

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASINDA KORUYUCU ÖRTÜLERİN
VE ÇATILARIN ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT AÇISINDAN
İRDELENMESİ**

BİRCE KÖKSAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YAPI PROGRAMI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. DİLEK EKŞİ AKBULUT
EŞ DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MEHMET FEVZİ UĞURYOL**

İSTANBUL, 2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASINDA KORUYUCU ÖRTÜLERİN
VE ÇATILARIN ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT AÇISINDAN
İRDELENMESİ**

Birce KÖKSAL tarafından hazırlanan tez çalışması 18 / 07 / 2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Dilek EKŞİ AKBULUT
Yıldız Teknik Üniversitesi

Eş Danışman

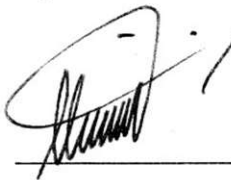
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fevzi UĞURYOL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Dilek EKŞİ AKBULUT
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Zafer AKDEMİR
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat ÖZGEN
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Arkeolojik sit alanları, pek çok medeniyetin kültürel mirasını bir arada barındırabilen alanlardır. Türkiye’de sayıları oldukça yoğun olan arkeolojik sit alanları arasında özellikle antik şehirler ve höyükler gibi korunması oldukça zor olan alanlar çoğunluktadır. Bu gibi alanlar, insanlık tarihinin birincil veri kaynağı olan arkeolojik kalıntıları yoğun olarak barındırırlar. Bu alanlardan ortaya çıkarılmış olan kalıntıların ve araştırılmış veya araştırması devam eden arkeolojik alanların korunması, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için gereklidir.

Türkiye’de bazı arkeolojik alanların korunamaması, lisans eğitimim sırasında birebir gözlemleyebildiğim bir durum olmuştur. Özellikle arkeolojik alanlarda devam eden kazılar sırasında o alanların korumasız olması, kazı ekiplerine de büyük sorunlar yaratmaktadır. Arkeolojik alanların ve kalıntıların yerinde korunabilmesi, onarılabilmesi ve tanıtımının sağlanması, kazı çalışmalarının daha verimli ve uzun süreli devam edebilmesi, bilim dünyasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu alanların korunması ve verimliliğin artırılması tek bir disiplin tarafından sağlanamaz. Bu nedenle arkeolojik alanlarda yapılacak her türlü müdahalede kendi konusunda uzman farklı meslek disiplinlerinden bireylerin bir araya gelmesi daha doğru sonuçlar verecektir. Bu açıdan arkeolojik alanlarda korumanın sağlanması ve verimliliğin artırılması için en uygun mimari müdahalelerden biri olan koruyucu örtülerin tasarımı ve uygulanması da disiplinler arası çalışma gerektirmektedir.

Yüksek lisans tez çalışmamda, lisans eğitimim olan arkeoloji ve yüksek lisans eğitimim olan mimarlık alanlarından edindiğim bilgileri birlikte kullanabildiğim bir çalışma ortaya koyarak kültür varlıklarının korunmasına yönelik katkı sağlamayı amaçladım.

Yüksek lisans tez çalışmamda arkeolojik alanlarda koruyucu örtülerin irdelenmesi, konusunda uzman bireylerin destekleri sayesinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda tez danışmanım olan ve bu yolda benden değerli bilgisinin yanı sıra manevî desteğini de esirgemeyen çok değerli ve sevgili hocam Sayın Doç. Dr. Dilek EKŞİ AKBULUT’a çok teşekkür ederim. Tezimin eş danışmanlığını yapan ve özellikle konservasyon ve restorasyon konusundaki uzman bilgilerini benden esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fevzi UĞURYOL’a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübeleriyle mimarlık disiplini konusundaki bilgilerime yön veren tüm Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü hocalarıma ve tezimde verdiği desteklerden ötürü Sayın Doç. Dr. Mehmet Zafer AKDEMİR’e teşekkür ederim.

Arkeoloji lisans eğitimimde emeği geçen tüm Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocalarıma ve özellikle tez aşamasında Adramytteion’da tasarlanan koruyucu örtü örneğinin paylaşılmasında destek olan hocam, Adramytteion Kazı Başkanı Sayın Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZGEN’e teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca hiçbir bilgisini benden esirgemeyen ve manevî olarak her zaman yanımda hissettiğim çok sevgili hocam Mimar Gündüz KUZUGDENLİOğLU’na teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecimde ve hayatım boyunca daima yanımda olan, bilgileri ve tecrübeleriyle eksiklerimi tamamlayan sevgili ablam Mimar Begüm ADAR’a çok teşekkür ederim.

Tez sürecimde ve hayatım boyunca maddî, manevî desteklerini esirgemedен beni bugünlere taşıyan annem ve babama, aileme ve can arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Temmuz, 2019

Birce KÖKSAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
SİMGE LİSTESİ.....	vii
KISALTMA LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT.....	xv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti.....	1
1.2 Tezin Amacı.....	3
1.3 Hipotez.....	4
1.4 Kapsam	5
1.5 Yöntem	5
BÖLÜM 2	
ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA KORUMA VE SORUNLAR	6
2.1 Arkeolojik Sit Alanından Kaynaklanan Sorunlar	8
2.2 İnsan Kaynaklı Sorunlar	12
2.3 Çevresel ve Dış Etmenlerden Kaynaklanan Sorunlar.....	22
BÖLÜM 3	
ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASIYLA İLGİLİ ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT	29
3.1 Arkeolojik Alan Yönetimi Planı Ve Koruma.....	29
3.2 Arkeolojik Alanların Korunmasında Mevzuatın Tarihsel Gelişimi	33
3.2.1 Uluslararası Koruma Mevzuatının Tarihsel Gelişimi.....	34
3.2.2 Türkiye’de Koruma Mevzuatının Tarihsel Gelişimi.....	43

3.3	Uluslararası Ve Türkiye Mevzuatında Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar.....	46
3.3.1	Uluslararası Mevzuatta Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar.....	48
3.3.1.1	Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) - (1931)	48
3.3.1.2	Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararı - UNESCO (1956).....	49
3.3.1.3	Venedik Tüzüğü (1964).....	50
3.3.1.4	Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi - COE (1969)	52
3.3.1.5	Çağdaş Mimarinin Eski Yapı Gruplarının İçine Sokulmasına İlişkin Sempozyum İlke Kararları - ICOMOS (1972).....	52
3.3.1.6	Amsterdam Bildirgesi – ICOMOS (1975).....	54
3.3.1.7	Arkeoloji Ve Planlama Toplantısı Sonuçları - COE (1984).....	57
3.3.1.8	Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi - COE (1985)	59
3.3.1.9	Washington Tüzüğü- ICOMOS (1987).....	61
3.3.1.10	Arkeolojik Mirasın Korunması Ve Yönetimi Tüzüğü - ICOMOS (1990)	64
3.3.1.11	Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi - COE (1992)	66
3.3.1.12	Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü - ICOMOS (1999).....	68
3.3.1.13	Avrupa İyi Uygulama Kodu: "Arkeoloji Ve Kent Projesi" - COE (2000)	70
3.3.1.14	Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler -ICOMOS (2003)	73
3.3.1.15	Miras Yapılarının, Ören Yerlerinin Ve Alanlarının Muhafaza Edilmesi İle İlgili Xi'an Deklarasyonu - ICOMOS (2005)	75
3.3.1.16	Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü - ICOMOS (2008)	77
3.3.1.17	Tarihî Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri - ICOMOS (2011)	79
3.3.2	Türkiye Mevzuatında Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar.....	82
3.3.2.1	Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu - T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı (1983)	83
3.3.2.2	Arkeolojik Kazılarda Ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon Ve Konservasyon Proje Ve Uygulamalarında Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge - T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı (2005)	87
3.3.2.3	Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi - ICOMOS (2013) ...	89

BÖLÜM 4

KORUYUCU ÖRTÜLERDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	96
4.1 Dünyadan Koruyucu Örtü Örnekleri.....	97
4.1.1 Coğrafi Koşullar.....	97
4.1.2 Tarihsel Süreçteki Yer Ve Katmanlar	100

4.1.3	Topoğrafya Ve Zemin Koşulları.....	103
4.1.4	Arkeolojik Alan Özelliği.....	106
4.2	Türkiye’den Koruyucu Örtü Örnekleri	112
4.2.1	Coğrafi Koşullar.....	112
4.2.2	Tarihsel Süreçteki Yer Ve Katmanlar	115
4.2.3	Topoğrafya Ve Zemin Koşulları.....	119
4.2.4	Arkeolojik Alan Özelliği.....	122
 BÖLÜM 5		
SONUÇ VE ÖNERİLER		130
KAYNAKLAR.....		139
 EK-A		
EK ÇİZELGE VE TABLOLAR		145
 EK-B		
KORUYUCU ÖRTÜLERDE TASARIM İLKELERİ.....		151
ÖZGEÇMİŞ.....		154

SİMGE LİSTESİ

m	metre
m ²	metrekare
m ³	metreküp

KISALTMA LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIA	Archaeological Institute of America
BIAA	The British Institute of Archaeology Ankara
BM	Birleşmiş Milletler
COE	Council of Europe
CTP	Cam takviyeli plastik
DAI	Deutsches Archäologisches Institut
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
EAA	European Association of Archaeologists
EN	Europa Nostra
IARAS	Institute of Archaeology Russian Academy of Sciences
ICAHM	The International Scientific Committee On Archaeological Heritage Management
ICCROM	International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICIC	International Committee on Intellectual Cooperation
ICOM	International Council of Museums
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
IMO	International Museum Office
MÖ.	Milattan önce
MS.	Milattan sonra
ör.	Örneğin
PTFE	Polytetrafloretilen
SPAB	The Society For The Protection Of Ancient Buildings
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
vb.	Ve bunun gibi
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2. 1	İstanbul-Sultanahmet Arkeolojik Park alanı..... 10
Şekil 2. 2	Batman-Hasankeyf'te yer alan Küçük Saray yapısı 11
Şekil 2. 3	Mısır-Giza Platosu'nda yer alan sfenks heykelinin 1857 yılında kum altında kalmış hâli 12
Şekil 2. 4	Aydın-Didim Apollon Tapınağı'nın iç duvarlarında, hava kirliliğinden oluşan bozulmaların 2015 yılındaki görünümü 15
Şekil 2. 5	Konya-İlbiz Höyüğü üzerinde yapılan park düzenlemesi ve yanındaki düğün salonu..... 16
Şekil 2. 6	İznik-Ayasofya Kilisesi'nde duvardaki taşlardan birine yazılmış yazı 17
Şekil 2. 7	İstanbul-Saraçhane Arkeolojik Parkı'nda korunaksız bir alanda yer alan eserler ile bireylerin teması 18
Şekil 2. 8	Manisa-Sardis Antik Kenti'nde mozaik döşemelerin yer aldığı korumasız bir alan..... 18
Şekil 2. 9	Francesco Fanelli tarafından 1707 yılında yapılmış Parthenon'un top atışına tutulmasını gösteren gravür 19
Şekil 2. 10	Afganistan-Bamyan Antik Kenti'ndeki Buda heykellerinin Taliban tarafından yok edilmesi 20
Şekil 2. 11	Suriye-Palmyra Antik Kenti'ndeki Baal Tapınağı'na IŞİD terör örgütü tarafından düzenlenen bombalı saldırı 20
Şekil 2. 12	Belize'de hava fotoğraflarıyla beyaz leke şeklinde gözlemlenmiş Maya evleri..... 21
Şekil 2. 13	Peru-Ventarron arkeolojik sitinde çıkan yangın sonrası kalıntıların durumu..... 22
Şekil 2. 14	Nepal-Katmandu Vadisi'nde yer alan bir meydandaki tapınakta deprem sonrası oluşan hasar..... 23
Şekil 2. 15	Antalya-Patara Antik Kenti'ndeki kalıntı içlerine kadar giren su taşkını..... 24
Şekil 2. 16	Adıyaman- Nemrut Dağı'ndaki heykellerin durumu..... 25
Şekil 2. 17	Libya-Kirene Antik Kenti'ndeki bir Roma yapısının duvarı üzerinde yürüyen keçi 27
Şekil 2. 18	Antalya-Patara Antik Kenti'nde yer alan bir Roma Dönemi takının taş blokları arasındaki bitkiler..... 27
Şekil 3. 1	Manisa-Sardis arkeolojik sit alanında yer alan anıtsal Artemis Tapınağı..... 54

Şekil 4. 1	Libya-Leptis Magna Antik Kenti'nde yer alan bir Roma Dönemi villası üzerine tasarlanan koruyucu örtü.....	98
Şekil 4. 2	Libya-Leptis Magna Antik Kenti'nde tasarlanan koruyucu örtünün üstten görünümü.....	98
Şekil 4. 3	Çin- Datong. Yungang Taş Mağaraları'ndaki oyuklardan birinin üzerine tasarlanan koruyucu örtü.....	99
Şekil 4. 4	Malta-Haqar Qim Neolitik Dönem kutsal alan kalıntıları üzerindeki koruyucu örtü.....	101
Şekil 4. 5	Yunanistan-Athos Dağı'nda yer alan Hilandar Manastır'ı üzerine planlanan koruyucu örtü tasarımı.....	102
Şekil 4. 6	Yunanistan-Akrotiri arkeolojik alanında yapılan koruyucu örtü	103
Şekil 4. 7	Yunanistan-Akrotiri arkeolojik alanındaki koruyucu örtünün içerden görünümü.....	104
Şekil 4. 8	Sırbistan-Lepenski Vir prehistorik yerleşimi üzerindeki koruyucu örtü.....	105
Şekil 4. 9	İspanya-Cartagena' da kentsel alanda bulunan arkeolojik alanın üzerindeki koruyucu örtü.....	107
Şekil 4. 10	İspanya-Cartagena'da yer alan kentsel arkeolojik alanın üzerindeki koruyucu örtü.....	108
Şekil 4. 11	Almanya-Oberhausen'de yer alan endüstriyel arkeolojik alan üzerindeki koruyucu örtü.....	109
Şekil 4. 12	Almanya-Hüfingen'de yer alan arkeolojik alan üzerindeki koruyucu yapı	110
Şekil 4. 13	Almanya-Hüfingen'de yer alan arkeolojik alan üzerindeki koruyucu yapının içeriden görünümü.....	111
Şekil 4. 14	Şanlıurfa- Göbeklitepe arkeolojik alanında uygulanan koruyucu örtü	113
Şekil 4. 15	İzmir-Klaros arkeolojik alanında tasarlanan koruyucu örtü.....	114
Şekil 4. 16	Denizli-Laodikeia Antik Kenti'nde yer alan kilise üzerine yapılan koruyucu yapı.....	116
Şekil 4. 17	Konya-Çatalhöyük arkeolojik alanının Doğu Höyüğü üzerine yapılan koruyucu örtü.....	118
Şekil 4. 18	Manisa-Sardis Antik Kenti'nde yer alan koruyucu çatı	119
Şekil 4. 19	Sardis Antik Kenti mimari kalıntılarının üzerindeki koruyucu örtü.....	120
Şekil 4. 20	Gaziantep Zeugma arkeolojik alanında yapılan koruyucu yapı	121
Şekil 4. 21	İstanbul-Sultanahmet Meydanı'ndaki Azize Euphemia Kilisesi'nin kalıntıları üzerine tasarlanan koruyucu çatı.....	123
Şekil 4. 22	Balıkesir-Burhaniye'de yer alan Adramytteion Antik Kenti için tasarlanan koruyucu örtü.....	124
Şekil 4. 23	İtalya- Piazza Armerina'da yer alan Roma Dönemi villası Villa Casale üzerine yapılan koruyucu çatı	126
Şekil 4. 24	Villa Casale'de yapılan koruyucu yapının arkeolojik alan içerisindeki konumu	127
Şekil 4. 25	Villa Casale üzerine yapılan yeni koruyucu çatı	127
Şekil A. 1	2012 yılı koruyucu örtü bulunan arkeolojik alanların konumu.....	149

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 2. 1 Türkiye’de 2018 yılı arkeolojik sit alanlarının dağılımı	6
Çizelge 2. 2 Türkiye’de 2018 yılı arkeolojik kazı ve araştırma faaliyetleri	7
Çizelge 3. 1 Arkeolojik alanların korunmasına yönelik uluslararası mevzuat	42
Çizelge 3. 2 Türkiye genelinde 2018 yılı sit alanları istatistikleri	46
Çizelge 5. 1 Uluslararası ve ulusal mevzuatta koruyucu örtülere yönelik kriter olabilecek çıkarımlar	132
Çizelge 5. 2 Türkiye’deki koruma mevzuatında koruyucu örtülere yönelik kriter olabilecek çıkarımlar	134
Çizelge 5. 3 Koruyucu örtü uygulamalarında çalışma planı önerisi	138
Çizelge A. 1 Tarihî yapılarda malzeme özelliklerinin belirlenmesi için hazırlanan genel çalışma planı	146
Çizelge A. 2 Çalışmada yer alan koruyucu örtü örneklerinin yapı kimlikleri	147
Çizelge A. 3 Arkeolojik sit alanlarında koruyucu yapıların tasarımında kriterlerin belirlenmesine yönelik plan şeması	150
Çizelge B. 1 Koruyucu örtü uygulamalarına yönelik tasarım ilkeleri	152

**ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASINDA KORUYUCU ÖRTÜLERİN
VE ÇATILARIN ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT AÇISINDAN
İRDELENMESİ**

Birce KÖKSAL

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Dilek EKŞİ AKBULUT

Eş Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fevzi UĞURYOL

Arkeolojik sit alanlarının korunması, insanlık tarihine ışık tutan somut kaynaklar olan arkeolojik kalıntıların korunması için gereklidir. Bu nedenle bu alanlarda öncelikle sorunların belirlenmesi ve alanın bu sorunlardan uzak tutulması gerekmektedir. Alanların zararlardan korunması için yapılabilecek koruma müdahalelerinden biri koruyucu örtülerdir. Bu müdahalelerde dikkate alınması gereken birincil kaynaklar koruma mevzuatı ve yasal düzenlemelerdir. Bu kapsamda bu iki konuyu ortak bir paydada ele alan “Arkeolojik Sit Alanlarının Korunmasında Koruyucu Örtülerin Ve Çatıların Uluslararası Ve Ulusal Mevzuat Açısından İrdelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde arkeolojik alanların korunmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Tezin birinci bölümünde; literatür çalışmaları ve gözlemlerden elde edilen bilgilerle çalışmanın amacı, hipotezi, kapsamı ve yöntemi belirlenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde; arkeolojik sit alanı tanımlanarak bu alanlara ve kalıntılara zarar veren sorunlar aktarılmıştır. Bu kapsamda arkeolojik alanlardaki sorunlar; arkeolojik alanın kendinden kaynaklanan sorunlar, insanlardan kaynaklanan sorunlar ve çevresel etmenlerden kaynaklanan sorunlar başlıkları altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; arkeolojik sit alanlarının korunması konusu incelenmiştir. Bu kapsamda dikkate alınabilecek arkeolojik alan yönetimi projeleri araştırılarak, koruma örtülerinin bu projelerdeki yeri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın devam eden kısmında arkeolojik alanların korunmasına dair mevzuatın tarihsel gelişimi, uluslararası ve Türkiye’deki mevzuat ayrımıyla incelenmiştir. Bölümün devamında ise bu mevzuat içerisinde koruyucu örtülere yönelik maddeler içeren yasal düzenlemeler ayrıca tespit edilmiş, bölüm sonunda bu maddeler yorumlanarak koruyucu örtü uygulamalarında yer alacak disiplinler ile örtülerin tasarımı ve uygulanmasına dair kriter olabilecek çıkarımlar yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda koruyucu örtülere yönelik bir mevzuat eksikliği tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise; 18 farklı arkeolojik alanda yapılan veya tasarlanan koruyucu örtü örnekleri coğrafi koşullar, alanların tarihsel süreçteki yerleri, topoğrafya ve zemin özellikleri ile derecelendirme özellikleri doğrultusunda dünya ve Türkiye’deki uygulamalar ayrımıyla incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda dünyadaki ve Türkiye’deki örtü örneklerinin farklılıkları da tartışılmıştır. Bu kapsamda örneklerdeki farklılıkların, çalışmalarda bir standart belirleyecek, koruyucu örtülere yönelik spesifik bir mevzuatın eksikliğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tezin beşinci bölümünde; tüm araştırmaların sonunda ulaşılan sonuçlar verilerek, mevzuata ve bundan sonraki çalışmalara dair bazı öneriler sunulmuş; koruyucu örtü uygulamalarına yönelik, standart bir yöntem oluşturabilecek bir çalışma planı önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Koruyucu örtü, koruma mevzuatı, arkeolojik sit alanı, kültürel miras koruma

ABSTRACT

INVESTIGATION OF PROTECTIVE SHELTERS AND ROOFS FOR THE PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL SITES IN TERMS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATION

Birce KÖKSAL

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Associate Professor Dilek EKŞİ AKBULUT

Co-Adviser: Assistant Professor Dr. Mehmet Fevzi UĞURYOL

The conservation of archaeological sites is necessary for the preservation of archaeological remains, which are concrete sources of human history. For this reason, it is necessary to identify the problems and to keep them away from the site. One of the protective interventions to protect the archaeological sites from damage is constructing protective shelters and roofs. The primary sources to be considered in these interventions are protection legislation and legal regulations. In this context, it is aimed to contribute to the conservation of archaeological sites in the master thesis titled “Investigation Of Protective Covers And Roofs For Protection Of Archaeological Sites In Terms Of International And National Legislation” which deals with these two issues in a common denominator.

In the first part of the thesis; the aim, hypothesis, scope and method of the study were determined with the information obtained from the literature studies and observations.

In the second part of the thesis; meaning of archaeological site was defined and problems that damage these areas and remains were identified. In this context, the problems in archaeological areas: problems arising from the archaeological area,

problems arising from people and problems arising from environmental factors are examined.

In the third chapter; the conservation of archaeological sites is examined. In this context, archaeological site management projects which can be taken into consideration are investigated and information about the protective shelters in these projects is given. In the ongoing part of the study, historical development of legislation on the protection of archaeological sites has been investigated under international and Turkey legislations title. In the continuation of the section, the legislations containing articles for protective shelters was also determined. At the end of the chapter, these articles were interpreted and criteria for the design, implementation and professional disciplines to take part in applications were determined. As a result of these investigations, a lack of legislation on protective shelters was identified.

In the fourth chapter; protective shelter examples applicated or just designed at 18 different archaeological sites from Turkey and around the world; were examined in terms of geographical conditions, location in the historical process of the area, topography and soil properties, archaeological characteristics. By these investigation results, the differences of the protective shelter examples around the world and in Turkey were also discussed. In this context, the differences in the examples have been determined to originate from lack of specific legislation and non-standard study method for protective shelters.

In the fifth part of the thesis; some conclusions and proposals on the legislations and the future studies were presented. Also a working plan was proposed which could constitute a standard method for protective shelter and roof applications.

Keywords: Protective shelter, conservation legislation, archaeological site, cultural heritage protection

GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

Arkeolojik sit alanlarında ortaya çıkarılan, insan etkinliği sonucu oluşmuş kalıntı ve buluntular arkeolojik mirası oluşturan öğelerdir. Bu öğeler halkların ortak tarihlerini yansıtır [1] ve yenilenemez niteliktedir. “Arkeolojik miras” temel verileri arkeolojik yöntemlerle ele edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dâhil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içerir [2]. Taşınabilir kültür varlıklarının korunmasında onları içinde barındıran müzeler önemli rol oynamaktadır. Bu mirasın ele geçirildiği arkeolojik sit alanlarının, bünyelerinde bulunan mimari kalıntılarla birlikte korunmasında ise bazı güçlükler söz konusudur.

Arkeolojik sit alanlarının korunması, her bireyin ve toplumun görevi olmakla birlikte, bu korunmanın sağlanması için belirli mevzuat da bulunmaktadır. Bu mevzuat ICOMOS, UNESCO, ICCROM, COE, ICOM gibi uluslararası kurum, kuruluş ve toplulukların oluşturduğu bazı yönetmelik, tüzükler ve standartlardan meydana gelir. Aynı zamanda ülkelerin de arkeolojik mirasını koruyabilmek için yasaları kapsamında yürürlüğe koydukları bazı düzenlemeler de mevcuttur. Ülkemizde de bu konuda yasal düzenlemeler vardır ancak uluslararası düzenlemeler daha ayrıntılı öneriler içermekte ve özgün konulara değinmektedir.

Uluslararası topluluklar, 1931 yılında Carta Del Restauro [3], 1933 yılında Atina Tüzüğü [4], 1964 yılında Venedik Tüzüğü [5] gibi tarihî yapıların ve sitlerin korunması konusunda mihenk taşı olan yönetmelik, standart, ilke kararı, sözleşme vb. belgeleri üretmişlerdir.

Bu belgelerin öngördüğü maddeler birçok ülke tarafından yasal düzenlemelerinde bağlayıcı olarak da kabul edilmiştir. Bu ana mevzuatın ortaya çıkarılmasından sonra resmî yasalar açısından bağlayıcı olmayan ve uygulanmadığı takdirde bir yaptırımının bulunmadığı pek çok mevzuat da ortaya konulmuştur.

Mevzuatı oluşturan dokümanların çoğu, arkeolojik sit alanlarının korunması için, ortaya çıkarılan her türlü kültürel mirasın kendi haline bırakılmaması ve sürekli bakımının sağlanması gerektiği konusunda hemfikirdir [1]. Aynı zamanda arkeolojik mirasın mümkünse bulunduğu konumda, dolayısıyla arkeolojik sitte korunması oldukça önemlidir [2]. Özellikle arkeolojide in situ buluntu olarak adlandırılan yerinde buluntuların bazıları ve taşınmaz arkeolojik mirasın yerinde korunması, arkeolojik verilerin kaybolmaması ve bu verilerin ortak bir paydada değerlendirilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Arkeolojik buluntuların yerinde korunabilmesi, mevzuat ve uygulamalar açısından bazı sorunlar oluşturmaktadır. Bu tez çalışmasının da çıkış noktasını oluşturan ana sorun, arkeolojik mirasın yerinde korunmasında kullanılan koruyucu örtü uygulamaları hakkındaki mevzuatın ve yasal düzenlemelerin yetersiz olması ile uygulamalara yönelik bir standardın bulunmamasıdır. Bu kapsamda koruyucu örtüler; örtü, barınak, çatı, korugan gibi pek çok farklı şekilde adlandırılmakla birlikte farklı strüktür sistemleri, malzeme seçimi ve konstrüksiyon ile uygulanmaktadır¹.

Arkeolojik miras, uygulamalarda uyulacak standartların ve mevzuatın eksikliği ile var olan mevzuattaki denetim yetersizliğinden dolayı, pek çok farklı etmenden kaynaklanan sorunlar nedeniyle yok olmaktadır [6]. Bunlar; vandalizm, hırsızlık, rant, restorasyon hataları, altyapı, bayındırlık ve imar projeleri, bilinçsizlik, eserle birebir temas sağlanması sonucu zarar verilmesi gibi insanlardan kaynaklanan sorunlardır. Bunun dışında arkeolojik miras; coğrafi koşullar, hava koşulları, zemin koşulları, çevre ve iklim etkenleri, bitki ve hayvan teması, doğal afetler, eserlerin oksijen ve nem ile teması gibi pek çok dış etmenden de etkilenmektedir [7]. Dolayısıyla arkeolojik sitlerin koruma altına alınması için alanın öncelikle bunlar gibi etmenlerin yarattığı zararlardan korunması gerekmektedir. Alanı bu etmenlerden korumak için geliştirilmiş yasal

¹ Tez çalışmasında bu uygulamalar için, tanımlardaki farklılıklar sebebiyle, yönetmelikte yer alan “koruyucu örtü” adlandırılması kullanılmıştır [64].

düzenleme ve mevzuatın yanı sıra, alanın tanıtımı ve geliştirilmesini de sağlamak amacıyla hazırlanan etkili arkeolojik alan yönetim planları ve çevre düzenleme planları da bulunmaktadır [8]. Bu düzenlemeler kapsamında arkeolojik alanların korunmasında bazı mimari müdahaleler gerçekleştirilebilir. Bu müdahaleler arasında da yer alabilecek olan koruyucu örtü uygulamaları, arkeolojik sitlerin sorun yaratan etmenlerden korunması için önem taşımaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de arkeolojik sitlerde yapılmış çeşitli koruyucu örtü uygulamaları mevcuttur. Ancak bunların tasarımında ve uygulamasında dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili spesifik bir düzenleme yoktur.

Arkeolojik sit alanlarının korunması arkeolojik mirasın dolayısıyla kültürel mirasın korunması anlamına gelmektedir. Önemli koruma müdahalelerinden biri olan koruyucu örtüler, arkeolojik alanların ve kalıntıların bozulmasını geciktirerek, korunmasında büyük rol oynar. Böylelikle bu alanlarda etkin koruma müdahalelerine duyulan ihtiyaç azalır. Ancak günümüzde yapılan bazı uygulamaların yetersiz mevzuat ve yasal düzenlemeler nedeniyle bu korumayı sağlayıp sağlayamadığı tartışma konusudur. Bu nedenle, koruma örtülerine özgü bir düzenleme oluşturulana dek, uygulamaların arkeolojik mirasın korunması konusundaki mevcut mevzuata tabi kalınarak yapılması gerekmektedir.

1.2 Tezin Amacı

Tez çalışmasında koruyucu örtülerin, koruma mevzuatı kapsamında incelenmesi ve örneklerin bu düzenlemelere uygunluğunun belirlenmesi yolu ile arkeolojik sit alanlarının korunması kapsamında yapılacak koruyucu örtüler hakkında oluşturulabilecek mevzuata, yasal düzenlemelere ve uygulamalarda tabi kalınacak standartlara katkı yapmak amaçlanmaktadır.

Araştırmalar sırasında elde edilen bilgiler sayesinde uluslararası ve ulusal mevzuat ile Türkiye’deki mevzuatta koruyucu örtülerin yeri tespit edileceğinden, bu konu hakkında ülkemizdeki yasal düzenlemelerin yeterliliği de tartışılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın, ülkemizde arkeolojik sitlerin korunması ve koruyucu örtü uygulamaları konusunda yapılabilecek araştırmalara ve sonraki uygulamalara bir kaynak sağlaması hedeflenmektedir.

Çalışmanın, arkeolojik sitlerin korunması için yapılan koruyucu örtü uygulamalarına ve bu konu hakkındaki mevzuatlara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1.3 Hipotez

Arkeolojik mirasın korunması; tüm insanlığın bilinçlendirilmesi, yasal düzenlemelerin kesin bir dille ortaya konulması ve arkeolojik alanlarda yapılan veya yapılacak çalışmaların ve yapısal uygulamaların bu düzenlemelere uygun bir şekilde gerçekleştirilmesiyle sağlanabilir.

Arkeolojik sit alanlarındaki en önemli sorunlar; arkeolojik sitin yapısından kaynaklanan etmenler, çevre ve dış etmenler ve insan etmenlerinden kaynaklanır. Arkeolojik sitte, bu etmenlerden kaynaklanan sorunlar ancak bu etmenlerin alan ile etkileşiminin azaltılmasıyla gerçekleşebilir. Bu kapsamda arkeolojik alanı söz konusu etmenlerden koruyacak olan en uygun mimari müdahalelerden biri koruyucu örtülerdir.

Çalışmada, uluslararası koruma toplulukları ile bu konuda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların düzenlediği resmî mevzuat kapsamında arkeolojik sit alanlarının korunması ve bunun dâhilinde koruyucu örtüler ile ilgili maddeler incelenmiştir. Bu incelemelerin sonucuna göre mevzuat, koruyucu örtülerin tasarımları açısından ayrıntılı maddeler içermemektedir. Bunun yanı sıra incelenen tüm koruma mevzuatının, “buluntu ve kalıntıların özgün yerlerinde korunması” ve “arkeolojik kalıntıların bulunduğu yerde korunması” gibi ifadelerden yola çıkılarak, koruyucu örtülerle ilgili destekleyici ifadeler içerdiği söylenebilir.

Ülkemizde ise kanunlar ve yasal düzenlemeler, uluslararası mevzuata göre oluşturulmasına rağmen, genel olarak kültürel mirasın korunması ve var olan hükümlerin uygulanması konusunda eksikliklere sahiptir. Bunun yanı sıra ülkemizdeki yasal düzenlemelerde disiplinler arası çalışma prensibi sıkça vurgulanmasına rağmen gerçekleştirilen koruma uygulamalarında bu konunun eksikliği gözlemlenebilmektedir.

Çalışmada, arkeolojik sit alanlarının korunması konusunda uluslararası ve ulusal düzeyde oluşturulan mevzuat ile Türkiye’deki yasal düzenlemeler incelenmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında dünyada ve Türkiye’de arkeolojik sit alanlarında tasarlanan koruyucu örtü örnekleri incelenerek tartışılmıştır. Bu sayede Türkiye’deki düzenlemelerin uluslararası mevzuata göre detaylı olmadığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmalar, gözlemler ve

tartışmalar sonucunda; koruyucu örtü örneklerinde, koruma mevzuatının koruyucu örtü uygulamalarını yönlendirmedeki eksikliklerinden kaynaklanan farklılıklar tespit edilmiştir.

Mevzuattaki koruyucu örtülere yönelik eksikliğin giderilmesi, arkeolojik alanlardaki pek çok sorunun önlenmesini ve çalışmaların daha verimli bir şekilde devam edebilmesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında oluşturulan koruyucu örtülerde tasarım ilkeleri rehberi ve çalışma planı önerisi sayesinde koruyucu örtü uygulamalarında bir standart belirlenebileceği düşünülmektedir.

1.4 Kapsam

Çalışmada arkeolojik sit alanlarında yaşanan sorunlar ile arkeolojik sit alanlarının korunması hakkındaki uluslararası ve Türkiye’deki mevzuat incelenmiştir. Çalışma, bu mevzuatta yer alan maddeler içerisinden arkeolojik alanların korunmasında uygulanacak koruyucu örtülere yönelik maddelerin yorumlanmasını ve Türkiye’de ve dünyada tasarlanan koruyucu örtü uygulamalarından örneklerin irdelenmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışma, mevzuatta ve uygulamalardaki eksikliklerin tespitini de içermektedir.

1.5 Yöntem

Çalışmada kullanılacak yöntem; arkeolojik alanlardaki sorunların belirlenmesi ve bu sorunların çözümünde yararlanılan koruma mevzuatındaki koruyucu örtü uygulamalarına yönelik kararların araştırılarak örnekler üzerinde incelenmesidir. Bu kapsamda arkeolojik alanlardaki sorunlar kaynak araştırması ve gözlemlerden elde edilen bilgiler ışığında belirlenmiştir. Bu sorunların çözümüne yönelik koruyucu örtü uygulamaları hakkında dikkate alınabilecek mevzuatta yer alan kararlar araştırılarak yorumlanmıştır. Bu kararlar disiplinler arası çalışmalar ile tasarımda ve uygulamada dikkat edilmesi gereken hususlar açısından incelenmiştir. Bu incelemeler farklı arkeolojik sitlerde yapılmış veya yapılmak için tasarlanmış olan koruyucu örtü örnekleri üzerinden yürütülmüştür.

Çalışmada, koruma konusundaki mevzuatın ve arkeolojik sitlerde tasarlanan ve uygulanan koruyucu örtü örneklerinin incelenmesi sayesinde, koruyucu örtü uygulamalarında kullanılabilecek bir tasarım rehberi ile çalışma planı önerisi getirilmiştir.

ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDA KORUMA VE SORUNLAR

Arkeolojik sit alanları 2012 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmış olan yönetmelikte “insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar” olarak tanımlanmıştır [9]. Bu tanıma göre 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 17.958 arkeolojik sit alanı bulunmaktadır [10]. Bu sit alanlarının sayısı taşıdıkları derecelendirilme özelliklerine göre farklılaşır (Çizelge 2. 1).

Çizelge 2. 1 Türkiye’de 2018 yılı arkeolojik sit alanlarının dağılımı [10]

SİT TÜRÜ	SAYISI
Arkeolojik Sit Alanları	17.958
Kentsel Arkeolojik Sit Alanları	35
Karma Arkeolojik Sit Alanları	65
Çakışan Arkeolojik Sit Alanları	337
TOPLAM	18.395

1999 tarihli ilke kararına göre; I. derece arkeolojik sitler “korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarını”, II. derece arkeolojik sitler “korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarını”, III. Derece arkeolojik sitler ise “koruma - kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek sit alanlarını” kapsamaktadır [11].

İstatistiklerde arkeolojik sitlerden ayrı tutulmuş farklı arkeolojik sit çeşitleri de yer almaktadır (Çizelge 2. 1). Bu istatistiğe göre kentsel arkeolojik sit alanı olarak adlandırılan

sit alanları, yine 2012 tarihli yönetmeliğe göre “arkeolojik sitlerle birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden alanları” kapsamaktadır². Karma arkeolojik sit alanlar ise arkeolojik ve kentsel sit alanlarının, arkeolojik ve tarihî sit alanlarının veya arkeolojik-tarihî-kentsel sit alanlarının bir arada yer aldığı sit alanlarını tanımlar. Çakışan sit alanları kavramı ise doğal sit alanlarıyla arkeolojik sit alanlarının çakıştığı noktaları kapsar. Bu durumda Türkiye’de var olan toplam arkeolojik sit alanı sayısı 18. 395’ i bulmaktadır.

Türkiye’deki arkeolojik sit alanları içinde arkeolojik kazısı yapıp ortaya çıkarılmış, hiç kazısı yapılmamış veya arkeolojik kazısı devam eden alanlar yer almaktadır. Bunlar içerisinde 2018 yılı itibarıyla 122’si Türk ekip tarafından, 31’ i yabancı ekip tarafından yürütülen toplam 153 bakanlık kazısı, 50 müze kazısı, 31 kamu alanı kazısı, 193 kurtarma kazısı, 4 su altı kazısı yapılmıştır [12]. Kazısı yapılmayan alanların 129’unda yüzey araştırması ve 6’sında su altı araştırması gerçekleştirilmiştir (Çizelge 2. 2). Dolayısıyla, daha önce araştırması tamamlanmış alanlar hariç, 17.958 arkeolojik sit alanının yalnızca 566’sı araştırılmıştır.

Çizelge 2. 2 Türkiye’de 2018 yılı arkeolojik kazı ve araştırma faaliyetleri [12]

ARAŞTIRMA TÜRÜ	SAYISI
Bakanlık Kazısı	153
Müze Kazısı	50
Kurtarma Kazısı	193
Kamu Yatırım Alanı Kazısı	31
Su Altı Kazısı	4
Su Altı Araştırması	6
Yüzey Araştırması	129
TOPLAM	566

Arkeolojik sitler; 1972’de yayımlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde kültürel miras kapsamına alınmıştır [13]. Bu sözleşmede kültürel miras ifadesi; tüm arkeolojik ve tarihî anıtlar, yapı toplulukları ve sitler için kullanılmıştır.

İnsan yaşamını tarihsel bir süreç içerisinde ortaya koyması nedeniyle insan ile geçmiş arasında bir bağ kuran arkeolojik sitlerin korunması, ortaya çıkacak veya çıkarılmış olan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması anlamına gelir. Arkeolojik sitlerin etkin

² İstanbul Tarihi Yarımada kentsel arkeolojik sit alanlarına örnek verilebilir.

olarak korunabilmesi için öncelikle bu alanlarda ortaya çıkabilecek sorunların dikkate alınması gerekir.

Bu sorunlar arkeolojik alanın yapısından kaynaklanan sorunlar olabileceği gibi insan veya farklı dış etmenlerden kaynaklanan sorunlar da olabilir. Arkeolojik alanlarda sorunların belirlenmesi, alınacak önlemler hakkında daha doğru kararlar verilebilmesi için gereklidir.

2.1 Arkeolojik Sit Alanından Kaynaklanan Sorunlar

Sit alanlarında oluşabilecek sorunlardan bazıları da arkeolojik sit alanının kendisinden kaynaklanabilir. Bu durum arkeolojik alanlardaki hatalı yapım tekniklerinden oluşabileceği gibi, arkeolojik alanın derecelendirme özelliğinden, arkeolojik katmanlaşma durumundan, zemin sorunlarından veya kullanımın ve şartların değiştirilmesinden de meydana gelebilir.

- **Hatalı yapım tekniği veya tasarım**

Tasarımdan kaynaklanan bozulma türlerine verilebilecek örneklerden biri Ayasofya Müzesi'nin kubbesidir [14]. Ayasofya Müzesi'nin kubbe tasarımını yapan mimarlar tüm zamanın en büyük kubbeli kilisesini inşa etmek istedikleri için farklı bir tasarım yapmak zorunda kalmış ve yapı 537 yılında tamamlanmıştır. Ancak 558 yılında gerçekleşen bir deprem ile kubbe çökmüş ve daha sonra yeniden inşa edilmiştir [15]. Depremlerden pek çok kez zarar gören kubbenin farklı tarihlerde onarımına devam edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında antik dönemde yapının tasarım hesaplamalarında hata yapıldığı dikkati çekmektedir.

Arkeolojik alanda kalıntılardan kaynaklanan sorunlar, arkeolojik alanların korunmasında ayırt edici bir kriter olarak ele alınmalıdır. Kalıntıların yapısından kaynaklanan sorunların bulunduğu arkeolojik alanlarda yalnızca alanın korunması yeterli olmayacaktır. Bu gibi durumlarda arkeolojik alan ve kalıntı arasındaki ilişki irdelenerek koruma kararları alınmalıdır. Ayasofya'nın bulunduğu durumda öncelik bu eserin korunması olacağından; konservasyon ve restorasyon uygulamaları bu gibi eserlerin korunmasında etkili önlemler olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda, çevre düzenlemesi, koruyucu örtü projeleri gibi projeler eserin korunmasında yan etkiye sahip çözümler olacaktır.

- **Arkeolojik alanın derecelendirme özellikleri**

Arkeolojik alanlarda sorun yaratan kaynaklardan biri de arkeolojik alanın gösterdiği derecelendirme özellikleridir. Bir arkeolojik alanın kentsel özellik göstermesi veya diğer sit alanlarıyla çakışan bir ortamda yer alması veya karma arkeolojik sit alanı olması o arkeolojik alan için farklı sorunlar ortaya çıkarır. Örneğin kentsel bir arkeolojik sitte yer alan arkeolojik kalıntıların ve kent dokusunun bir arada korunması; kentlinin kent yaşamına bu sırada devam etmesi ve bu koruma anlayışına katkısı, oldukça karmaşık sorunları da beraberinde getirmektedir.

Sultanahmet Meydanı kentsel arkeolojik koruma alanı olup içerisinde 3 farklı derecede sit alanını barındırmaktadır [16]. Topkapı Sarayı'nın çevresi (Sur-i Sultani) I. derece arkeolojik sit alanıdır. Sultanahmet Meydanı ve çevresi kentsel arkeolojik sit alanıdır. Meydan aynı zamanda arkeolojik park planının yapıldığı ancak hayata geçirilmediği bir alanı da barındırmaktadır. Bu arkeolojik parkın, Topkapı Sarayı'nın ve Sultanahmet Meydanı'nın bulunduğu alan Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi kalıntılarını bir arada barındırmaktadır [17]. Dolayısıyla bu alanlar hem farklı katmanları içinde barındıran hem de farklı derecelendirme özelliklerine sahip arkeolojik alanlardır. Farklı derecelendirme özelliklerine sahip olmaları nedeniyle de farklı korunma ihtiyaçları bulunmakta; bu durum ise bu alanların korunmasında sorun oluşturmaktadır.

Örneğin Sultanahmet kentsel arkeolojik alanındaki Bizans Dönemi saray ve kilise kalıntılarının ortaya çıkarılması için o alanda yer alan ve kentsel dokunun da bir parçasını oluşturan Adliye Sarayı ve çevresinde detaylı bir çalışma ve koruma müdahaleleri gerçekleştirilmelidir. Ancak bu durumda da o alandaki kent dokusunun kaybolması, turizmin yavaşlaması gibi pek çok farklı sorun ortaya çıkacaktır. Bu nedenle bu gibi farklı özellik gösteren arkeolojik alanlarda farklı müdahaleler gerekecektir. Bunun yanı sıra bu alanlarda güncel yaşamın devam etmesi de insanlardan ve dış etmenlerden kaynaklanan sorunları da beraberinde getirecektir.

- **Arkeolojik alanlarda katmanlaşma**

İstanbul gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması dolayısıyla arkeolojik katmanların yoğun olduğu bölgelerdeki arkeolojik sitlerde en büyük sorun arkeolojik verilerin kaybıdır. Bu gibi alanlarda, birbirini takip eden tarihî medeniyetler, aynı alanları

ve bazen de yapıları kullanarak arkeolojik mirasın tahrip olmasına neden olmuş olabilirler. Arkeolojik alanlarda, bu gibi durumlarda farklı katmanların çözülmesi oldukça zorlaşmaktadır. Bu nedenle arkeolojik katmanlaşmanın yoğun olduğu alanlar iyi bir çevre düzenlemesi ile korunmalı, yapılacak uygulamalar katmanlardan hiçbirine zarar vermeden, hepsinin ayrı ayrı gözlemlenmesine ve korunmasına olanak sağlamalıdır.

Sultanahmet Arkeolojik Park Alanı gibi arkeolojik katmanlaşmanın yoğun olduğu alanlarda iyi bir koruma ve çevre düzenleme projesi, o alanın korunması açısından oldukça önemlidir. Ancak bu örnekte, alanda yapılan otel inşaatı sırasında İstanbul'un Bizans arkeolojisi adına oldukça önemli ve yoğun arkeolojik veri sağlayan bazı kalıntılara ulaşılmıştır. Bunun üzerine otel inşaatı durdurulmuştur. Ancak yetkililer otel inşaatının iznine zemin hazırlamak maksadıyla, bu alana arkeolojik park yaparak alanda koruma sağlayabileceklerini düşündürmeye çalışmışlardır (Şekil 2. 1). Buna rağmen koruma kurulları arkeolojik parkın kullanımına izin vermemiş ve alan halka açılmamıştır. Alanın akıbeti hakkında hâlâ kesin bir karara varılabilmiş değildir.

Şekil 2. 1 İstanbul-Sultanahmet Arkeolojik Park alanı

- **Arkeolojik alanlarda zemin sorunları**

Arkeolojik sitlerde zemin sorunları pek çok başka etmenle bir araya gelerek sitlerdeki arkeolojik mirasın tahrip olmasına neden olabilir. Ülkemizin Batman ilinde yer alan

Hasankeyf arkeolojik sit alanında bulunan bir saray yapısı zemin sağlamlığı açısından sorunlu bir kayada yer almaktadır (Şekil 2. 2). Bu nedenle buraya yapılan baraj sisteminin taşıdığı suların hareketinin bu yapıya zarar verme olasılığı diğer eserlere göre daha fazladır.

Şekil 2. 2 Batman-Hasankeyf'te yer alan Küçük Saray yapısı [14]

- **Kullanım şartlarının değiştirilmesi**

Sorunlar arasında daha sonra değiştirilen şartlar nedeniyle bozulmaya uğramış örnekler de mevcuttur. Örneğin Mısır'daki Giza Platosu'nda yer alan sfenks heykelinde kullanılan kireç taşı malzeme dönemin coğrafi şartlarında güçlü bir şekilde ayakta kalmış bir malzemedir. Ancak antik platonun kullanımının değişmesi ve burada Nil Nehri'nin farklı inşaa faaliyetlerinde taşımacılıkta kullanılabilmesi için yeni bir kanal açılmış ve nehir sfenks heykelinin yakınlarına kadar sokulmuştur. Kireç taşının boşluklu bir malzeme olması; heykelin Nil Nehri'nden gelen su, tuz ve mineralleri zeminden çekmesine yol açmıştır. Bu durum taşta bozulmalara yol açmış ve sfenks heykelinin çöl rüzgârları ile kumlar altında kalmasından da etkilenecek aşınmasına neden olmuştur (Şekil 2. 3). Bu

örnekteki gibi bozulmaya uğramış arkeolojik eserlerde alınabilecek koruma önlemi; kalıntıların restorasyonunun ve konservasyonunun yapılmasıdır. Ancak bu alanlarda yapılacak koruma örtüleri ve çevre düzenlemeleri gibi projeler de, arkeolojik kalıntıların hava şartları gibi dış etmenlerden korunması konusunda, restorasyon ve konservasyon çalışmalarına katkıda bulunabilir.

Şekil 2. 3 Mısır-Giza Platosu'nda yer alan sfenks heykelinin 1857 yılında kum altında kalmış hâli [18]

2.2 İnsan Kaynaklı Sorunlar

Arkeolojik alanların korunmasını gerektiren sorunların ana kaynaklarından biri de insandır. İnsan yaşamının devam ettiği alanlarda çevre ona göre şekillenir. Bu şekillenmenin yanı sıra insan, aktiviteleriyle veya farkında olmadan yarattığı sorunlarla da arkeolojik site zarar verebilir. İnsanlardan kaynaklanarak arkeolojik sitlerde sorun yaratan; kentleşme ve endüstrileşme, rant, hırsızlık, vandalizm, turizm, savaş ve terör, restorasyon ve koruma hataları, bilinçsizlik ve dikkatsizlik gibi nedenler bulunmaktadır.

- **Kentleşme ve endüstrileşme**

İnsanın çevreyi kendine göre şekillendirmesiyle ortaya çıkan arkeolojik sit sorunlarından en önemlisi kentleşmedir. Kentleşme bir arkeolojik sit alanına büyük ölçüde zarar verebilir. Örneğin kentleşmenin olduğu arkeolojik sit alanları; alt yapı, bayındırlık ve

inşaat çalışmaları, trafik, hava kirliliği gibi nedenlerden fiziksel olarak zarar görebilir. Aynı şekilde çarpık kentleşme ve biçim uyumsuzluğu gibi sorunlar da arkeolojik sitin kültürel değerine zarar verebilir. Bu sorunlara en önemli örneklerden biri İstanbul'dur.

İstanbul, özellikle Tarihî Yarımada bölgesi ile tarihî ve arkeolojik verilerin oldukça yoğun bulunduğu bir kenttir. Ancak bu yoğunluğun yanı sıra nüfusu da oldukça kalabalıktır. Özellikle Tarihî Yarımada'da nüfus yoğunluğu ve çarpık kentleşme söz konusudur. Bu nüfus yoğunluğunun getirdiği pek çok başka sorun da mevcuttur. Bunlardan en çok sorun yaratan uygulamalar alt yapı ve bayındırlık çalışmalarıdır.

1985 yılında UNESCO tarafından kentsel arkeolojik koruma alanı kapsamına alınan Sultanahmet Meydanı aynı zamanda dünya miras listesine de alınmış olup; kentsel arkeolojik sit alanı, I. derece arkeolojik sit alanı, arkeolojik park gibi farklı statülerde alanları da içinde barındırır [19]. Buna rağmen Sultanahmet Meydanı 2010 yılında ancak trafiğe kapatılabildiği [17]. Bu yıla kadar trafiğin bu alanda devam etmiş olması çevredeki yapılara sorun yaratmıştır. Ancak ne var ki 2011 yılındaki yönetim planı yapılarına kadar Sultanahmet Meydanı ve çevresindeki düzenlemeler sınırlı kalmıştır [16]. Bu yönetim planında belirtildiği üzere arkeolojik alana zarar veren trafik sorunu bazı alanların trafiğe kapatılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu sefer de güncel yaşamın yoğun bir şekilde devam ettiği bu bölgeye insan ulaşımı sorunu oluşmuştur.

Yönetim planında, yarımadaya ulaşım sorununun tüm ulaşım sistemlerinin raylı sisteme bağlanması ile çözülmesi hedeflenmiştir. Bu raylı sistemin bir parçası da yarımadanın ortasından geçen tramvaydır. Ancak her raylı sistem gibi tramvay da zeminde bir miktar titreşime neden olur ve bu durum tarihî yapıların korunmasında sorun yaratır. Yönetim planında da bu sorun, alana ulaşımında deniz yolu taşımacılığının payının artırılması ile çözülmeye çalışılmıştır.

Alt yapı çalışmalarına verilebilecek bir diğer örnek de yine İstanbul'da Yenikapı'da yapılan metro istasyonudur. Bu arkeolojik sit alanındaki metro, Tarihî Yarımada'ya ulaşımı sağlayacak olan raylı sistem için düzenlenmiş bir bağlantı noktasıdır. Ancak çalışmalar sırasında İstanbul'un tarihiyle ilgili önemli buluntulara rastlanınca bu alanda kurtarma kazıları başlatılmıştır. 2004-2014 yılları arasında gerçekleşen bu kazılar sonrasında metro hattı devreye girmiştir. Kurtarma kazısı resmî yönergeye göre "tahribata açık veya tahribata uğramış taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının

kurtarılması ve korunması amacıyla aciliyet gerektiren bilimsel nitelikli kazı” olarak açıklanmıştır [20]. Ancak bu tür projeler söz konusu olduğunda kurtarma kazıları zaman kısıtlamasından ötürü hızlı yapılabilmekte ve kültürel miras kısmen zarar görebilmektedir.

Bayındırlık çalışmalarından olan baraj uygulamaları da arkeolojik sitlerin korunmasındaki önemli sorunlardan biridir. Ülkemizde korunması sağlanamamış ve baraj altında kalmış çok fazla arkeolojik sit bulunmaktadır. Bu arkeolojik sitler baraj sularının yarattığı hareketlerden, suyun içerisinde tuz, mineraller ve canlı yaşamından fiziksel olarak etkilenip yok olmaya yüz tutmaktadır [21]. Bunlara ülkemizde verilebilecek örneklerden biri Elazığ’daki Keban Barajı’dır. Keban Barajı 1975 yılında tamamlandığında çalışmalar su dolumundan hemen önce başlatılmıştır. Bu nedenle arkeolojik alanın yalnızca %20,4’ünde arkeolojik kazı çalışması yapılabilmiş ancak bunların çoğu tamamlanamamıştır [22]. Yapılan baraj projesinde, değerlendirme kistaslarının ve denetlemenin eksik olması arkeolojik alanların yok olmasına neden olmuştur. Ancak arkeolojik alanlarda günümüzde bile uluslararası denetleme kuruluşlarının, bilim insanlarının, toplumun ve çevre halkın karşı çıktığı baraj projeleri gerçekleştirilmektedir. Hasankeyf arkeolojik alanında yapılan Ilısu Barajı buna bir örnektir.

Ilısu Barajı projesinin 2006 yılında temel atılmasıyla başlaması sonucu pek çok kurum ve kuruluş arkeolojik mirasın yok olmasına neden olabilecek bu projeye karşı çıkmıştır. Yurt dışı maddi fonuyla desteklenen projeden, bu fonlar 2007 yılında çevresel başarısızlık nedeniyle geri çekilmiştir. 2013 yılında Danıştay kararı ile yürütmenin durdurulması kararı alınmış ancak DSİ projeye devam etmiştir [23]. Bunların sonucunda 2016 yılında Europa Nostra, Hasankeyf’i Büyük Tehlike Altındaki Kültür Varlıkları Listesi’ne dâhil etmiştir. Ancak baraj hâlâ yapım halindedir.

Kentleşmenin getirdiği sorunlardan biri de hava kirliliğidir. Hava kirliliği arkeolojik sitlerdeki mimari kalıntılarda bozulmalara yol açabilir. Atmosferdeki kirletici oranının yükselmesiyle arkeolojik kalıntıların yüzeyinde koyu renkli birikimler ve kimyasal ayrışma meydana gelir. Aydın ilindeki Didim Apollon Tapınağı’nın duvarlarında bu sorundan kaynaklanan renk bozulmaları dikkati çeker (Şekil 2. 4).

Şekil 2. 4 Aydın-Didim Apollon Tapınağı'nın iç duvarlarında, hava kirliliğinden oluşan bozulmaların 2015 yılındaki görünümü

- **Rant**

Uluslararası ve ulusal pek çok uzman kurum ve kuruluşun, bilimsel topluluğun ve çevre halkının arkeolojik sit alanlarında yapılacak olan bayındırlık projelerine karşı çıkması ancak proje yürütücülerinin projenin devamında ısrarlı olması, arkeolojik sit alanlarının korunmasındaki rant sorununu akıllara getirmektedir. Dünyanın pek çok yerinde rastlanılan bu sorun neticesinde arkeolojik sitler zarar görmektedir.

2016 yılında İlbiz Höyüğü'ne Konya-Karatay Belediyesi tarafından yapılan park, tartışmalara yol açmıştır. Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan izin alınarak yapılan bu park düzenlemesi, höyüğün tam üzerine planlanmış ve höyüğün yanına bir de düğün salonu yapılarak sit alanı düğün mekânına dönüştürülmüştür (Şekil 2. 5) [24].

Şekil 2. 5 Konya-İlbiz Höyüğü üzerinde yapılan park düzenlemesi ve yanındaki düğün salonu [24]

- **Hırsızlık ve tarihî eser kaçakçılığı**

Hırsızlık antik çağlardan beri insanoğlunun en büyük sorunlarından biridir. Hırsızlık yoluyla kültür varlıklarının edinimi, tarih bilincinin az olduğu toplumlarda görülmektedir. Koruma denetimlerinin yetersizliği de hırsızlık olaylarını tetiklemektedir.

Arkeolojik sitlerde yakın tarihte de hırsızlık olayları sıklıkla yaşanmıştır. Öyle ki arkeoloji literatüründe ismi oldukça tanınmış bir araştırmacı olan Heinrich Schliemann, Troya hazinelerini bulmak için metodolojisi olmayan kazılar yapmış ve bulduğu eserleri 1873 yılında yurt dışına kaçırmıştır. Günümüzde bu eserlerin çoğu, Türk hükümetinin iade talebine rağmen, hâlâ keşfedildiği topraklara dönebilmiş değildir.

Günümüzde de arkeolojik sitlerde hırsızlık olayları gerçekleşmekte, izinsiz kazı yapan pek çok kişi bulduğu eserleri satmaya çalışmaktadır. Ancak arkeolojik alanlarda izinsiz kazı yapılmasının yanı sıra, arkeolojik sitin korunamamasından kaynaklanan hırsızlıklar da gerçekleşmektedir. Bu kapsamda 2014 yılının Temmuz ayında Manisa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sardis Antik Kenti'nin devşirme malzemeden yapılmış duvarında yer alan bir heykelin çalındığını duyurmuştur [25].

- **Vandalizm**

Arkeolojik sitlerde insan kaynaklı sorunlardan biri de vandalizmdir. Toprak altında yüzyıllar boyunca korunmuş arkeolojik eserlerin, gün yüzüne çıkarıldıktan sonra zarar görmesinin sebeplerinden biri de budur. Vandalizm, arkeolojik sitlerin önündeki büyük sorunlardan biridir. 2015 yılında Türk bir turist Roma'daki Palatino Tepesi'nde bulunan tarihî bir sütuna ismini kazımış, karşılığında 2200 Euro ceza ödemek durumunda kalmıştır. Arkeolojik sitlerde ortaya çıkan bu gibi vandalizm örnekleri dünyada ve ülkemizde oldukça fazladır (Şekil 2. 6).

Şekil 2. 6 İznik-Ayasofya Kilisesi'nde duvardaki taşlardan birine yazılmış yazı

İnsanlar arkeolojik sitlerin korunamamasından dolayı eserlere farkında olmadan da zarar verebilirler. Özellikle ülkemizde arkeolojik eserlerin korunması konusundaki denetimsizliğin arkeolojik eserlerin insan temasına elvermesi bu eserlerin zarar görmesiyle sonuçlanabilmektedir (Şekil 2. 7). İnsanların farkında olmadan yaptıkları bu tahribat, koruma imkânlarının az olması ve insanların arkeolojik miras bilincinin yüksek olmamasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. 7 İstanbul-Saraçhane Arkeolojik Parkı'nda korunaksız bir alanda yer alan eserler ile bireylerin teması [26]

- **Turizm**

Turizm arkeolojik sitlerin tanıtılmasına ve ülke ekonomisine katkı sağlayan bir dal olmasına rağmen, arkeolojik kalıntıların zarar görmesine neden olabilmektedir. Özellikle arkeolojik sitlerde turistler için yapılmış dolaşım yollarının bulunmaması ve insanların sit zeminine birebir temas sağlaması arkeolojik mirasın tahribatına neden olabilmektedir (Şekil 2. 8).

Şekil 2. 8 Manisa-Sardis Antik Kenti'nde mozaik döşemelerin yer aldığı korunmasız bir alan

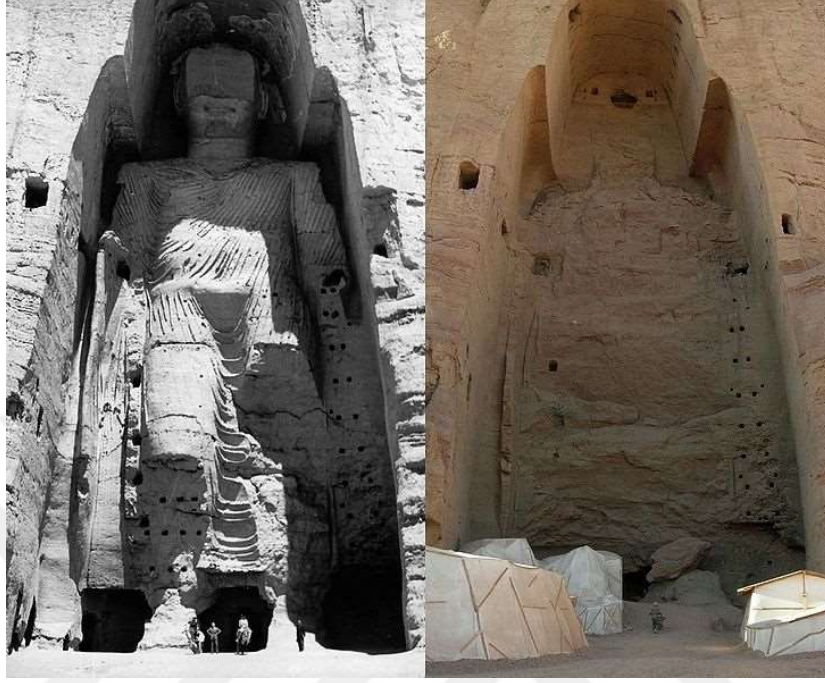
- **Savaş ve Terör**

Savaşlar sadece insan hayatını tehdit etmekle kalmayıp kültürel mirasın yok olmasına da neden olmaktadır. Savaşlar antik dönemlerden beri tarihî eserlerin yok edilmesine neden olmuş büyük bir tehdittir. Örneğin Yunanistan'daki Parthenon Tapınağı defalarca yakılıp yıkılmış ve günümüze defalarca el değiştirerek gelmiştir. Özgün durumunu özellikle 1687 yılındaki Osmanlı-Venedik savaşları sırasında aldığı ağır top darbeleri sayesinde kaybetmiştir (Şekil 2. 9).

Şekil 2. 9 Francesco Fanelli tarafından 1707 yılında yapılmış Parthenon'un top atışına tutulmasını gösteren gravür [27]

Savaş ve terör, kültürel mirasın yok edilışinde hâlâ daha etkin bir rol oynamaktadır. Günümüzde hâlâ bazı örgütlerin yağmasından etkilenen antik kentler ve yok olan pek çok arkeolojik eser bulunmaktadır (Şekil 2. 10 ve şekil 2. 11).

Şekil 2. 10 Afganistan-Bamyan Antik Kenti'ndeki Buda heykellerinin Taliban tarafından yok edilmesi [28]

Şekil 2. 11 Suriye-Palmyra Antik Kenti'ndeki Baal Tapınağı'na IŞİD terör örgütü tarafından düzenlenen bombalı saldırı [29]

- **Bilinçsizlik**

Arkeolojik sitlerde bu sorunların yanı sıra bilinçsiz yapılaşma, bilinçsiz restorasyon ve koruma uygulamaları, bilinçsiz tarım, dikkatsizlik sebebiyle oluşan doğal afetler gibi sebeplerden de sorunlar ortaya çıkabilir. Bilinçsiz restorasyon hatalarından kaynaklanan sorunlar, hataların düzeltilmesi ve restorasyonun güncel ilkelere uygun olarak tekrarlanması ile kısmen iyileştirilebilir. Ancak bilinçsizlik sebebiyle arkeolojik mirasın talanı ve tahribi, geri dönülemez sonuçlar yaratmaktadır.

Bilinçsiz tarım, özellikle höyük gibi arkeolojik katmanlaşmanın önemli olduğu alanlarda oldukça büyük bir tahribata neden olmaktadır. Antik Maya evlerinin bulunduğu Belize’de yapılan yanlış tarım nedeniyle arkeolojik kalıntıların bazıları zarar görmüştür (Şekil 2. 12) [30]. Tarım nedeniyle arkeolojik kalıntıların zarar görmesi, ülkemizde de pek çok arkeoloğun arkeolojik araştırma faaliyetleri esnasında gözlemleyebildiği bir durumdur.

Şekil 2. 12 Belize’de hava fotoğraflarıyla beyaz leke şeklinde gözlemlenmiş Maya evleri [30]

2017 yılında Peru’nun Ventarron arkeolojik sit alanının etrafındaki şeker kamışı tarlalarının dikkatsizlik sebebiyle tutuşmasıyla oluşan bir yangın, kontrol edilemeyerek sit alanına kadar sıçramış, tüm arkeolojik alanın %95’inde hasara yol açmıştır. Özellikle

MÖ. 2000 yılına tarihlenen duvar resimleri yangın sırasında tahrip olmuştur. Arkeolojik sit, koruyucu bir örtüsü bulunmasına rağmen yangının rüzgârla yayılması sayesinde büyük ölçüde zarar görmüştür (Şekil 2. 13).

Şekil 2. 13 Peru-Ventarron arkeolojik sitinde çıkan yangın sonrası kalıntıların durumu [31]

Kaybolan kültürel mirasın geriye dönüşü olamayacağından, arkeolojik kalıntılar ile etkileşimi olan bireylerin koruma konusunda bilinçlendirilmesi arkeolojik mirasın korunması için önem arz etmektedir.

2.3 Çevresel ve Dış Etmenlerden Kaynaklanan Sorunlar

Çevresel etmenler arkeolojik sit alanlarında ortaya çıkan önemli sorunların kaynağıdır. Bu sorunları yaratan; doğal afetler, iklim ve hava koşulları, coğrafi şartlar, topoğrafya ve zemin koşulları, bitki ve hayvan etkinliği gibi etmenlerdir. Arkeolojik sitlerin özellikle bu etmenlerden korunması kültürel mirasın korunması açısından son derece önemlidir.

- **Doğal afetler**

Deprem, yangın, sel gibi doğal afetler ne zaman gerçekleşeceği bilinmediği ve önlenemez oldukları için arkeolojik sitlerde beklenmedik sorunlar yaratabilir.

Deprem ve sismik hareketlerin sebep olduğu yıkıcı hasarlara verilebilecek en iyi örneklerden biri 2015 yılında Nepal’de art arda gerçekleşen depremlerin yol açtığı hasardır. Özellikle UNESCO’nun Dünya Mirası listesine dâhil ettiği Katmandu Vadisi’nde

yer alan pek çok tarihî yapı ve kültür varlığı bu depremle büyük ölçüde tahrip olmuştur (Şekil 2. 14).

Şekil 2. 14 Nepal-Katmandu Vadisi'nde yer alan bir meydandaki tapınakta deprem sonrası oluşan hasar [32]

Ülkemizde de tarih boyunca büyük depremler yaşanmış, bunların pek çoğunda arkeolojik alanlar zarar görmüştür. Ülkemiz sismik hareketliliğin fazla olduğu bir kuşakta yer aldığından; deprem, ülkemizde arkeolojik sitler için en çok risk yaratan doğal afetlerden biridir. Depremin, zemin ve hava koşullarının neden olabileceği bir doğal afet de toprak kaymasıdır. Toprak kaymasının yaşanması muhtemel yerlerdeki arkeolojik sit alanlarında önlem alınmadığı takdirde büyük hasarlar meydana gelebilir.

Arkeolojik sit alanlarına zarar veren diğer doğal olaylar da sel ve su taşkınlarıdır. Su taşkınları; arkeolojik mirasa ve eserlere, hem suyun hareketinden kaynaklanan fiziksel zarara, hem de suyun içindeki maddelerin eserin bünyesine nüfuz etmesinden kaynaklanan başka zararlara da sebep olurlar. Bu gibi zemin suyu ve yağışlardan kaynaklanan su taşma olayları da pek çok arkeolojik alanda sorun yaratmaktadır.

Türkiye'de su taşkınları arkeolojik sitlerde önemli bir sorundur. Antik çağlarda Büyük Menderes Nehri'nin yakınlarında bulunan Miletus Antik Kenti'nin kıyısı zamanla dolarak daha iç bölgelere taşınmış olsa da, suya doymuş zemin toprağı yağışlardan etkilenecek arkeolojik alanda su taşkınlarına neden olmaktadır. Aynı şekilde 2018 yılında aşırı yağışlardan kaynaklanan bir su taşkını Didim Apollon Tapınağı'nın naos³ bölümünde,

³ Tapınakların, din insanları dışında, girilmesi yasak olan en önemli bölümü.

zemin suyundan kaynaklanan bir su taşkını ise Patara Antik Kenti'nde yaşanmıştır (Şekil 2. 15).

Şekil 2. 15 Antalya-Patara Antik Kenti'ndeki kalıntı içlerine kadar giren su taşkını

- **İklim ve hava şartları**

Arkeolojik sitler çevresel etmenlere açık durumdadırlar. Arkeolojik sitlerde iklim ve hava şartlarından kaynaklanan bozulmalar içinde bulundukları iklim koşullarına göre değişiklik gösterir. Karasal iklimde bulunan bir arkeolojik sit ile farklı bir iklime maruz kalan bir arkeolojik siti tehdit eden sorunlar farklılık gösterir. Her arkeolojik sit özel olarak değerlendirilmeli; koruma kararlarının ve yapılacak koruma yapılarının özellikleri arkeolojik sitin bulunduğu iklime, hava koşullarına, coğrafyaya göre düşünülmelidir.

Konya ilinde yer alan Neolitik Çatalhöyük yerleşimi ülkemizin karasal iklim kuşağında yer almaktadır. Ancak Mersin'de yer alan Neolitik Yumuktepe yerleşimi Akdeniz iklim kuşağında yer almaktadır⁴. Aynı şekilde İstanbul'da ortaya çıkarılan Fikirtepe Neolitik yerleşmesi de İstanbul'un geçiş ikliminde bulunmaktadır. Yaklaşık aynı döneme tarihlenen bu üç yerleşim oldukça farklı iklim ve hava koşullarına maruz kalmaktadır. Karasal iklimde bulunan sitlerdeki eserler şiddetli rüzgâr ve ani sıcaklık değişimlerinden

⁴ Türkiye'deki arkeolojik yerleşimlerin konumları ve detaylı bilgileri TAY (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri) Projesi kapsamında belirlenmiş olup, tayprojesi.org sitesinde yer almaktadır.

etkilenirken, daha ılıman bölgelerdeki sitler güneş ışınları ve yüksek sıcaklık, geçiş ikliminde yer alanlar ise yüksek nem, yağış, sıcaklığın etkisi altında kalırlar.

Özellikle kar, yağmur ve dolu yağışları arkeolojik sitteki eserleri kötü yönde etkiler. Sadece yağış değil; donma-erime olayları, nem, rüzgâr, güneş ışığı, yüksek sıcaklık da arkeolojik sitlerdeki eserlerin ömürlerini kısaltır. Ülkemizde bu gibi bozulmalara uğramış arkeolojik sit alanları mevcuttur.

Karasal iklimin hüküm sürdüğü Adıyaman ilinde yer alan Nemrut Dağı'ndaki heykeller, düşük sıcaklığa maruz kalmaktan ötürü emilen suyun taş içerisinde donarak gerilim oluşturmasıyla çatlamıştır (Şekil 2. 16).

Şekil 2. 16 Adıyaman- Nemrut Dağı'ndaki heykellerin durumu [33]

Toprak altındayken bu değişimlerden etkilenmeyen eserler, gün yüzüne çıkarıldıklarında tüm dış etkilere açık hâle gelirler. Bu nedenle arkeolojik sitlerin bu dış etmenlere karşı korunması büyük önem taşımaktadır.

- **Coğrafi koşullar**

Coğrafi koşullar da arkeolojik sitlerdeki sorunların kaynağı olabilir. Birbirine yakın tarihlemelere sahip olan ancak farklı coğrafyalarda yer alan Çatalhöyük, Yumuktepe ve Fikirtepe'de ortaya çıkarılan eserler birbirlerine benzerlik gösterse de üretildikleri malzemeler bulundukları coğrafyaya göre farklılık gösterebilir. Farklı coğrafyalardaki

iklim ve hava değişikliğinin de farklılık göstermesiyle eserdeki bozulmalar birbirinden farklı olacaktır. Bu nedenle buralarda yapılacak koruma uygulamaları da farklılık gösterecektir.

- **Topoğrafya ve zemin koşulları**

Topoğrafya ve zemin yapısı da arkeolojik sitlerdeki sorunların farklılık göstermesindeki etmenlerdendir. Çatalhöyük, Yumuktepe ve Fikirtepe gibi üç farklı coğrafyada yer alan Neolitik yerleşimlerin toprağının yapısı ve zemin koşulları farklıdır. Topraktaki tuzluluk ve su oranı, erozyon ihtimali, zeminin yumuşaklığı ve su geçirimliliği, toprağın sığılığı gibi etmenler arkeolojik sitte toprak nedeniyle yaşanan sorunlarda dikkat edilmesi gereken etmenlerdir. Bunun yanı sıra zemin yapısının sağlamlığı, zemin altından geçen su yatağının varlığı veya zeminin ana kayaya olan yakınlığı arkeolojik sitlerde zemin açısından oluşabilecek sorunlarda dikkat edilmesi gereken etmenlerdendir. Örneğin Konya ilindeki Çatalhöyük Neolitik yerleşimin zemininde toprak erozyonu yoğun bir şekilde görülürken, İstanbul'daki Fikirtepe Neolitik yerleşimin zemininde, yerleşimin yakınında yer alan Kurbağalıdere'nin taşıdığı dolgu toprak mevcuttur.

- **Bitki ve hayvan etkinliği**

Bitki ve hayvan etkinliği açık alanda bulunan arkeolojik sitlerde sıklıkla gerçekleşir. Hayvanlar korunaklı olmayan bölgelere kolayca girip çıkabilirler. Ancak önemli olan hayvanların orada bulunması değil, arkeolojik sitlere zarar verme ihtimalleridir. Kuş, kedi, köpek gibi hayvanların yemek artıkları, dışkıları, bünyelerinde bulundurdıkları parazitler arkeolojik sitte soruna yol açabilir. Örneğin kuşların dışkılarındaki asidik maddeler, arkeolojik sitte bulunan eserlere zarar verebilir. Bunun yanı sıra arkeolojik alanlardaki bitki yoğunluğu, küçükbaş ve büyükbaş hayvanların bu alanları otlamak için tercih etmesine de neden olur. Örneğin toynaklı hayvanların tümü mozaik vb. narin zemin döşemelerine zarar vermekte, keçiler ise taş blokların arasında oluşmuş bitkileri yiyebilmek için bu taş blokları yerinden bile oynatabilmektedir (Şekil 2. 17). Bu gibi durumlar arkeolojik sitlerde koruma ve sergileme açısından büyük sorun yaratmaktadır.

Şekil 2. 17 Libya-Kirene Antik Kenti'ndeki bir Roma yapısının duvarı üzerinde yürüyen keçi [34]

Bitkilerin oluşturduğu sorunlar da arkeolojik sitlerde oldukça sık görülür. Korunaksız bir alanda bitki tohumları; rüzgâr, yağış ve hayvanlar tarafından farklı bölgelere taşınarak bitki oluşumuna neden olabilirler. Bu durum özellikle mimari yapıların korunmasında büyük sorun yaratır. Örneğin tohumlar taş blokların arasındaki boşluklara yerleşerek bitki oluşumuna neden olabilir. Bitkiler taşların arasından çıkarak, bu blokları yerinden oynatabilir veya çatlatabilir (Şekil 2. 18).

Şekil 2. 18 Antalya-Patara Antik Kenti'nde yer alan bir Roma Dönemi takının taş blokları arasındaki bitkiler

Arkeolojik sit alanlarında farklı sebeplerden kaynaklanan sorunlar, farklı çözümler gerektirir. Arkeolojik sit alanlarındaki sorunlar öncelikle alanın kendisinden kaynaklanabilir. Ancak bu gibi sorunların önlenmesinde restorasyon ve konservasyon önlemleri etkili olabilmektedir.

İnsan faktörü ise arkeolojik kalıntılara en çok zarar veren etmenlerden biri olmakla birlikte, bu etmenden kaynaklanan sorunlar bilinçlendirme ve yönlendirme çalışmaları ile azaltılabilir. Bu açıdan arkeolojik buluntuların ziyaretçilere doğru sergilenmesi, kültürel mirasın tanıtımı ve gelecek nesillere aktarılması için önem taşımaktadır. Bu nedenle arkeolojik sitlerin sadece korunması değil aynı zamanda doğru sergilenmesi için de bu sorunların çözülmesi gerekmektedir. Arkeolojik alanların korunaklı bir alanda bulunmaması veya bu alanlarda sergileme yöntemlerinin uygun bir biçimde planlanmaması bu alanı gezecek ziyaretçiler ve bu alanda çalışacak kişiler için de sorunlar oluşturacaktır. Örneğin bilimsel kazı çalışmalarının devam ettiği bir arkeolojik sitin ve kalıntıların, geçici üst örtü uygulamaları ile kapatılması bile yazın bu alanda çalışanları koruyarak çalışmaların daha verimli olmasını sağlayabilir.

Çevresel ve dış etmenler ise arkeolojik sit alanlarında önlenemeyen etmenler olduğundan, bu etmenler arkeolojik sitlerde beklenmedik sorunlar yaratabilir. Bu gibi durumlarda da alanlarda gerçekleştirilecek afet risk yönetimi projeleri, çevre düzenleme projeleri ve alan yönetimi planları gibi planların çoğaltılması o alanlarda bazı sorunlara karşı hazırlıklı olmayı sağlayacaktır. Tüm bu önlemler içerisinde ise geçici veya kalıcı koruyucu örtülerin önemli bir yeri vardır. Ancak alanın sürekli ve düzenli bakımının sağlanması, kazı çalışmalarının daha uzun süreli yapılabilmesi ve arkeolojik kalıntıların tüm bu sorunlardan korunması için kalıcı koruyucu örtülerin kültürel mirasın korunması mevzuatına uygun bir şekilde tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir.

ARKEOLOJİK SİT ALANLARININ KORUNMASIYLA İLGİLİ ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT

Arkeolojik sit alanlarının korunmasında mimari müdahalelerden biri olan koruma örtüleri, arkeolojik alana en az temasta bulundukları ve kalıntıları zararlardan korudukları için uygun uygulama yöntemlerinden biridir. Ancak bu alanlarda koruma, sorunların belirlenmesi ve çözülmesi ile alanın ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilir. Dolayısıyla sit alanlarında koruma kararları her arkeolojik sitin kendi özellikleri ve durumuna göre alınır. Bu nedenle her arkeolojik sit alanının özelliklerinin raporlandığı ve rapor sonucunda korunma ihtiyaçlarının belirlendiği projeler yapmak gereklidir. Bu kapsamda arkeolojik alanların geliştirilmesi, korunması, değerlendirilmesi ve tanıtımı için yapılan veya yapılması planlanan tüm faaliyetlerin raporlandığı çalışmalar olan arkeolojik alan yönetim planlarının yapılması, arkeolojik alanların korunmasında faydalı olmaktadır.

Arkeolojik alanların korunmasında yapılacak her türlü faaliyet ve bunların raporlandığı çalışmalar belli koruma mevzuatına göre düzenlenmeli ve uygulanmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde arkeolojik alanların korunması ile alan yönetimi planlaması ve koruyucu örtü ilişkisi; bu alanların korunmasındaki mevzuatın tarihsel gelişimi ve bu mevzuatta koruma örtülerine etki edebilecek maddeler irdelenmiştir.

3.1 Arkeolojik Alan Yönetimi Planı Ve Koruma

Arkeolojik mirasın çevresinden ve özellikle o yörenin toplumundan ayrılmaz bir bütün olarak ele alınması gereklidir [7]. Bu nedenle kazılan alanın ve arkeolojik mirasın ihtiyaç

duyduğu sürekli bakımı ve her türlü etkene karşı, mümkün olduğunca, yerinde korunması sağlanmalıdır. Arkeolojik alanların ve kalıntıların yerinde korunması ve bakımı sağlanırken, tanıtımının ve geliştirilmesinin de sağlanabilmesi ve çalışmaların verimli bir şekilde daha uzun süreli devam edebilmesi için o alanlarda etkin bir yönetim planı hazırlamak faydalıdır.

Arkeolojik alanlarda bir yönetim planı oluşturmak, o arkeolojik sitin korunma ihtiyaçlarını belirlemek için de etkilidir. Yönetim planı, herhangi bir alanda yapılmış ve yapılacak olan veya yapılmakta olan tüm faaliyetlerin detaylı bir şekilde raporlanarak sonuçların belirlenmesi ile o alanın korunması, değerlendirilmesi, tanıtımı ve geliştirilmesinin hedeflenmesi anlamına gelir [35]. Bu koruma yöntemi arkeolojik sitlerde de uygulanabilir.

Ülkemizde alan yönetimiyle ilgili yönetmelik 2005 yılında çıkarılmıştır [36], [37]. Bu yönetmeliğe göre alan yönetimi planlarının hedefleri;

- Alanın korunması için tüm etkileşim sahalarının tespit edilmesi,
- Alandaki koruma, erişim ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma ihtiyaçlarının, toplumun ilgisini de çekecek şekilde belirlenmesi,
- Alanda turizmi geliştirmek adına etkinliklerin yapılması,
- Alanda yapılacak uygulamaların bölgenin kültür sistemlerinin gelişimine katkıda bulunması,
- Alanın korunmasında tüm gönüllülere iş birliği imkânı tanınması,
- Alandaki tüm koruma ve onarım düzenlemelerinin uluslararası koruma ilkelerine uygun yapılması ve ona göre planlanması,
- Her türlü konuda yüksek standartların sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Yönetim planında önemli olan, neyin nasıl korunacağıının belirlenmesi ve bunun değerlendirilmesidir. Bu sayede o kültürel miras alanının tanıtılması ve korunması sağlanabilir.

UNESCO 1994 yılından beri kültürel ve doğal varlıkların Dünya Miras Listesi'ne girebilmesi için o alanlarda bir yönetim planının yapılması gerekliliğini ön koşul olarak

belirlemiştir [8]. Bu nedenle Türkiye’den 1985-1998 yılları içerisinde 9 kültürel miras varlığı Dünya Miras Listesi’ne kaydolmuşken bundan sonraki 13 yıl boyunca listeye Türkiye’den hiçbir kayıt gerçekleşmemiştir. Bu kapsamda 2005 yılında oluşturulan yönetmelikle birlikte, Türkiye’de alan yönetimi planları yapılmış 11 alan bulunmaktadır. Bunlar: Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı, Aphrodisias Alan Yönetim Planı, Bursa Yönetim Planı, Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı, Diyarbakır Yönetim Planı, Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı, Efes Yönetim Planı, Göbekli Tepe Alan Yönetimi Planı, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, Mudurnu Kültürel Miras Yönetim Planı ile Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı’dır.

Türkiye’de alan yönetimi planı yapılmış 11 alan bulunmasına rağmen, 2019 yılı itibarıyla UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınmış 18 alan bulunmaktadır⁵. Bunlar: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas), İstanbul Tarihî Alanları, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir), Hattuşa (Boğazköy): Hitit Başkenti (Çorum), Nemrut Dağı (Adıyaman - Kâhta), Hieropolis-Pamukkale (Denizli), Xanthos-Letoon (Antalya - Muğla), Safranbolu Şehri (Karabük), Troya Antik Kenti (Çanakkale), Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne), Çatalhöyük Neolitik Kenti (Konya), Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir), Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa), Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri, Efes (İzmir), Ani Arkeolojik Alanı (Kars), Afrodisias (Aydın) ve Göbeklitepe (Şanlıurfa) Arkeolojik Alanı’dır. Ancak 2019 yılı itibarıyla ülkemizde UNESCO’nun Dünya Miras Geçici Listesi’nde bekleyen 78 alan daha bulunmaktadır [38]. Bunların 73’ü kültürel alandır. Ülkemizdeki kültürel mirasın korunabilmesi için bu alanlarda özenli çalışmaları arttırmak, alanların yönetim planlarını hazırlamak ve uygulamaya koymak gerekmektedir.

Arkeolojik alanların korunması için alan yönetimi planı dâhilinde yapılacak bazı uygulamalar mevcuttur. Yönetim planları kapsamında arkeolojik alanlarda yapılabilecek koruma ve onarım uygulamaları da belirlenebilir. Bu kapsamda, 2004 yılında Çatalhöyük arkeolojik alanı için hazırlanan yönetim planında alanın tüm geçmiş bilgileri aktarıldıktan sonra mevcut durumu ve yapılacak uygulamalar da belirtilmiştir [39]. Bu plana göre alanda yapılan uygulamalar, yer üstünde ve yer altında yapılan çalışmalar ile koruma ve

⁵ Örneğin İstanbul, 1985 yılında Dünya Miras Listesi’ne alınmış olmasına rağmen yönetim planı ancak 2011 yılında ve yalnızca Tarihî Yarımada’yı kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

muhafaza etme başlıkları altında aktarılmıştır. Bu başlıklar oluşturulurken alanda kazı faaliyetlerinin devam etmesi ve alanın turizm odaklarından biri olması da önemli bir rol oynamıştır. Bu kapsamda alandaki koruma uygulamaları; kazı esnasında, kazı sonrasında ve uzun vadede göz önünde bulundurulması gerekenler olarak üç başlık altında incelenmiştir. Bu durumlar:

- Kazı döneminde bulguların analiz edilmesi ve açık alanların korunması,
- Kazı sonunda alanların dış etmenlere karşı korunaklı hale getirilmesi,
- Buluntuların alan içinde, dışında veya farklı alanlarda sergilenmesi ve bunun için yapılabilecek yapı uygulamalarının belirlenmesi şeklinde özetlenebilir.

Her maddenin ortak sonucu olarak; bu alanın ve buluntuların korunması ve sergilenmesi için yapılması gereken yapı uygulamalarının belirlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Buna göre bu yapılar:

- Kazı evi ve kompleksi,
- Depo,
- Ziyaretçi merkezi,
- Deney evi,
- Höyük üzerinde kalıcı koruyucu çatı uygulamaları olarak belirlenmiştir.

I. derece arkeolojik sitlerde yapı izni bulunmamakla birlikte, bu alanlarda koruma-kullanma dengesiyle gerçekleştirilebilecek geçici veya kalıcı koruma örtüleri gibi uygulamalar yapılabilmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda yapılacak koruma örtüleri alan yönetim planı ile bütünleşmiş ve o alanlarla çelişkili olmamalıdır. Bunun yanı sıra arkeolojik alanlarda yapılabilecek uygulamalar arasına;

- Geçici koruyucu örtü ve çatılar,
- Ziyaretçi dolaşım yolları ve bunlara bağlı merdivenler,
- Dinlenme ve gözlem platformları,
- Gişe ve hizmet binaları,

- Laboratuvar merkezleri,
- Müzeler ve sergileme salonları da eklenebilir.

Arkeolojik sitte neyin, nasıl korunacağını belirlenmesinden sonra alanın ihtiyacına göre yapılacak yapı uygulamaları hakkında kararlar alınırken dikkat edilecek bazı hususlar vardır. Bu uygulamaları yaparken arkeolojik sit alanının;

- Coğrafi konumu
- İklim ve hava koşulları
- Sınırları
- Topoğrafyası
- Zemin ve toprak koşulları
- Tarihçesi ve kazı geçmişi.
- Bulunduğu bölgenin sosyoekonomik durumu ve ziyaretçi potansiyeli gibi özelliklerine dikkat edilmelidir.

Arkeolojik sit alanlarının, alan yönetimi planlaması yapılmış olsun veya olmasın, korunması şarttır. Alan yönetimi planlamasının öngördüğü üzere bu alanlarda yapılacak uygulamalar, arkeolojik sitlerin değerlendirilmesi ve tanıtımında da önemli bir rol oynamalı, koruma-kullanma dengesi içerisinde gerçekleştirilmelidir. Ancak arkeolojik sitlerin korunması ve değerlendirilmesinde yapılacak olan her türlü faaliyette öncelik arkeolojik mirasın korunması olmalıdır. Bu nedenle bu alanlarda uygulamalar ve alan yönetimi planlaması yapılırken koruma konusundaki mevzuat dikkate alınmalıdır.

3.2 Arkeolojik Alanların Korunmasında Mevzuatın Tarihsel Gelişimi

Arkeolojik sit alanlarının korunmasında dikkate alınması gereken hususların başında koruma mevzuatı gelir. Koruma konusundaki düzenlemeler, herhangi bir kültür varlığının korunmasını amaçlayan ve bu konuda alanın uzmanlarına standart bir rehber niteliği taşıyan ilkelerdir. Arkeolojik sit alanlarının korunmasında çalışan toplulukların oluşturdukları uluslararası mevzuatın yanı sıra farklı kentler için oluşturdukları ulusal mevzuat da bulunmaktadır. Ancak arkeolojik sit alanlarının korunmasında tüm ülkelerin ortaklaşa dikkat etmeleri gereken ilkeler, uluslararası koruma mevzuatıdır.

3.2.1 Uluslararası Koruma Mevzuatının Tarihsel Gelişimi

Kültürel mirasın korunmasında uluslararası koruma mevzuatı, ülke topluluklarının veya gelişmiş ülkelerin oluşturduğu; eğitim, bilim ve kültür alanında çalışmalar yapan ve ülkelerin bu konularda gelişmesini hedefleyen kuruluşlar tarafından alınan ortak kararlar doğrultusunda belirlenir. Arkeolojik mirasın ve sit alanlarının korunması UNESCO, ICOMOS, ICCROM gibi kuruluşların yanı sıra COE gibi konseylere üye devletler tarafından hazırlanan ortak sözleşmeler sayesinde sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bu kuruluşlara ek olarak EAA ve Europa Nostra gibi bağımsız dernekler de ortak kültürel mirasın korunmasında yoğun çalışmalar yapmaktadır.

Kültürel mirasın korunması antik dönemlerden beri sosyopolitik bir davranış olarak süregelen olsa da müzecilik kavramının ortaya çıkmasıyla eski eserlerde koruma ve sergileme anlayışı oluşmuştur. Avrupa'da Rönesans ile birlikte antikacılığın yayılması, koruma açısından farklı bir bakış açısı oluşturmuştur. Özellikle 16. yy. da eser koleksiyonerlerinin açtıkları galerilerde koleksiyonlarını sergilemesi, eski eser korumacılığının gelişmesi yolundaki ilk girişimlerdir. Ancak müzecilik kavramının gelişimi, eski eserlerin sistematik bir şekilde halka açılması ve sergilenmesiyle 17. yy. da başlamıştır. Bu tarih ile ilk arkeolojik kazıların başlaması da tesadüf değildir.

Arkeolojik kazılardan elde edilen eserlerin bilimsel bir şekilde korunarak sistematik bir şekilde sergilenmesi ise 18. yy. müzecilik anlayışını doğurmuştur. Gerçekleştirilen ilk arkeolojik kazılar 1611 yılında bir tüccar olan Cartwright tarafından Osmanlı ve İran topraklarında gerçekleştirilen ve 1612 yılında bir koleksiyoner olan Lord Thomas Howard'ın Roma'da yaptığı kazılardır [41]. Ancak arkeolojik kazıların bilimselleşmesi ve belgelenmesi ilk kez 1738 yılında Pompei ve Herculanium şehirlerinin kazılmasıyla başlamıştır. Bu tarihten sonra bilinen ilk resmî müze olan British Museum açılmıştır [41].

19. yy. da korumacılık kavramının gelişmesiyle birlikte dünya üzerindeki, Eugene Emmanuel Villet Le Duc, Camilla Boito, John Ruskin, Gustavo Giovanni gibi bilim insanları ve akademisyenler özellikle mimari anıtların korunması ve onarımı hakkında çalışmalarda bulunmuştur [42]. Ancak 19. yy. in sonlarına doğru bireysel korumacılık fikirlerinden farklı olarak bilimsel toplumların oluşturulmasına doğru ilk adımlar atılmıştır. Bu kapsamda bilinen ilk koruma toplumlarından biri olan SPAB Derneği 1877

yılında William Morris tarafından kurulmuştur. Bu dernek günümüzde hâlâ mimari anıtların korunması ile ilgili çalışmalar yürütmektedir.

20. yy. ın başlarında ise bu topluluklar bilimsel toplantılar sayesinde bir araya gelerek koruma konusunda fikir tartışmasında bulunabilmişlerdir. Bu toplantılardan biri olan “VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi” Madrid’te 1904 yılında düzenlenmiştir. Bu kongrenin sonucunda ise Madrid Konferansı Tavsiye Kararları kabul edilmiştir. Bu kararda arkeolojik alanlarla ilgili bir koruma maddesi bulunmamakla birlikte, kararda yer alan “her ülkede sanat eserlerini ve tarihî anıtları koruyacak bir kurum oluşturulmalıdır” ifadesi, kararın tarihî mirasın korunmasının ülke çapında ele alınması gerektiğine işaret etmesi nedeniyle önem taşımaktadır.

I. ve II. Dünya Savaşları sonucunda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kültürel mirasın korunabilmesi için bilimsel topluluklar tarafından pek çok tartışma ortaya konmuş ve bu topluluklar tarafından kültürel ve arkeolojik mirasın korunabilmesi için bilimsel kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu topluluklardan biri olan ve Milletler Cemiyeti⁶ tarafından kurularak daha sonra UNESCO’ya dönüşecek olan ICIC-Uluslararası Entelektüeller İş Birliği Komitesi bu dönemde oluşturulmuştur⁷. Bu kurul 1931 yılında Atina’da düzenlenen “Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı” sonucunda ortaya çıkmış Carta Del Restauro olarak adlandırılan Restorasyon Tüzüğü’nü kabul etmiştir [43]. Bu tüzük, genellikle mimari anıtların korunması ve restorasyonu ile ilgili bazı maddeleri içermektedir. Tüzükte arkeolojik alanlarla ilgili olarak yalnızca, in situ eserlerin sürekli olarak korunması gerektiğine dair bir madde mevcuttur (madde 10) [3].

1933 yılında ise “IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi” düzenlenmiş ve bu kongre sonucunda Atina Tüzüğü (Kartası) kabul edilmiştir. Bu tüzük işlevsel kent teması altında kent tarihînin ve mirasının korunması gibi konularla ilgili maddeleri ve bu konudaki önerileri içermektedir. Tüzükte kentsel veya kırsal arkeolojik alanların korunması ile ilgili bir madde bulunmamakla birlikte tüzüğün 65. maddesinde yer alan “mimari varlıkların yıkımdan korunması” ve 66. maddesinde yer alan “geçmiş bir kültürü ifade

⁶ Bugünkü Birleşmiş Milletler’in (BM) temelini oluşturan topluluk.

⁷ ICIC topluluğu 1926 yılında, daha sonra ICOM olarak görev yapacak olan, Uluslararası Müzeler Dairesi IMO’yu oluşturmuştur.

eden her türlü varlığın korunması” ifadeleri, mimari ve kültürel mirasın korunması hakkındaki bilinçlenmeyi göstermesi nedeniyle önem taşımaktadır [4].

Kültürel ve arkeolojik mirasın korunması için çalışan topluluklar bu dönemden sonra uluslararası düzeyde genişlemeye ve kararlara varmaya başlamıştır. Günümüzde koruma alanında faaliyet gösteren en önemli kuruluşlardan olan UNESCO’nun kuruluşu 1946 yılına denk gelmektedir. Birleşmiş Milletlerin hükümetler arası bir kuruluşu olan UNESCO; eğitim, bilim ve kültür konularında çalışmalar yapmakta ve bünyesinde pek çok ülkeyi barındırmaktadır. Kuruluş bünyesinde, somut ve somut olmayan kültürel miras ile su altı kültürel mirasının tespiti ve korunması hakkında çalışmalar yürütebilmek için hükümetler arası komiteler kurulmuştur. Bu komiteler ise kültür varlıklarının korunması için uluslararası ölçekte sözleşmeler ve tavsiye kararları oluşturmuştur⁸.

1956 yılında Yeni Delhi’de gerçekleştirilen “UNESCO 9. Genel Konferansı” sonucunda ortaya çıkan kararlar sayesinde UNESCO tarafından “Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararları” oluşturulmuştur [44]. Bu kararlar arkeolojik kazılar ve dolayısıyla alanlar için oluşturulmuş önemli düzenlemelerdendir. Bu kapsamda arkeolojik kazılarda yapılacak her türlü uygulamanın devletlerin yerel yargılarına bırakılması ancak bu yargıların uluslararası ilkelere dayandırılarak kontrol altında tutulması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle karar özellikle “arkeolojik mirasın korunması” başlığı altında bazı ilkelere sahip olması nedeniyle önem arz etmektedir. UNESCO’nun düzenlediği toplantılar, 1946 yılında kurulan Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) ve 1959 yılında kurulan Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi (ICCROM) gibi farklı kuruluşların kurulmasına da olanak sağlanmıştır.

Arkeolojik mirasın korunmasında bilimsel topluluklar dışında devletlerin faaliyetlerini ortak yürüttükleri konseyler de bulunmaktadır. 1949 yılında bu konseylerden biri olan ve hâlâ günümüzde 41 üye ülke ile çalışmalarını sürdüren [7] COE “özellikle ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve geliştirmek üzere, üyeleri arasında daha yakın bir iş birliği gerçekleştirmek” hedefiyle kurulmuştur [45]. COE, 1954’te yayımladığı Avrupa Kültür Anlaşması’na göre, Avrupa’nın ortak kültürel mirasının korunması için

⁸ Türkiye bu kuruluşu 1983 yılında dâhil olmuştur.

mevzuat oluşturmakta ve bu ülkelere danışmanlık yapmaktadır [46]. COE'nin kültür mirası konusundaki çalışmaları 1960'lı yıllardan sonra sıklařmıřtır⁹ [43].

1964 yılında bu kuruluşların yanı sıra uluslararası çalışmalarda bulunan topluluklar da hâlâ çalışmalarını sürdürmekteydi. Carta Del Restauro'nun belirlendiği kongrenin devamı niteliğinde olan "Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin II. Uluslararası Konferansı" da bu tarihte Venedik'te düzenlemiştir. Bu konferans sonucunda ortaya çıkan kararlar Venedik Tüzüğü adı altında kabul edilmiştir [5]. Venedik Tüzüğü genel olarak mimari ve tarihî anıtların özgün bir şekilde korunması ve onarımı hakkında bazı kararlar içermektedir. Tüzük, arkeolojik sit alanlarının korunmasıyla ilgili bir madde barındırmasa da; madde 9'da yer alan "onarılacak anıtların arkeolojik incelemesinin yapılması" ifadesi ve mimari anıtların arkeolojik değerini vurgulaması nedeniyle önem taşıtmaktadır. Bunun yanı sıra tüzükte arkeolojik alanda yapılacak kazılar hakkında ayrıntılı bir madde de yer almaktadır (madde 15). Bu kapsamda yer alan "yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır" ifadesi buluntuların korunmasıyla ilgili olsa da bu buluntuların arkeolojik alan içerisinde yer alması nedeniyle arkeolojik alanın da korunması gerektiğine dolaylı yoldan vurgu yapmaktadır. Bu açıdan maddede belirtilen, yıkıntıların anlaşılmasını kolaylaştıracak bir şekilde sürekli korunması ifadesi, günümüzde arkeolojik alanlarda yapılan tüm uygulamalar için kaynak olabilecek bir maddedir. Öyle ki Venedik Tüzüğü günümüzde koruma kaynakları içerisinde hâlâ geçerliliğini koruyarak diğer mevzuata da kaynak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra; DAI, BIAA, AIA, IARAS gibi enstitü ve kuruluşlar arkeolojik kazıları ve burada yapılan uygulamaları bu tüzükte belirtilen maddelere göre yürütmektedir.

1965 yılında, uluslararası koruma kuruluşlarının nde gelenlerinden biri olan ICOMOS kurulmuştur. UNESCO'nun da danışma organı olan ICOMOS anıtların korunmasının yanı sıra sitlerin korunması için çalışmalar yürüten bir sivil toplum örgütüdür. Bu kapsamda

⁹ Avrupa'nın kültürel mirası için çalışan konseylerden biri de Avrupa Birliği'nin 1974 yılında oluşturduğu parlamentodur.

uluslararası ölçekte bilimsel komitesiyle birlikte kültürel mirasın ve sitlerin korunması için uluslararası standartlar oluşturmaktadır¹⁰ [7].

1966 yılında ise COE, Antik Yapıların ve Tarihî veya Sanatsal Sit Alanlarının Tesciline Yönelik Kriterler ve Yöntemlere İlişkin İlke Kararı'nı yayımlamıştır. Bu kararda tarihî ve sanatsal nitelik taşıyan bina grup ve alanların kısa süre içerisinde koruma altına alınması için gerekli adımların atılması ve bu alanların korunması için her türlü önlemin alınarak bu önlemleri sağlayacak materyallerin tahsis edilmesi gerektiği öne sürülmüştür [47]. Bu düzenleme kararları arkeolojik alanlar için belirtilmemesine rağmen sit alanlarının korunması açısından önemli bir adımdır.

1969 yılında ise Londra'da Avrupa Konseyi üyelerince, Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi [46] imzalanmış; 1992 yılında bu sözleşme Valetta'da tekrarlanarak yenilenmiştir [48].

Uluslararası bu kurum ve kuruluşların ortak yayımladığı düzenlemelerin erken örneklerinden biri UNESCO tarafından 1972 yılında çıkarılmış Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir [49]. Bu sözleşme tüm ülkelerin kültürel mirası koruma çalışmaları adına bir kaynak oluşturur. Sözleşmede arkeolojik alanlarla ilgili olarak sit tanımı dikkati çekmektedir. Bu kapsamda sit tanımı "tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnâ evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar" olarak yapılmıştır [47]. Bu sözleşmeye göre bu alanların korunması ve sergilenmesi ülkelerin kendi koşullarına göre belirleyeceği sistem ile sağlanmalıdır. Ancak sözleşmede, korumayı sağlayacak kurumların ve eğitim birimlerinin oluşturulması ve bilimsel önlemlerin alınması gibi evrensel geçerliliği olan koruma maddeleri de yer almaktadır.

1972 yılında UNESCO'nun sözleşmeyi yayımlamasından sonra arkeolojik alanlarla ilgili mevzuat üretilmemiş olsa da arkeolojik mirasın ve özellikle mimari anıtların korunması ile bu konuda çalışacak mesleklerin geliştirilmesi hakkında pek çok düzenleme yapılmıştır¹¹. 1975'te yayımlanan Amsterdam Bildirgesi gibi belgeler mimari mirasın korunmasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle kentsel arkeolojinin uygulanması ve

¹⁰ Türkiye bu komitelerin içine 1974 yılında dâhil olmuştur.

¹¹ 1975 yılı bu dönemde ortaya çıkarılan koruma kararları sayesinde "Avrupa Mimarlık Mirası Yılı" olarak tarihe geçmiştir.

planlanması adına önemli bir kaynak olan bu bildirge, mimari mirasın bütünleşik korunması konusunda ayrıntılı maddeler barındırmaktadır.

COE'nin 1984'te düzenlediği Arkeoloji ve Planlama Toplantısı'nın sonunda ortaya çıkan maddelerde ise özellikle in situ veya özgün ortamında korunması gereken arkeolojik arazilerin şehir plancıları, arkeologlar ve kamu kuruluşlarının ortak kararları doğrultusunda korunması gerektiği vurgusu dikkati çekmektedir.

1985 yılında COE Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre mimari miras ve ören yerlerinin korunması kapsamında arkeolojik miras ve arkeolojik sitlerin korunması kavramına yer verilmiştir¹².

1987 yılında ICOMOS'un Washington'da düzenlediği toplantı sonucunda Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü oluşturulmuştur. Tüzük, özel olarak arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili maddeler içermese de; arkeolojik alanların tarihî ve kentsel alanlarla çakıştığı noktalarda korunmasının sağlanması için tüzükteki bazı hususlar dikkate alınabilir.

1990 yılında ICOMOS arkeolojik mirasın korunması hakkında hâlâ geçerliliğini koruyan Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nü yayımlamıştır [2]. Bu tüzüğe göre arkeolojik miras "geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesini oluşturmaktadır". Bu nedenle arkeolojik miras ve dolayısıyla bulunduğu alan korunması gerekli kültürel miraslardır. Tüzüğe göre bu alanların korunması; disiplinler arası çalışma, ulusal ve uluslararası planlama politikaları ve yerel katılım ile sağlanabilir. Bu nedenle arkeolojik alanların halka tanıtımı oldukça önemlidir. 7. maddede belirtildiği gibi alandaki, halka tanıtım kapsamında yapılan yeniden yapımlar veya sunum öğeleri arkeolojik alana zarar vermemeli, doğrudan kalıntılar üstüne yapılmamalı ve yeni yapım oldukları anlaşılabilir. Ayrıca tüzüğün 8. maddesinde arkeolojik mirasın sürekli ve yerinde korunması ifadesi de açıkça vurgulanmaktadır.

Arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili ortak karar ise 1992 yılında COE'nin oluşturduğu Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi ile alınmıştır [48]. Bu sözleşmede arkeolojik mirasın insanlık tarihî bilgisi için gerekli olduğu, bu nedenle korunması gerektiğinden bahsedilmektedir. Arkeolojik alan veya arkeolojik sit tanımlarının

¹² Bu sözleşme ülkemizde 1989 yılında kabul edilmiştir.

bulunmadığı bu sözleşmede, arkeolojik alanların korunması için bazı maddeler mevcuttur. Sözleşmenin 5. maddesinin v. fıkrasında, bu alanların halka sunumu sırasında yapılacak olan yapısal düzenlemelerin alana ve arkeolojik mirasa zarar vermemesi gerektiği belirtilmiştir. 9. maddesinin ii. fıkrasında ise halkın bu arkeolojik alanlara girmeye ve mümkün olan arkeolojik miras kalıntılarını görmeye hakkı olduğu da belirtilmiştir. Bu nedenle bu alanların halka açılabilmesi için doğru bir alan yönetimi ve yapısal düzenleme planlaması yapılmalıdır. Sözleşmenin 4. maddesinin ii. fıkrasında yer alan “arkeolojik mirasın tercihen yerinde korunması” ifadesi bu düzenlemelerin arkeolojik mirasın bulunduğu yerde yapılması gerektiğine işaret eder niteliktedir¹³ [48].

2000’li yıllarda kültürel mirasın, mimari ve tarihî anıtların korunması, restorasyonu ve onarımı hakkındaki mevzuat gelişmeye devam etmiş ve COE 1992-2002 yılları arası için Avrupa Arkeoloji Planı’nı hazırlamıştır. Planda özellikle profesyonel iş birliğine vurgu ve bu dönemde arkeolojik planlama adına yapılan mevzuata gönderme yapılmıştır. Bu kapsamda yine COE’nin düzenlediği “Arkeoloji ve Kent Projesi” teması altında Avrupa İyi Uygulama Kodu yayımlanmış ve mevzuatın maddelerinde yine iş birliğine vurgu yapılmıştır. Bu konuda da mimar, yüklenici, kamu yetkilileri, şehir plancıları ve arkeologların ortak bir çalışma yürütmesine karar verilmiştir. Mevzuat bu konuda eski mevzuatı da kaynak olarak belirlemiş ve yerinde koruma kararlarını aynen kabul edilmiştir.

2003 yılında ICOMOS tarafından, Mimari Mirasın Analizi, Koruması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler kabul edilmiştir. Bu ilkelere göre arkeolojik sitlerin korunması ve bu alanlardaki mimari mirasın analizine dair önerilere yer verilmiştir.

2008 yılında ICOMOS tarafından Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü hazırlanmıştır. Tüzükte kültürel miras alanları içerisinde arkeolojik sit alanlarına da yer verilmiş, bu alanların korunması ve tanıtımında dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir.

2011 yılında ise yine ICOMOS tarafından Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri imzalanmıştır. Kısaca Valetta İlkeleri olarak bilinen bu

¹³ Bu sözleşme ülkemizde 1999 yılında gözden geçirilerek kabul edilmiştir.

belgede tarihî kentlerin ve kentsel alanların korunmasında yapılacak uygulamalarda, arkeolojik kalıntıların korunması için bazı öneriler de yer almaktadır.

Tüm bu uluslararası koruma mevzuatı ve yasal düzenlemeler arasında arkeolojik sit alanlarıyla ilgili tanımlar bulunduran ve bu alanların korunmasıyla ilgili maddeler içeren yasal düzenlemeler Çizelge 3.1’de aktarılmıştır.

Çizelge 3. 1 Arkeolojik alanların korunmasına yönelik uluslararası mevzuat

MEVZUAT ADI	TOPLANTI ADI	TOPLULUK	TARİH	YER
Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü)	Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı		1931	Yunanistan-Atina
Atina Tüzüğü (Kartası)	IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi		1933	Yunanistan-Atina
Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararları	Birleşik Milletler Eğitimsel, Bilimsel ve Kültürel Organizasyonu Genel Konferansı	UNESCO	1956	Hindistan-Yeni Delhi
Venedik Tüzüğü	Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin II. Uluslararası Konferansı		1964	İtalya-Venedik
Antik Yapıların ve Tarihî veya Sanatsal Sit Alanlarının Tesciline Yönelik Kriterler ve Yöntemlere İlişkin İlke Kararı	Kültürel Miras Komitesi Sempozyumu	COE	1966	İspanya-Barselona
Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi	Londra Toplantısı	COE	1969	İngiltere-Londra
Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı	UNESCO	1972	Fransa-Paris
Amsterdam Bildirgesi	Avrupa Mimari Mirası Amsterdam Kongresi	COE	1975	Hollanda-Amsterdam
Arkeoloji ve Planlama Kararları	Arkeoloji ve Planlama Toplantısı	COE	1984	İtalya-Floransa
Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi	Kültürel Miras Komitesi Genel Kurul Toplantısı	COE	1985	İspanya-Granada
Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)	Washington Toplantısı	ICOMOS	1987	ABD-Washington
Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü	ICOMOS Genel Kurulu	ICOMOS	1990	İsviçre-Lozan
Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi	Valetta Toplantısı	COE	1992	Malta-Valetta
Avrupa İyi Uygulama Kodu	Bakanlar Komitesi Genel Kurul Toplantısı	COE	2000	Fransa
Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü	16. ICOMOS Genel Kurulu	ICOMOS	2008	Kanada-Quebec
Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri (Valetta İlkeleri)	17. ICOMOS Genel Kurulu	ICOMOS	2011	Fransa-Paris

3.2.2 Türkiye’de Koruma Mevzuatının Tarihsel Gelişimi

Arkeolojik eserlere duyulan ilgi tarih boyunca var olmuştur. Medeniyetler kendinden önce gelen medeniyetlerin bıraktığı kültürel mirası devralarak kendi düzenleri içinde farklı amaçlarla bu kültürleri devam ettirmiştir.

Roma imparatorlarının da farklı coğrafyalardaki arkeolojik eserleri siyasi nedenlerle kendi şehirlerine getirttikleri bilinmektedir. Bunlara bir örnek Sultanahmet Meydanı’nda bulunan ve MÖ. 1455 yılına tarihlenen Tutmosis Dikilitaşı’dır. Bu dikili taş Doğu Roma İmparatoru I. Theodosius tarafından İstanbul’a getirtilmiş ve altına bir kaide yerleştirilerek hipodroma (Sultanahmet Meydanı) dikilmiştir. Bu taşımaların sebebi medeniyetlerin, kendinden eski medeniyetlerin gücünü de kendi gücüne katarak dünyada bir iz bırakmak istemesidir. Ancak Osmanlı Dönemi’nde bu anlayış, dinî ve kültürel sebeplerden dolayı değişmiş; eski yapılar ve arkeolojik miraslar değiştirilerek kullanılmıştır. Çoğu zaman arkeolojik alanların varlığı dikkate bile alınmamıştır.

Osmanlı’da arkeolojiye ilgi 19. yy. da yabancıların Osmanlı topraklarında çalışmalar yapmak istemesiyle başlamıştır. Bu kapsamda Osmanlı topraklarında yapılan ilk kazı İngilizler tarafından yapılan ve 1857’de başlayan Halikarnassos (Bodrum) kazısıdır. Bu dönemden sonra Osmanlı topraklarında arkeolojik kazı yapmaya başlayan çok fazla yabancı ülke olmuştur. Bu dönem, Osmanlı’da müzecilik ve koruma kavramının da gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur. 1846 yılında Osmanlı Dönemi’nde müze sergisi sayılabilecek ilk girişim, Aya İrini’de silah ve eski eserlerin birlikte sergilenmesidir. Sergi alanı bu dönemden sonra birkaç kez kapanıp, başka işlevler üstlendiyse de, bu girişim eski eserlerin korunması fikrinin iyice ortaya çıktığının bir göstergesidir. Bu girişimi takiben 1869 yılında Müze-i Hümayun kurulmuş ve 1875 yılında da buradaki eski eserler, müze bünyesindeki Çinili Köşk’e taşınmıştır.

19. yy. da arkeolojik ve tarihî eserlere duyulmaya başlanan ilginin artmasıyla ülkede arkeolojik mirasın korunmasıyla ilgili düzenlenmelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Müze-i Hümayun’un ilk müdürü olan P.A. Dethier tarafından Asar-ı Attika Nizamnamesi hazırlanmıştır [6]. Bu ilk yasal düzenlemede kazı buluntuları “yeryüzünde ve yer altında bulunan arkeolojik eserler, paralar ve eşya” olarak adlandırılmış, koruma kavramıyla ilgili çok fazla detay verilmemiştir [6]. Bu nizamnameden sonra özellikle Schliemann’ın Troia

kazıları buluntularının yurt dışına götürülmesi nedeniyle iki nizamname daha çıkarılmış ve Osman Hamdi Bey sayesinde 1884’ te yürürlüğe giren nizamnamede arkeolojik buluntuların yurt dışına götürülmesi yasaklanmıştır. 1906 ve 1951 yılında yasada bazı değişiklikler yapılmış olsa da bu yasa 1973 yılına kadar kullanılmaya devam etmiştir [50].

1922 yılında TBMM, kültür varlıkları ve müzelerden sorumlu bir kurul oluşturmuştur [50]. 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun oluşturduğu bazı ilke kararları olsa da, 1971 yılında Kültür Bakanlığı’nın kurulmasıyla, 1973 yılında Cumhuriyet’in ilk koruma yasası çıkarılmıştır. Bu yasada Venedik Tüzüğü dikkate alınarak sit ve tescil tanımları ilk kez kullanılmıştır [51]. Yasanın 1. maddesinde sit kavramı “Homojen oluşları ve özellikleri tarihî, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedî veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topoğrafik bölgeler” olarak tanımlanmıştır. Arkeolojik sit ise “Antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan yerler tarihî şehir kalıntısı veya ören yeri” olarak aktarılmıştır [51]. Yasada arkeolojik sitler içerisinde derecelendirme ve sınıflandırma yapılmamış olsa da sit kavramı, parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmıştır [52].

1983 yılında Kültür Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na çevrilmiş ve ardından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu oluşturulmuştur. Bu kanunda kültür varlıkları ve sit gibi tanımların yanı sıra koruma ve korunma gibi tanımlar da yapılmıştır. Bu kapsamda koruma tanımında yerinde koruma vurgusu dikkati çekmektedir. Bu yasaya göre sit tanımı “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihî hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar” olarak yapılmıştır [53]. Bu kanunda da arkeolojik sitlerin derecelendirme ve sınıflandırmaları yer almamaktadır.

1999 tarihli 658 sayılı ilke kararında arkeolojik sitlerin sınıflandırılması ve derecelendirilmesi yapılmıştır [11]. Bu karara göre arkeolojik sit tanımı “insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini

yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar” olarak yapılmıştır. Aynı karar içerisinde arkeolojik sitlerin derecelendirilmesi de yer almaktadır. Bu duruma göre I. derece arkeolojik sit alanları “korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarını”, II. derece arkeolojik sit alanları “korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarını”, III. derece arkeolojik sit alanları ise “koruma - kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlarını” kapsamaktadır. İlke kararında kent içerisinde bulunan arkeolojik alanlara ise kentsel arkeolojik sit alanları sınıflandırılması yapılmıştır. Bu kapsamda bu alanlar “korunması gerekli kültür varlıklarını ve korunması gerekli kentsel dokuları bir arada bulunduran arkeolojik alanlar” olarak tanımlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yayımladığı Türkiye Geneli Sit Alanları İstatistiklerine göre arkeolojik ve kentsel arkeolojik sit alanlarının dışında; arkeolojik-kentsel, arkeolojik-tarihî, arkeolojik-tarihî-kentsel olmak üzere 3 bölüme ayrılan karma sit alanı ve arkeolojik-doğal, arkeolojik-doğal-kentsel, arkeolojik-doğal-tarihî, arkeolojik-doğal tarihî-kentsel olmak üzere 4 bölüme ayırdığı çakışan sit alanları sınıflandırmaları da bulunmaktadır [10] (Çizelge 3. 2).

1992 yılında yayımlanan Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi ülkemizde 1999 yılında değiştirilerek kabul edilmiş ve yürürlüğe sokulmuştur. Gözden geçirilmiş bu sözleşmenin kabul edilmesine dair kanunda belirtildiğine göre sözleşmenin amacı “Avrupa’nın ortak anı kaynağı olduğu kadar, bilimsel ve tarihi araştırma gereci olarak da arkeolojik mirası korumak” olarak tanımlanmıştır. Sözleşmede arkeolojik mirasın yerinde korunması vurgusu dikkati çekmektedir. Değiştirilmiş sözleşmenin 3. maddesinin a. fıkrasında yer alan “arkeolojik mirasın yer değiştirmesini önlemek” ve 4. Maddesinin ii. bendinde yer alan “arkeolojik mirasın tercihen bulunduğu yerde korunması ve bakımı” ifadeleri arkeolojik mirasın yerinde korunmasına gerektiğine vurgu yapan açık ifadelerdir.

2013 yılında ise ICOMOS, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yapılan bazı değişikliklerin, evrensel koruma gereklilikleriyle çeliştiği gerekçesiyle, Türkiye mimari mirasının korunmasının sağlanabilmesi için Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi’ni yayımlamıştır.

Çizelge 3. 2 Türkiye genelinde 2018 yılı sit alanları istatistikleri [10]

SİT TÜRÜ	SAYISI
ARKEOLOJİK SİT ALANI	17.958
KENTSEL SİT ALANI	299
TARİHİ SİT ALANI	171
KENTSEL ARKEOLOJİK SİT ALANI	35
KARMA SİT ALANLARI	
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	47
Arkeolojik ve Tarihî Sit Alanı	15
Arkeolojik-Tarihî-Kentsel sit alanı	3
Tarihî ve Kentsel Sit Alanı	30
Toplam	95
ÇAKIŞAN SİT ALANLARI (DOĞAL SİT İLE) (17.08.2011 tarihi itibarıyla)	
Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı	321
Arkeolojik-Doğal-Tarihî Sit Alanı	5
Arkeolojik-Doğal-Tarihî-Kentsel Sit Alanı	2
Doğal ve Tarihî Sit Alanı	13
Doğal-Tarihî-Kentsel Sit Alanı	4
Kentsel- Doğal - Arkeolojik Sit Alanı	9
Kentsel ve Doğal Sit Alanı	21
Toplam	375
TOPLAM	18.933

Günümüzde Türkiye’de arkeolojik sitlerin korunmasında geçerli yasal düzenlemeler arasında en etkin olan 1983 yılında yürürlüğe giren Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’dur. Bu kanun günümüze dek değişen koruma ihtiyaçları ve uluslararası mevzuat doğrultusunda belirli zamanlarda revize edilmiştir.

3.3 Uluslararası Ve Türkiye Mevzuatında Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar

Arkeolojik sit alanlarının korunması, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılabilmesi için gereklidir. Arkeolojik sit alanlarının korunması hakkında kültürel bilinci sağlamak için tanıtım ve doğru sergileme oldukça önemlidir. Koruma mevzuatı doğrultusunda arkeolojik alanın tanıtımı pek çok farklı mesleğin ve kamu kuruluşunun ortak çalışmaları sayesinde gerçekleşir. Bunun yanı sıra arkeolojik kalıntıların yerinde korunması da bu mevzuatın ortak kararlarından biridir. Bu doğrultuda arkeolojik alanın korunmasında

yapılacak planlamalar dâhilinde arkeolojik alana bazı mimari müdahaleler yapılabilir. Bu müdahaleler kapsamında alanda yapılacak yapılar; alanı doğru tanımlayacak, alanın geçmişini ziyaretçiye doğru bir şekilde aktaracak, aynı zamanda da alana zarar vermeyecek nitelikte olmalıdır.

Arkeolojik alanların korunması amacıyla yararlanılabilecek yapılar arasından öne çıkan uygulamalardan biri koruyucu örtülerdir. Koruyucu örtüler, mimarlar tarafından alanın korunma gereksinimine uygun bir şekilde farklı strüktür ve malzeme seçimi ile tasarlanarak arkeologların denetimi altında uygulanır. Ancak koruyucu örtülerin tasarımında dikkat edilmesi gereken bazı genel hususlar vardır. Mevzuatta yer alan hususlar arkeolojik alanda yapılacak koruyucu örtü uygulamaları konusunda çok açıklayıcı olmamakla birlikte, bu uygulamalarda dikkat edilmesi gereken konular hakkında çıkarımlar yapılabilecek bilgilendirmeler içermektedir. Koruma konusundaki düzenlemelerin ortak noktası arkeolojik mirasın korunması için öncelikle arkeolojik alanın korunması hususudur. Bu kapsamda koruyucu örtüler, arkeolojik mirasın yerinde ve özgün bir şekilde korunması için uygun yöntemlerden biridir.

Koruyucu örtüler, arkeolojik sit alanının veri potansiyeline göre (toprak altındaki kalıntı yoğunluğu, arkeolojik alanın derecelendirme özelliği vb.) alana uygulanır. Ancak bu uygulama sırasında yine bu verilere göre alanda jeoradar taramaları, sondaj kazıları, zemin incelemesi gibi detaylı işlemler gerektiren araştırmalar da yapılabilir. Bunu yanı sıra koruyucu örtülerin alanla ilişkisini ortaya koyacak teknik hesaplamaların (yapı fiziği, ısısal konfor vb.) yapılması ve tüm bu uygulamaların bir plan dâhilinde ortaya koyulması gerekebilir. Bu nedenle koruyucu örtü uygulamalarında mimar, arkeolog, şehir plancısı, coğrafyacı, mühendis gibi farklı meslek gruplarından uzmanlar ile bunları denetleyecek kamu görevlileri bir arada çalışmalıdır. Yasal mevzuat da kültürel ve arkeolojik mirasın korunmasında meslekler arası ortak çalışmaya vurgu yapmaktadır. Arkeolojik alanlarda yapılan çalışmaların amacı, kültürel miras varlığını korumak ve bilim dünyasına katkı yapmak olduğundan; bu alanlarda yapılacak her türlü çalışma konunun uzmanları tarafından gerçekleştirilmeli, bu nedenle bu çalışmalarda yer alacak farklı disiplinler uygulama öncesinde belirlenmelidir.

Koruyucu örtü uygulamalarında yer alacak disiplinlerin ve birimlerin belirlenmesinden sonra alanda yapılacak olan tespit çalışmaları sayesinde alanın ihtiyaçları ve özellikleri

belirlenir. Bu özelliklerden hareketle alanda yapılacak koruyucu örtünün tasarımı, strüktürü, malzeme seçimi gibi konular hakkında bazı kararlara varılabilir. Ancak tüm bu evreler, koruyucu örtüler hakkında ortaya konmuş spesifik bir düzenleme olmadığından, arkeolojik alanların korunması konusundaki mevzuatın sağladığı kıstaslar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

3.3.1 Uluslararası Mevzuatta Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar

19. yy. da arkeolojik eserlerin bilimsel olarak korunması fikrinin gelişmesinden sonra, bu konuda çalışan topluluklar, koruma konusunda daha ayrıntılı çalışmalarda bulunmuşlardır. Koruma konusundaki mevzuat da bu toplantıların sonucunda oluşan kararlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda arkeolojik eserlerin konservasyonu ve restorasyonu ile arkeolojik alanlarda yapılacak çağdaş yapılar gibi farklı konularda mevzuat oluşturulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde arkeolojik alanların korunmasındaki uluslararası mevzuat içerisinde, koruyucu örtü uygulamalarına yönelik düzenlemeler araştırılarak, bunların uygulamalara dair kriterler oluşturabilecek maddelerinden bazı çıkarımlar yapılmıştır. Bu kapsamda mevzuat içerisinde belirlenen bazı düzenlemelerdeki maddeler, koruyucu örtü uygulamalarında yer alması gereken disiplinler ve birimler ile tasarımda ve uygulamada dikkat edilmesi gereken hususlar açısından incelenmiştir.

3.3.1.1 Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) - (1931)

1931 yılında Atina’da düzenlenen “Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı” sonucunda İtalya’daki restorasyonlara yol gösterecek bir takım maddeler içeren Carta Del Restauro olarak da bilinen Restorasyon Tüzüğü ortaya çıkmıştır [3]. Bu tüzük özellikle mimari mirasın onarımı hakkında hususlar içerse de, restorasyon konusunda kaynak mevzuatın en erken örneklerinden olması sebebiyle sit alanlarının korunmasında da geçerliliğini korumaktadır.

Tüzükte koruyucu örtü uygulamalarında dikkate alınabilecek bazı maddeler mevcuttur. Bu kapsamda tüzüğün;

- 6. maddesinde geçen “Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde

yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır.” ifadesi arkeolojik alanlarda yapılacak uygulamalar için de geçerlidir [3].

- 7. maddesinde geçen “Yeniden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni öğelerin en azda tutulması, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmasıdır.” ifadesi de bu alanlarda yapılacak eklerin karakteri hakkında bir fikir vermektedir.
- 8. maddesinde yine bu ekler için yer alan “ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılmalı” ifadesi de koruyucu örtü tasarımında dikkate alınması gereken bir ifadedir. Restorasyon tüzüğünde yer alan bu maddelere göre koruyucu örtü tasarımı ve uygulaması;
 - Arkeolojik sitin ve kalıntıların kütlesine, rengine ve üslubuna göre rahatsız edici olmamalı,
 - Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmeli,
 - Sade olmalı ve arkeolojik sitin okunabilmesine olanak vermeli,
 - Arkeolojik alandaki kalıntılardan farklı malzeme ve tasarımda olmalıdır.

3.3.1.2 Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararı - UNESCO (1956)

5 Kasım-5 Aralık 1956 tarihleri arasında Yeni Delhi’de düzenlenen 9. UNESCO Genel Kurulu’nun gerçekleştirilmesinden sonra bir tavsiye kararı ortaya çıkarılmıştır. Konferansta arkeolojik alanların korunması konusu “geçmişten kalanlar ve anıtların korunması” nitelendirilmesi kapsamında ele alınmıştır.

Tavsiye kararında arkeolojik kalıntıların korunmasında ziyaretçilere tanıtılması konusu ele alınmıştır. Arkeolojik alanların tanıtılması konusu mevzuatın 11. maddesinde geçen “Önemli arkeolojik alanlarda, ziyaretçilerin arkeolojik kalıntılara ilgisini çekmek için, eğitim niteliğinde küçük bir sergi (ya da bir müze) kurulmalıdır.” ifadesiyle açıklanmıştır. Bu kapsamda tavsiye kararında alanın ziyaretçilere tanıtılmasında kullanılabilecek sergileme yöntemi küçük bir müze olarak düşünülmüştür.

Tavsiye kararının 12. maddesinde yer alan “araştırılan arkeolojik mevkilerin ve keşfedilen anıtların açıkça gösterilmesi” ve “kamuyu bu mevkileri ziyaret etmeye teşvik etmek” ifadesi de bu alanların ziyaretçilere tanıtılması konusunda yol göstermektedir [44].

Arkeolojik sit alanlarının ziyaretçilere sunumu ve tanıtılması için günümüzde sıkça kullanılan mimari öğeler, arkeolojik alandaki yürüme yolları ve koruyucu örtülerdir. Koruyucu örtü tasarımı uygun yapıldığı takdirde arkeolojik alanın ziyaretçiler tarafından doğru bir şekilde anlaşılabilmesine katkı sağlar. Bu kapsamda tavsiye kararındaki bu maddelerden yola çıkarak koruyucu örtülerin tasarımında dikkat edilmesi gereken hususlardan birinin koruyucu örtünün;

- Arkeolojik alanın ziyaretçilere tanıtılmasına yardımcı olacak şekilde sade ve anlaşılabilir olması şeklinde yorumlanabilir.

3.3.1.3 Venedik Tüzüğü (1964)

1931 yılında Atina’da düzenlenen konferansın devamı niteliğinde olan “Tarihî Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin II. Uluslararası Konferansı” 1964 yılında Venedik’te düzenlenmiş, bu konferans sonucunda ortaya çıkan kararlar kısaca Venedik Tüzüğü olarak adlandırılmıştır. Tüzük genel olarak mimari anıtların onarılması ile ilgili ana kaynaklardan biri olması nedeniyle günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Tüzüğün 1. maddesinde yer alan ifadeye göre tarihî anıtlar yalnızca mimari eserlerden ibaret değildir. Bu anıtlar mimari eserlerin yanı sıra, tarihî olaylara tanıklık eden kentsel veya kırsal yerleşmeleri de kapsar. Bu nedenle tüzük, mimari anıtların onarımı kapsamında, bunların buluntu yerlerinden biri olan arkeolojik alanlar ve kazılar hakkında da bazı maddeler içermektedir. Bu alanlarda yapılacak olan uygulamalarda söz konusu ana kaynaklar dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda tüzüğün 2. maddesinde de belirtilen “Anıtların korunması ve onarımı için, mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır.” ifadesi ileri görüşlü bir koruma anlayışına sahiptir. Dolayısıyla, günümüzde mimari anıtların ve arkeolojik alanların korunmasındaki önemli uygulamalardan biri olan koruyucu örtülerin tasarım ve uygulanmasında da yeni malzeme ve tekniklerden yararlanmakta fayda vardır.

Tüzüğün, arkeolojik alanlarda koruyucu örtülere yönelik, 7. maddesinde “Kültür varlığının tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına izin verilmemelidir.”

ifadesi ve 15. maddesinde “Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır.” ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde, arkeolojik alanlarda ele geçen eserlerin ve anıtların yerinde korunmasına vurgu yapılmaktadır.

Tüzükte arkeolojik alanlarda ve mimari anıtların korunmasında kullanılan koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gerekenler ise,

- 6. maddede yer alan “Anıtların korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir.”
- 13. maddede yer alan “Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir.”
- 14. maddede yer alan “Anıtın bulundukları yerler, bütünlüğün korunması, sağlıklı kılınıp, yaşanır şekilde ortaya konması için özel bir dikkat gerektirir.” ve
- 15. maddede yer alan “Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli olarak korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır.” ifadeleridir [5]. Bu durumda Venedik Tüzüğü’ne göre koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar;
 - Koruyucu örtü tasarımının, korunması gereken arkeolojik alanın veya kalıntının ölçülerine uygun olması,
 - Arkeolojik alanda ele geçen eser ve anıtların görsel bütünlüğünü bozarak rahatsızlık verecek kütleye ve renge sahip olmaması,
 - Yapılacak uygulamanın arkeolojik alandaki kalıntılara ve çevresine hiçbir şekilde zarar vermemesi,
 - Arkeolojik alanın bütünlüğünü bozmayacak, dolayısıyla alanın ve kalıntıların ziyaretçiler tarafından kolay anlaşılmasını sağlayacak bir tasarıma sahip olması,

- Arkeolojik alanı ve kalıntıları sürekli olarak koruyacak bir tasarıma sahip olması gibi hususlardır.

3.3.1.4 Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi - COE (1969)

Avrupa Konseyi'nin üye ülkeleriyle ortaklaşa imzaladığı Avrupa Kültür Sözleşmesi kapsamında Avrupa Antlaşma Dizisi'nin bir parçası olan sözleşme, 1969 yılında Londra'da tüm üye devletlerin ortak arkeolojik mirasının korunabilmesi amacıyla imzalanmıştır [46].

Sözleşmede kültürel mirasın korunması için öncelikle bu mirasın ele geçtiği alanlar olan arkeolojik alanların korunmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bu kapsamda sözleşmenin 2. maddesinde arkeolojik alanların korunabilmesi için öncelikle izinsiz kazıların engellenmesi gerektiği, bunun için de öncelikle "arkeolojik açıdan ilgi uyandıran alanların sınırlandırılması ve korunması" vurgusu yapılmıştır [46].

Arkeolojik sit alanlarında önemli sorunlardan biri çalışmanın başında da belirtilmiş olan vandalizmdir. Bunun bir parçası olan kaçak kazıların gerçekleştirilmesi, bilimsel araştırmaları yapılmış olsun veya olmasın, bu alandaki buluntuların ve kültürel mirasın gelecek nesle aktarılmasını kötü etkiler. Bu nedenle arkeolojik alanların korunması için burada yapılacak uygulamalardan biri yine koruyucu örtüler olarak karşımıza çıkar. Bu kapsamda sözleşmenin 2. maddesinde yer alan ifadeye göre koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gereken husus;

- Örtünün yer seçiminde öncelikli olarak izinsiz kazıların yapılabileceği ve önemli arkeolojik verinin yoğun olduğu alanların tercih edilmesi olarak yorumlanabilir.

3.3.1.5 Çağdaş Mimarinin Eski Yapı Gruplarının İçine Sokulmasına İlişkin Sempozyum İlke Kararları - ICOMOS (1972)

ICOMOS'un 3. Genel Kurulu esnasında 27-28 Haziran 1972'de Budapeşte'de toplanarak düzenlediği "Çağdaş Mimarinin Eski Yapı Gruplarının İçine Sokulmasına İlişkin Sempozyum"da ortaya çıkan görüşler, toplantı sonunda ilke kararı olarak düzenlenmiştir.

İlke kararı, eski mimari yapıların onarımında kullanılan çağdaş yöntemler ve çağdaş yapıların bu eserlere dâhil edilmesi hakkındadır. Ancak bu durum günümüzde kentleşmenin artmasıyla ve çağdaş koruma yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte arkeolojik sitlerde de görülebilir. Bu çağdaş yapılardan biri de koruyucu örtülerdir.

İlke kararında tarihî alanlarda gerçekleştirilen bu gibi uygulamaların alana ve çevresine uyum sağlamaları ancak kendi karakterlerinin de değişen kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi durumlara ayak uydurmaları gerektiğinden bahsedilir. Bu kapsamda bu yapılarla ilgili hususlar hakkında ilke kararında yer alan dört maddeye de dikkat edilmelidir:

- 1. madde: Çağdaş mimarinin eski yapı gruplarıyla kaynaşması ancak kendisinin de bir parçası olduğu kent planlama düzenini ve mevcut dokuyu kendi gelişiminin çerçevesi olarak kabul etmesiyle mümkün olabilir.
- 2. madde: Günümüz teknik ve malzemelerini bilinçli olarak kullanan çağdaş mimari; ancak hacim, ölçek, uyum ve görünümün uygun şekilde kullanılması için gereken hoşgörünün gösterilmesi durumunda çağdaş mimarinin yapısal ve estetik özelliklerini etkilemeden kendini eskiden kalma bir ortama uyduracaktır.
- 3. madde: Tarihî anıtların veya yapı gruplarının orijinalliği temel ölçüt olarak benimsenmeli ve bunların sanatsal ve tarihî değerlerini etkileyecek her türlü taklitten kaçınılmalıdır.
- 4. madde: Yeni kullanım alanları yaratarak anıtlar ve yapı gruplarını canlandırmak önerilebilir ve yasaldir ancak söz konusu kullanım alanlarının bunların yapılarına ya da karakterlerine içten veya dıştan bir zarar vermemesi gerekmektedir [54].

İlke kararında yer alan bu maddeler arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek koruyucu örtü tasarımları açısından düşünüldüğünde tasarımın ve uygulamanın;

- Arkeolojik alanın dokusuyla çelişkili olmaması ve onunla bütünleşmesi,
- Alanla hacim, ölçek ve görünüm konusunda çelişmeyecek bir şekilde olması,
- Arkeolojik alanın özgünlüğünü ortaya çıkaracak ve onu taklit etmeyen farklı malzemeyle yapılmış olması,
- Alanın sanatsal ve tarihî değerinin önüne geçmeyecek şekilde yapılması,

- Arkeolojik alanın ve kalıntıların karakterine, fiziksel veya kültürel hiçbir zarar vermeyecek şekilde yapılması gerektiği yorumlanabilir.

3.3.1.6 Amsterdam Bildirgesi – ICOMOS (1975)

1975 yılında Avrupa Birliği'nin tüm delegelerinin bir araya gelerek Avrupa'nın mimarlık mirasının korunması için kararlara ulaştıkları Amsterdam Kongresi, bu yılın Avrupa Mimarlık Mirası olarak ilan edilmesine katkıda bulunan toplantılardan biri olmuştur. Bu kongre sonucunda mimarlık mirasının korunması için tüm Avrupa hükümetlerinin ve diğer hükümetlerin birlikte çalışmaları kararı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce yürürlüğe konmuştur.

Arkeolojik alanların korunması kapsamında ayrıntılı bir madde içermeyen bu bildirge yalnızca mimari mirasın korunması için kararları barındırmaktadır. Ancak mimari miras ve anıtlar arkeolojik alanların da bir parçası olabilmektedir (Şekil 3.1). Bildirgede bu ifade açıkça belirtilmiştir: "Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerir" [1]. Bu nedenle günümüzde arkeolojik alanlarda var olabilen bu anıtların korunabilmesi için bu bildirge kararları arkeolojik alanlar için de dikkate alınmalıdır.

Şekil 3. 1 Manisa-Sardis arkeolojik sit alanında yer alan anıtsal Artemis Tapınağı

Amsterdam Bildirgesi'nde mimarlık mirasının korunması hakkında detaylı hususlar yer almaktadır. Bu kapsamda mimarlık mirası bildirgeye göre yalnızca mimari anıt ve eserleri değil, bunların ele geçtiği kırsal ve kentsel alanları da kapsamaktadır. Dolayısıyla bu alanların ve mimari anıtların korunması için belli bir politika yürütülmelidir. Bu politikaya göre anıtların korunması için yapılacak uygulamalar çevreye duyarlı bir şekilde izlenmelidir. Bu kapsamda "Mimarlık mirasının sürekli bakımının yapılması, uzun vadede masraflı iyileştirme işlemlerini önleyecektir" [1]. ifadesi bu alanlarda yapılacak koruyucu çatı gibi uygulamaların, kalıntıları uzun vadede koruyarak bozulmaların önüne geçebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Bildirgede yer alan "Önemli tarihî kompleksler için geliştirilmiş olan özel teknikler bundan böyle daha az sanatsal üstünlüğe sahip olan birçok yapı ve komplekste de uygulanmalıdır." ve "Yapılara, onların karakterine, saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler verilmeli; böylece yaşatılmaları garanti altına alınmalıdır." [1] ifadelerinden yola çıkılarak arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek uygulamalarda dikkat edilebilecek hususlar tasarımı;

- Arkeolojik alanın ve eserlerin önüne geçmeyecek bir şekilde ancak çağdaş yöntemlerle yapılması,
- Arkeolojik alanın ve kalıntıların karakterine aykırı olmaması,
- Arkeolojik alanı yaşatacak bir şekilde yapılması olarak yorumlanabilir.

Arkeolojik sit alanlarının korunması farklı mesleklerin bir araya gelerek ortak kararlar doğrultusunda çalışmaları ile gerçekleşir. Amsterdam Bildirgesi bu konuyu çok daha geniş ölçeğe taşımış, mimarlık mirasının korunması için halkın katılımını bile gerekli görmüştür. Çünkü yerel halkın çalışanlara bu alanlardaki yerel kültür hakkında vereceği bilgiler ve çalışmalara yapacakları katkı oldukça değerlidir. Amsterdam Bildirgesi'nde yer alan "Sürekli bir koruma politikasının tam gelişimi, yerel kültürlerin yanı sıra merkeziyetçiliğe karşı tedbir almayı gerektirir. Bu, planlama kararlarının alındığı her seviyedeki (merkezî, bölgesel ve yerel) korumadan sorumlu kişilerin olması gerektiği anlamına gelir. Bununla birlikte, mimarlık mirasının korunması sadece uzmanlara ait bir konu olmamalıdır. Kamuoyu desteği şarttır. Halk eksiksiz ve yansız bilgi alarak, envanterlerin oluşturulmasından kararların hazırlanmasına kadar, işin her aşamasında

gerçekten de rol almalıdır.” paragrafında, koruma çalışmalarında uzman kişilerin ve halkın katılımı vurgusu net bir şekilde görülmektedir [1].

Amsterdam Bildirgesi’nde mimari mirasın korunabilmesi için yer alan görüşlerden çıkarılabilecek ortak kavram “bütünleşik koruma” anlayışıdır. Bütünleşik koruma, korunması gereken varlıkların uluslararası, ulusal, bölgesel veya yerel düzeydeki planlama politikaları dâhilinde; ekonomik, siyasal, sosyal ve farklı mesleki görüşlerin ortak bir paydada buluşarak korunmasıdır [2]. Bu nedenle Amsterdam Bildirgesi’ne göre bu mirasın korunmasına katkı sağlayacak birimlerden şu şekilde bahsedilmiştir:

- Kamu kurum ve kuruluşları

“En önemli planlama kararlarını alan yerel yetkililerin mimarlık mirasının korunmasında özel bir sorumluluğu vardır ve fikir ve bilgi alışverişi yaparak birbirlerine yardımcı olmalıdırlar.”

“Kamunun ilgisini uyandırmaya yardımcı olacak uluslararası, ulusal ve yerel bağımsız örgütler teşvik edilmelidir.”

- Halk

“Bu hazineler tüm Avrupa halklarının ortak varlığı olduğundan, bu halklar ihmal, kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve aşırı trafik gibi gittikçe artan tehlikelere karşı, onları korumak için ortak bir sorumluluğa sahiptirler.”

- Şehir ve bölge plancıları

“Mimarlık mirasının korunması kentsel ve bölgesel planlamanın baş hedeflerinden biridir.”

- Mimar
- Teknisyen
- Zanaatçı

Bildirgede mimari mirasın korunabilmesi için gelecek nesillere aktarılması gerektiği belirtilmektedir. Bunun için de gençlerin bu konularda eğitilmesi ve meslek elemanlarının yetiştirilmesi kararına da varılmıştır.

3.3.1.7 Arkeoloji Ve Planlama Toplantısı Sonuçları - COE (1984)

Koruma anlayışı kararlarının yasal mevzuata dönüştürülmeye başlanmasıyla özellikle 1960'lı yıllarda (2. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan tahribatların da etkisiyle) arkeolojik geçmiş bilgisinin korunması konusu ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda "arkeolojik verilerin korunması anıt ve mimari kalıntıların korunması ile gerçekleşir" düşüncesi gelişmiş, özellikle 1975 yılından sonra mimari anıtların korunması konusunda çalışmalar sıklaşmıştır. 1980'li yıllardan sonra gelişen tüketim endüstrisi sayesinde kentleşmenin artması, arkeolojik alanların kent içinde kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle ve bundan önceki çalışmaların tarihî alanların korunması hakkındaki eksikliği nedeniyle, ortaya konulan çalışmalarda kentsel arkeolojinin ve tarihî kentlerin planlanması konusuna odaklanılmıştır.

Avrupa Konseyi, 25 Ekim 1984 yılında Floransa'da "Arkeoloji ve Planlama Toplantısı" adı altında bir araya gelmiş ve arkeolojik mirasın korunması için bazı sonuçlara varmıştır. Bu toplantıda öncelikle arkeolojik mirasın korunmasındaki bazı sorunlar belirlenmiştir. Bu duruma göre toplantıda belirlenen sorunlar;

- Arkeolojik mirasın savunmasız olması,
- Arkeolojik mirasın korunmasındaki kaynak eksikliği,
- Mevzuata rağmen uygulamadaki yanlışlıklar ve
- Bu konuda çalışan farklı meslekler arasındaki diyalog ve anlayış eksikliğidir.

"Birçok durumda arkeologlar, plancılar, merkezî, bölgesel ve yerel düzeylerde kamu kuruluşları, seçilmiş vekiller ve kamu arasında gözlemlenen diyalog ve anlayış eksikliği" [55] paragrafında arkeolog ve plancı vurgusu dikkati çekmektedir. Bu kapsamda arkeolog ve şehir plancılarının iş birliği içerisinde çalışabilmesi için yaklaşımları ve amaçlarının net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda toplantıda arkeologlar, insan geçmişinin fiziksel kalıntılarını araştıran bir bilim topluluğu olarak tanımlanmıştır. Plancıların görevi ise arkeolojik sitler de dâhil olmak üzere, kentsel ve kırsal alanların şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak ve bu alanların doğru planlamalarını yapmak olarak belirtilmiştir.

Toplantı sonuçlarına göre ortak çalışacak bu iki meslek mensuplarının arkeolojik alanlarda yapmaları gerekenler aşağıdaki gibi verilmiştir:

- Arkeologlar için:
 - Kazı yapılacak ve önemli alanların belirlenmesi,
 - Kalıntıların yıkımının önlenmesi,
 - Arkeolojik eserlerin fiziksel olarak korunmasının sağlanması ve
 - Uygulamalarda alınacak (in situ, müzeye taşıma vb.) kararların arkeolojik araştırma projelerine dâhil edilmesi ve bu bilgilerin plancılara aktarılması kararlaştırılmıştır.
- Plancılar için:
 - Önemli alanların korunması,
 - Kazı yapılacak alanlarda uygun koşulların sağlanması ve uzun süren kazılarda ortaya çıkabilecek rahatsızlıkların azaltılması için uygulamaların geliştirilmesi,
 - Koruma yöntemine karar verildikten sonra çevre planlamasının gerçekleştirilmesi,
 - Arkeolojik eserlerin zarar görmesini engelleyecek uygulamaların oluşturulması gibi konuların planlara dâhil edilmesine karar verilmiştir.

Toplantıda sadece arkeolog ve plancıların çalışmalarına değinilmiş olsa da, bu alanda çalışabilecek diğer bilim insanları ve mesleklerin görüşlerinin de dikkate alınması ve bilgi alışverişinin sağlanmasına vurgu yapılmıştır.

Günümüzde arkeolojik alanların korunmasındaki yöntemlerden biri olan koruyucu örtüler, şehir plancıları tarafından hazırlanan arkeolojik alan yönetim planları kapsamında uygulanabilmektedir. Toplantı sonuçlarının 5. maddesinin ikinci alt maddesinde bu durum “arkeolojik hususların planlama yöntemleri ile bütünleştirilmesi” ifadesiyle belirtilmiştir. Bu kapsamda, toplantı sonuçlarında da belirtildiği üzere, uygulamalarda şehir plancıları ve arkeologların ortak yer alması gerekmektedir.

Planlama yöntemleri dâhilinde yapılacak olan bu uygulamalarda dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında, toplantı sonuçlarının;

- 5.2.2. maddesinin a. bendinde yer alan “geliştirme planında, arkeolojik kalıntıların zarar görmesini engelleyecek değişikliklerin yapılması” ve
- 5.2.4. maddesinde “kalıntıların yerel toplum ve çevre bağlamında yorumlanması ve sunulması” şeklinde ifadeler yer almaktadır [55]. Bu maddeler kapsamında, koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gerekenler;
 - Koruyucu örtülerin arkeolojik alan yönetimi kapsamında uygulanması,
 - Koruyucu örtülerde arkeolojik alana zarar verecek uygulamalardan kaçınılması ve asıl amacın arkeolojik alanın korunması olması,
 - Yapılacak örtü uygulamalarının, arkeolojik alanın çevresiyle ve yerel halkla bütünleştirilmiş bir şekilde yapılması ve
 - Tasarımın arkeolojik alan çevresine çelişkili olmamasıdır.

3.3.1.8 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi - COE (1985)

Koruma anlayışı kapsamının öncelikle mimari anıtların, daha sonra eskiye ait her şeyin korunmasına doğru genişlemesi sayesinde, korunması gereken varlıklar birer kültürel miras olarak görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda kültürel miras; arkeolojik miras, tarihî miras, mimari miras gibi kavramları ortaya çıkarmış, korunması gereken varlıklar bu kavramlar kapsamında incelenmiştir.

Mimari mirasın korunmasına yönelik çalışmaların yoğunlaşmasıyla, Avrupa Konseyi’nin Avrupa’nın mimari mirasının korunmasına yönelik çalışmaları da artış göstermiştir. Bu kapsamda konsey 3 Ekim 1985 tarihinde Grenada’da toplanmış ve bugüne kadar mimari mirasın korumasına yönelik yaptıkları çalışmaları da göz önünde bulundurarak bir sözleşme oluşturmuştur. Bu sözleşmenin amacı Avrupa’nın ortak kültürel mirası olan mimari anıtların korunması sayesinde kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasının sağlanması ve konseye üye devletlerin bu konuda daha sıkı ilişkiler ile ortak bir politika kurması olarak belirtilmiştir. Sözleşme ülkemizde 1989 yılında kabul edilmiştir.

Sözleşme kapsamında mimari miras tanımı yapılırken, sadece mimari anıtlar değil bunları kapsayan tüm alan ve gruplar da ele alınmıştır. Bu nedenle mimari miras tanımlaması, “**anıtlar**; arkeolojik, tarihî, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik önemi olan mimari yapılar”, “**bina grupları**; arkeolojik, tarihî, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik önemi olan kentsel veya kırsal yapı grupları”, “**ören yerleri**; topoğrafik özellikleri belirgin ve arkeolojik, tarihî, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik önemi olan doğal ve yapay değerlerin bir bütün olarak bulunduğu alanlar” olarak 3 ana grup şeklinde yapılmıştır [56]. Bu kapsamda sözleşmeye korunacak alanların içerisine arkeolojik sitlerin de dâhil edildiği söylenebilir.

Sözleşmede, arkeolojik sit alanlarında yapılabilecek uygulamalarda dikkate alınabilecek maddeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

- Sözleşmenin 4. maddesinin 2. fıkrasında yer alan “Tüm korunan varlıkların bozulmasının, hasar görmesinin veya yıkılmasının önlenmesi” ile aynı fıkranın b. bendinde yer alan “Tarihsel binalar grubunu veya bunların bir kısmını veyahut bir ören yerini etkileyen; binaların yıkımı, yeni binaların yapımı, binaların veya ören yerlerinin özelliklerini bozacak önemli tadilat çalışmaları ile ilgili projelerin yetkili bir makama sunulması” ifadeleri bu alanların korunması için gerekli uygulamaların, gerekli disiplinler tarafından ve gerekli mercilerin haberi dâhilinde yapılabileceğine vurgu yapmaktadır [56].
- Sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Mimari Mirasın bulundukları yerlerde, bunların bakımı ve restorasyonlarının sağlanması” ifadesiyle ise bu kalıntıların yerinde korunmasının gerekliliği açıkça belirtilmiştir [56].
- Sözleşmenin 7. maddesinde yer alan “anıtların çevresinde, bina gruplarının ve ören yerlerinin içinde, çevre düzeninin geliştirilmesi” ifadesiyle de arkeolojik alanlarda çevre düzenlemesinin gerçekleştirilmesine dikkat çekilmiştir.
- Sözleşmenin 12. Maddesinde yer alan “korunan varlıkların halk tarafından ziyaret edilmesine müsaade olunmasının değerini kabul ederken, bu müsaadenin sonuçlarının özellikle yapısal gelişmelere ve bu varlıkların ve çevrelerinin mimari ve tarihsel özelliklerine zarar vermemesi” paragrafı da bu alanlarda yapılacak uygulamaların arkeolojik alanı öncelikli olarak koruması gerektiğine dair bir

ifadedir. Bu maddeler hükmünce arkeolojik alanlarda yapılabilecek koruyucu örtü uygulamalarında dikkate alınması gereken hususlar, tasarımın;

- Yetkili makamların izni dâhilinde ve öncelikle kalıntıları koruma amacıyla yapılması,
- Kalıntıları yerinde koruyacak ve bu kalıntıların yerinde bakımına ve restorasyonuna izin verecek şekilde gerçekleştirilmesi,
- Arkeolojik alanı halka doğru tanıtacak şekilde sunumunu yapabilmesi,
- Arkeolojik alanın tarihî, kültürel, çevre değerlerinin önüne geçmeyecek şekilde yapılması,
- Çevre düzenleme veya alan yönetimi projeleri dâhilinde uygulanması,
- Arkeolojik alana ve kalıntılara zarar vermemesi şeklinde yorumlanabilir.

3.3.1.9 Washington Tüzüğü- ICOMOS (1987)

Arkeolojik sit alanlarının korunması konusundaki çalışmaların kentsel arkeoloji ve tarihî kentler ekseninde yoğunlaşması ve geçmiş düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle uluslararası kuruluşlar bu konularda mevzuat ortaya koymuştur. 1987 yılında yayımlanan ve kısaca Washington Tüzüğü olarak da bilinen “Tarihî Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” ICOMOS’un bu kapsamda oluşturduğu düzenlemelerden biridir.

Tüzükte arkeolojik ve mimari mirasın korunması için öncelikli olarak mimari anıtların korunmasını öngören Venedik Tüzüğü gibi düzenlemelerin bu konularda eksik kaldığı ve esas amacın bu düzenlemeleri tamamlamak olduğu belirtilmiştir. Bu amaçla tüzükte öncelikle kent ve bölge planlamasının önemi vurgulanmıştır. Tüzüğe göre tarihî ve arkeolojik alanların kent içerisinde yer alması durumunda, bu alanların korunması için öncelikle halkın katılımı gereklidir.

Tüzükte halkın katılımının yanı sıra disiplinler arası araştırmaların da önemi vurgulanmıştır. Tüzüğün 5. maddesinde yer alan “Tarihî kent ve kentsel alanların korunması için yapılacak planlama çalışmaları öncesinde disiplinler arası araştırmalar yürütülmelidir. Koruma planları arkeoloji, tarih, mimarlık, teknik, sosyoloji ve ekonomi

bileşenlerini gözetmelidir. Koruma planının başlıca hedefleri ve bunlara erişmek için yararlanılacak yasal, yönetsel ve parasal araçlar da açıkça belirtilmelidir.” ifadesi bu vurguyu açıklamaktadır [57]. Bu maddeye göre, tarihî ve arkeolojik alanların korunmasında belli bir planlama dâhilinde çalışacak meslekler ve topluluklar:

- Halk
- Arkeolog
- Tarihçi
- Mimar
- Mühendis
- Sosyoekonomik çalışmalar yapan meslekler (sosyolog, ekonomist vb.) olarak belirlenebilir. Bu bağlamda, bu alanlarda inşa edilecek yapılar da bu planlamaya dâhil olacağından, 5. maddede belirtilen disiplinler koruyucu örtü tasarımı ve uygulamalarına da katkı sağlayacak mesleklerden sayılabilir.

Tüzüğe göre bu alanlarda yapılacak koruma çalışmalarının başarılı olabilmesi, bu disiplinlerin birbirlerine sağduyulu bir şekilde yaklaşarak sistemli bir çalışma yürütmesiyle gerçekleşir. Bu sistemli çalışma, ancak katı kurallardan uzak ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirildiği zaman ortak paydada buluşmayı sağlayabilir.

Tüzük genel olarak tarihî kentler ve kentsel alanların korunması hakkında olsa da; arkeolojik alanların kentsel veya tarihî alanlarla çakıştığı veya arkeolojik sit alanının kent içerisinde kalarak kentsel arkeolojik sit alanı haline geldiği durumlar söz konusu olabilir. Bu nedenle tüzükte belirtilen tarihî kent ve kentsel alanların korunması ifadesi bazı arkeolojik alanların da korunmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda tüzüğün;

- 2. maddesinin c. fıkrasında yer alan “Binaların ölçek, boyut, üslup, yapım tekniği, kullanılan malzemeler, renk ve bezemeler ile tanımlanan biçimleri, iç ve dış görünüşleri” ifadesi ile,
- d. fıkrasında yer alan “kent veya kentsel alanın doğal ve insan yapısı çevresi ile arasındaki ilişki” [57] ifadesinde belirtilen özellikler, alanların özgünlüğünü belirleyen özelliklerdir. Bu açıdan alanlarda yapılacak uygulamalarda, alanların özgünlüğünün korunması için, bu özelliklere dikkat edilmelidir.

- 8. maddesinde yer alan “Yeni işlev ve etkinlikler tarihî kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır.”,
- 10. maddesinde yer alan “Yeni binalar yapılması gerektiğinde veya eskileri uyarlanırken, mevcut mekânsal oluşum saygı görmeli, özellikle ölçek ve parsel boyutuna dikkat edilmelidir. Çevreye uyumlu çağdaş öğeler yöreyi zenginleştirebileceğinden, yeni tasarımlar engellenmemelidir.”,
- 11. maddesinde yer alan “Kentın veya tarihî alanın geçmişıyla ilgili bilgiler arkeolojik araştırmalarla geliştirilmeli ve kalıntılar uygun biçimde korunmalıdır.”,
- 14. maddesinde yer alan “...tarihî kentler doğal afetler, hava kirliliği ve titreşim gibi zararlı etkenlerden korunmalıdır. Bir tarihî kenti veya kentsel alanı etkileyen doğal afetin cinsi ne olursa olsun, önlemler ve onarım müdahaleleri söz konusu yerin özelliğine göre tasarlanmalıdır.” ifadeleri arkeolojik alanlarda yapılabilecek uygulamaların yöntemleri hakkında önemli ve detaylı fikirler vermektedir [57]. Tüzükte yer alan bu maddeler kapsamında, arkeolojik alanlarda yapılabilecek koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilebilecek özellikler, tasarımın;
 - Arkeolojik alanın büyüklüğüne, kalıntı üslubuna, rengine ve malzeme özelliklerine uyumsuz bir şekilde yapılmaması,
 - Arkeolojik alanın çevresiyle ve halk ile uyum içerisinde olacak şekilde yapılması,
 - Alanın karakterine aykırı olacak şekilde farklı bir işleve sahip olmaması,
 - Arkeolojik alanın ölçek ve boyutlarıyla orantılı olması,
 - Çağdaş bir çizgiye sahip olması hâlinde çevreye ve alana uyumlu, çelişkili olmayacak bir şekilde gerçekleştirilmesi,
 - Alanın arkeolojik geçmişinin araştırılması sayesinde ortaya çıkan veriler ışığında yapılması,
 - Arkeolojik alanı öncelikle çevre ve dış etmenlerden koruyacak şekilde gerçekleştirilmesi şeklinde yorumlanabilir.

3.3.1.10 Arkeolojik Mirasın Korunması Ve Yönetimi Tüzüğü - ICOMOS (1990)

Arkeolojik mirasın korunması konusundaki çalışmalar 1990'lı yıllarda direkt olarak arkeolojik alanların korunmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda arkeolojik sit, arkeolojik miras gibi konular ön plana çıkmaya başlamıştır. ICAHM tarafından hazırlanan, ICOMOS Genel Kurulu'nun 1990 yılının Ekim ayında, İsviçre'de kabul ederek yayımladığı bu tüzükte de arkeolojik miras "geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesi" olarak kabul edilmiş ve korunması gereken bir varlık olarak nitelendirilmiştir [2].

Tüzükte arkeolojik mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için bunların yönetiminin doğru gerçekleştirilmesi vurgulanmıştır. Bu yönetim kapsamında ele alınan politikalardan biri bütünlüklü koruma politikasıdır. Tüzükte belirtilen bu politikaya göre, arkeolojik mirasın korunması arazinin doğru kullanılması; bu alanların kültürel, çevresel ve eğitim politikaları ile iş birliği içerisinde olmasıyla gerçekleştirilir. Bu nedenle uzman ekiplerin yanı sıra; ulusal, bölgesel ve yerel planlama ile halkın etkin katılımı, arkeolojik alanların korunması için gereklidir. Ancak bu alanların korunması bilimsel çalışmalardan yalnızca arkeolojik çalışmaların gerçekleştirilmesiyle sağlanamaz. Tüzüğe göre bunun için "daha geniş mesleki ve bilimsel birikime, becerilere gerek vardır." Tüzükte yer alan "Arkeolojik mirasın korunması birçok disiplinin uzmanlarının etkin iş birliğine dayandırılmalıdır. Ayrıca devlet yetkilileri, akademik araştırmacılar, özel veya kamu girişimcileri ile halk arasında iş birliği gerekir. Bu tüzükle arkeolojik mirasın yönetiminin değişik yönlerine ilişkin ilkeler ortaya konulmaktadır. Bunlar arasında kamu yöneticilerinin ve yasa koyucularının sorumlulukları, envanterleme süreçlerinin gerektirdiği mesleki yetenekler, belgeleme, kazı, araştırma, sürekli bakım, koruma, yeniden yapım, bilgi verme, sunuş, halkın erişimi ve kültür mirasının kullanılması ile arkeolojik mirasın korunmasında görev alacak meslek adamlarının nitelikleri yer almaktadır." paragrafı bu düşüncüyü açıkça ifade eder. Bu paragrafa göre arkeolojik alanların korunması konusundaki çalışmalarda yer alabilecekler:

- Halk
- Devlet yetkilileri
- Arkeolog
- Kamu kurum ve kuruluşları

- Akademisyenler
- Koruma uzmanları ve bu konuda çalışan meslekler

Tüzükte yer alan meslek mensupları arasında bilgi ve deneyim alışverişi yapılması gerekliliği vurgulanmış, bu alışverişi ve iletişimi sağlayacak her türlü eğitim ve toplantının desteklenmesine karar verilmiştir.

Tüzük, sadece belli bir bölgenin veya belli bir anıtın korunmasının değil, evrensel çapta tüm arkeolojik mirasın korunmasına dair politikaların dâhil edildiği bir çalışmadır. Bu kapsamda tüzüğün 6. maddesinde arkeolojik alanların korunması, “bakım ve koruma” başlığı altında ele alınmıştır. Tüzüğün bu maddesine göre arkeolojik mirasın korunabilmesi, bu mirasla ilgili alanların, bilgi ve belgelerin uzun vadeli korunmasından geçer. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu anıt ve sitlerin yerinde korunması gerektiğidir.

Tüzüğün 6. maddesinde geçen [2];

- “Arkeolojik miras yönetiminin genel hedefi, bütün ilgili belge ve koleksiyonların da uzun vadeli koruma ve bakımını sağlayarak, anıt ve sitleri yerinde korumak olmalıdır.” ,
- “Arkeolojik mirasın kazılarak çıkarıldıktan sonra her türlü etkene açık bırakılmaması gerekliliği”, ifadeleri, arkeolojik sitlerin yerinde korunabilmesi için onu çevre ve dış etmenlerden koruyan koruyucu örtülerin yapımını destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, aynı madde yer alan;
- “...yalnız önemli ve gösterişli anıtlarla sınırlı kalınmamalı, anıt ve sitlerin önem ve temsili karakterleri bilimsel olarak değerlendirilerek, değişik türleri içeren örneklerle uygulanmalıdır.” gibi ifadeler, koruyucu örtülerin alanda hangi kalıntılara uygulanacağını belirlenmesinde dikkat edilecek hususlar hakkında fikir vermektedir.

Tüzüğün 7. maddesinde geçen [2];

- “Sunuş ve bilgi verilmesi mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişi anlama yaklaşımlarının çok yönlülüğünün gözetilmesi gerekir.”,

- “Yeniden yapımlar, mevcut arkeolojik verilere zarar vermemeleri için çok özenle yapılmalı...”,
- “Mümkün ve uygun olduğunda, yeniden yapımlar doğrudan arkeolojik kalıntılar üstünde yapılmamalı; yeniden yapım oldukları anlaşılabilmelidir .” ifadeleri, arkeolojik sitlerde yapılacak olan koruyucu örtülerin aslında birer yeni yapım oldukları düşünüldüğünde, koruyucu örtü tasarımında dikkate alınması gereken hükümlerdir. Bu kapsamda, tüzükte yer alan maddelerden yola çıkarak, arkeolojik sitlerde yapılacak koruyucu örtülerin tasarımında dikkat edilmesi gerekenler, tasarımın;
 - Arkeolojik siti ve kalıntıları, uzun vadede ve yerinde koruması,
 - Arkeolojik siti ve kalıntıları, çevre ve dış etmenlerden fiziksel olarak koruması,
 - Halkın ve turistlerin arkeolojik siti kolay ve doğru okuyabilmesine yardımcı olması ve alanı onlarla bütünleştirmesi,
 - Yer seçiminde, bilimsel arkeolojik verilerden yararlanılarak belirlenecek olan öncelikli öneme sahip alanların, değişik türleri içeren örneklerin tercih edilmesi,
 - Arkeolojik sitin sunumunu çağdaş yöntemlerle yapması,
 - Modüler ve değiştirilebilir olması,
 - Arkeolojik site ve kalıntılara zarar vermemesi,
 - Arkeolojik site teması olacaksa, temas ettiği noktanın mümkünse arkeolojik verilerin olmadığı alanlar olarak tercih edilmesi,
 - Mevcut yapılardan farklı, yeni bir yapım olduğunun anlaşılması gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

3.3.1.11 Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi - COE (1992)

Arkeolojik mirasın korunması hakkındaki çalışmaların artmasıyla bu konuda mevzuat oluşturmaya başlayan kurumlardan biri de Avrupa Konseyi’dir. Avrupa Konseyi bünyesindeki üye ülkeler ile 16 Ocak 1992 tarihinde Valetta’da ortak sözleşme

imzalayarak arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili çalışmalarını yasalaştırmıştır. Mevzuat ülkemizde 1999 yılında TBMM'den geçerek yasalaşmıştır.

Sözleşmede arkeolojik mirasın tanımı “geçmiş çağlardaki insanlığın bütün kalıntıları ve izleri” olarak yapılmıştır. Ancak diğer mevzuattan farklı olarak arkeolojik miras kavramı içerisine sadece mimari anıtlar değil, diğer küçük eserler ve bunları içeren alanlar da alınmıştır. Bu alanların korunması konusunda ise sözleşmenin 5. maddesinde arkeolojik kalkınma planı yapılmasına dair bir önerge bulunmaktadır. Bu kapsamda sözleşmenin yine aynı maddesinde yer alan “...arkeologlarla, şehir ve bölge plancılarının sistemli bir şekilde danışmada bulunmalarını sağlamayı...” ifadesinde arkeolojik alanların korunmasında çalışabilecek disiplinlere bir gönderme yapılmaktadır [48].

- Arkeolog
- Şehir ve bölge plancıları

Sözleşmede ayrıca bu iki disiplin ile ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerin ortak çalışmalarda bulunarak arkeolojik araştırmaların ve koruma için gerekli planın sağlanmasına da vurgu yapılmıştır.

Sözleşme, Avrupa arkeolojik mirasının korunması için arkeolojik alanda yapılacak araştırma ve koruma yöntemlerine dair önerileri de içermektedir. Bu kapsamda sözleşmenin 3. maddesinin b fıkrasında belirtilen “iyi bir şekilde korunması ve yönetimi olmadan arkeolojik mirasın çıkarılmaması ve açıkta bırakılmamasının sağlanması” ifadesi, arkeolojik sit alanlarının açıkta bırakılmamasında kullanılabilecek olan koruyucu örtüler için dikkate alınabilecek bir ifadedir. Aynı şekilde 4. maddenin ii. bendinde yer alan “arkeolojik mirasın tercihen yerinde korunması ve bakımı” ifadesi, aynı maddede yer alan “arkeolojik mirasın fiziksel korunması için önlemler” kapsamında ele alınabilecek olan ve arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasını sağlayabilecek koruyucu örtülerin kullanımını destekleyen bir ifadedir [48].

Sözleşmede, arkeolojik sitte yapılacak olan koruyucu örtülerini destekleyen diğer ifadeler de 5. maddenin [48];

- iii. bendinde yer alan “alanların üzerindeki çevre etkilerinin değerlendirilmesi ve bunun sonucunda alınacak kararlarda, arkeolojik alanların ve durumlarının tam bir şekilde dikkate alınması” ,

- iv. bendinde yer alan “kalkınma çalışmaları sırasında arkeolojik mirasa ait elemanların bulunması halinde uygun olan hallerde bunların bulundukları yerlerde korunmaları için hüküm getirme” ve
- v. bendinde “arkeolojik alanların halka açılışında, özellikle çok sayıda ziyaretçinin kabulü için kurulan yapısal düzenlemelerin, bu tür alanların ve çevresinin arkeolojik ve bilimsel niteliklerini olumsuz etkilememesini sağlama” ifadeleridir. Bu ifadelere istinaden, koruyucu örtü uygulamalarında dikkate alınması gerekenler, tasarımın;
 - Arkeolojik kalıntıları yerinde koruması ve bu kalıntıların yerinde onarımına izin vermesi,
 - Arkeolojik siti ve kalıntıları çevre ve dış etmenlerden koruması,
 - Arkeolojik kalıntılarla çakıştığı noktada (arkeolojik alana temas eden bir tasarım olması halinde) kalıntıların yerinde bırakılarak mümkünse örtüyü taşıyacak ayakların başka bir noktaya yerleştirilmesi,
 - Arkeolojik kalıntıların ve sitin; tarihî, kültürel ve bilimsel özelliklerini olumsuz etkilememesi şeklinde yorumlanabilir.

3.3.1.12 Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü - ICOMOS (1999)

Mimari mirasın, korunması gereken mimari anıtlar olarak ele alınmasının ardından, “tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer anıtlar, bina grupları ve kısmen inşa edilmiş ören yerleri” olarak kapsamı genişletilmiştir [58]. Bu sayede yalnızca tarihî veya arkeolojik önemi olan yapılar değil, bilimsel, sosyal ve teknik açıdan da değer taşıyan mimari kalıntılar da mimari miras olarak ele alınmaya başlamıştır. Böylelikle, geleneksel mimari de mimari miras olarak görülmeye başlanmış ve bu konudaki koruma çalışmaları da ilerlemiştir. Bu açıdan ICOMOS’un 1999 yılının Ekim ayında Meksika’da düzenlediği 12. Genel Kurul Toplantısı’nın sonucunda yayımladığı Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü’nde belirtildiği üzere, geleneksel mimari mirasın korunması, tüm insanlık mirasının korunması anlamına gelmektedir [58].

Genel olarak, geleneksel mimari mirasının korunması ve bu konuda yapılacak uygulamalarla ilgili maddelerin yer aldığı bu tüzük, arkeolojik mirasın ve sitlerin korunmasıyla ilgili hükümler içermemesine rağmen, geleneksel mimari içine tüm kültürel peyzajın alınması ve genel koruma yöntemlerine ışık tutması nedeniyle dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda kültürel peyzaj içerisinde yer alabilecek arkeolojik sitlerde yapılacak koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gerekenler, tüzüğün;

- “Koruma İlkeleri” başlığının 2. maddesinde yer alan “Geleneksel yapılara, yapı gruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleler onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı göstermelidir.”,
- “Uygulama İlkeleri” başlığının 2. maddesinde yer alan “Geleneksel yapılara müdahale edilirken, bu yapıların konumuna, fiziksel ve kültürel çevreyle ilişkilerine ve birbirlerine göre düzenlerine saygı gösteren, onları koruyan bir yaklaşım benimsenmelidir.”,
- 4. maddesinde yer alan “Çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimler bütünün genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir.”,
- 5. maddesinde yer alan “Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hâlâ kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir.” ifadeleri dikkate alınarak yorumlanabilir [58]. Bu bağlamda, tüzüğe göre koruyucu örtü tasarımının;
 - Arkeolojik sitin ve kalıntıların kültürel değerine saygılı olması,
 - Arkeolojik sitin ve kalıntıların, çevreyle fiziksel ve kültürel bağını koparmaması,
 - Arkeolojik sitin ve sitte yer alan kalıntıların, birbiriyle veya kendi içinde ilişkisini (ör. bir yapının planını) doğru gözlemlenemeyecek şekilde örtmemesi,

- Arkeolojik sitin genel görünüşüne doku ve biçim yönünden rahatsızlık verecek bir şekilde olmaması,
- Arkeolojik sit ile uyum içerisinde olması,
- Toplumun kanıksayabileceği bir şekilde yapılması (arkeolojik sitin o bölgenin toplum hafızasının bir parçası olması nedeniyle) gibi önemli hususlara bağlı kalarak yapılması gerekmektedir.

3.3.1.13 Avrupa İyi Uygulama Kodu: "Arkeoloji Ve Kent Projesi" - COE (2000)

Arkeolojik mirasın, insanoğlunun tarih bilincini yaşatması için gerekli olduğu düşüncesi 90'lı yıllardan başlayarak ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 2000'lerin başında ise kentsel hafızanın arkeoloji ile bağlamı gündeme gelmiştir. Bu nedenle kent politikaları, kentin geçmiş hafızasını korumak ve canlandırmak konusuna yönelmiştir. Bu kapsamda Avrupa'nın kültürel mirası hakkında çalışan Avrupa Konseyi, Avrupa'nın şehir dokusunun korunabilmesi için kentsel arkeoloji projesi kapsamında "Avrupa İyi Uygulama Kodunu" oluşturmuştur.

Avrupa İyi Uygulama Kodu, gelecekte kurulacak şehirlerin gelişmiş şehirler olması için geçmişte o konumda yer alan şehirlerin yapılarını bilmeyi esas alır. Bu kapsamda koda var olan bir paragrafa göre böyle bir kentsel alanda yapılacak projelerde yer alacak makamlar aşağıdaki gibi belirlenmiştir [59].

"Kentsel inşaat, paydaş bir projede, birçok ortak içeren karmaşık bir süreçtir:

- Kamu yetkilileri ve planlılar,
- Mimarlar ve müteahhitler,
- Arkeologlar."

Kodda yer aldığı üzere "arkeolojik kalıntıların korunması ve sunumu kentsel kuruluşun yaklaşımının bir parçasıdır." Bu nedenle koda göre bu alanların korunması için yapılacak uygulamalar kentsel planlama dâhilinde yer almalıdır. Bu kapsamda da bu planlamayı oluşturacak şehir planlıları ve uygulamaları oluşturacak mimarların dikkat etmeleri gerekenler ayrıca belirtilmiştir. Bu duruma göre;

- Arkeologların görevleri:

- Kentsel planlama yapılacak alanlarda arkeolojik bir değerlendirme yaparak yetkililerin bilgilendirilmesini sağlamak,
 - Kazı yapılacak alanları belirlemek ve bu alanların araştırma potansiyelini ortaya çıkarmak,
 - Arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasını sağlamak için mümkün olduğunca kazı yapmadan araştırmak,
 - Arkeolojik kazıların kentsel planlama dâhilinde zaman çizelgesine bağlı gerçekleştirilmesi,
 - Taşınabilir eserlerin uygun kurumlara iletilmesi,
 - Ortaya çıkan arkeolojik kalıntıların bilimsel bir şekilde yayımlanması
- Mimar ve yüklenicilerin görevleri:
 - Kentsel planlama yapılacak alanlarda arkeolojik değeri öğrenmek,
 - Arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasını sağlamak,
 - Ortaya çıkan arkeolojik kalıntıların yerinde sergilenmesini sağlamak,
 - Arkeolojik araştırmalara uygun zaman ve mali desteği sağlamak,
 - Projenin basında yer almasını sağlamak,
 - Arkeoloğun alana uygun erişimini sağlamak olarak belirlenmiştir.

Koda göre belirtilen tüm disiplinlerin bir arada ve ortak çalışma arkeolojik mirasın korunmasına katkı sağlayacağı kadar, kentin gelişimine de destek olacak ve doğru planlama bu sayede kentsel hafızayı güçlendirerek gelecek projelere örnek olacaktır.

Kodun odak noktası olan kentsel arkeolojik alanların, kırsal alanlarda yer alan arkeolojik sitlerden farklı ihtiyaçları olacaktır. Ancak her durumda, arkeolojik alanlarda dış etmenlerin varlığı değişmeyeceğinden, bu alanların dış etmenlerden fiziksel olarak korunması için belli uygulamalar yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda uygulama kodunun 2. maddesinde yer alan “...önemli arkeolojik kalıntıların yerinde korunması tercih edilmelidir.” ifadesi, arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasını sağlayan koruyucu örtüler için destekleyici bir ifadedir. Bu kapsamda kodun;

- 7. maddesinde yer alan “Arkeolojik mirası etkileyen kararları almadan önce, plancılar mümkün olan yerlerde tahribatsız araştırma yöntemleri kullanarak uygun arkeolojik bilgi ve tavsiyeleri elde etmelidirler.”,
- “Arkeologların Rolü” başlığı altında 5. fıkrada yer alan “Önemli yapısal kalıntıların yerinde sergilenmesi ve yeni çalışmalarla ahenk içerisinde projeye değer kazandırarak bütünleştirilmesi olasılığının farkında olmalıdırlar.” ifadeleri arkeolojik alanlarda yapılacak koruyucu örtü tasarımlarında belirleyici rol oynayabilir.

Arkeolojik alanların, kentsel veya kırsal alan fark etmeksizin, o bölgenin toplumsal hafızasında yeri vardır. Bu nedenle arkeolojik sit alanlarının kentliye ve halka sunumunun önemi, o alanların koruma bilincinin oluşturulması açısından, bu kodda da sıkça vurgulanmıştır. Bu kapsamda kodda yer alan “Arkeolojik kalıntıların korunması ve sunumu da kentsel kuruluşun yaklaşımının bir parçasıdır. Yenilikçi planlama ve mimari çözümler kullanılarak, işlevsel veya simgesel tekrar kullanımlarının çağdaş tasarımda bir rol oynamaları sağlanabilir.” ifadesi koruyucu örtü uygulamalarının, arkeolojik alanların korunması ve sunumu kapsamında planlanarak ve çağdaş çözümlerle yapılabileceğine işaret etmektedir.

Kodda yer alan bu maddelere göre, arkeolojik alanlarda yapılacak koruyucu örtü tasarımlarının ve uygulamalarının;

- Arkeolojik kalıntıları yerinde koruması,
- Arkeolojik alana temas edecekse, bu noktalardaki arkeolojik veri potansiyelinin, alana zarar vermeden araştırılması,
- Arkeolojik kalıntıları, yerinde ve alan planlamasıyla bütünleşik bir şekilde sergilemesi,
- Arkeolojik kalıntıların, korunması ve sunumunu bir arada gerçekleştirmesi,
- Arkeolojik alan ve yönetim planlaması (veya kentsel arkeolojik alan ise kentsel planlama) dâhilinde yapılması,
- Çağdaş mimari çözümlerden de yararlanılarak gerçekleştirilmesi,

- İşlevsel ve kültürel olarak değerli olması gibi hususlara dikkat edilerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

3.3.1.14 Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler - ICOMOS (2003)

ICOMOS'un 2003 yılında Victoria Şelaleri'nde yapılan 14. Genel Kurulu toplantısı sonucunda, mimari mirasa ait strüktürlerin ve tarihî özelliklerinin belirlenmesi ile bunların analiz ve onarımlarına dair öneriler ilkeleştirilmiştir. Toplantı bildirgesi, arkeolojik sit alanlarında yapılacak koruyucu örtüler ile ilgili ilke içermemesine rağmen; mimari mirasın, dolayısıyla bulundukları sitlerin, korunmasıyla ilgili en güncel dokümanlardan biri olması sebebiyle dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda bildirgenin 3.2. maddesinde yer alan "En iyi tedavi koruyucu bakımdır." ifadesi; yalnız mimari miras için değil, tüm kültür varlıkları için geçerlidir. Bu ifade, arkeolojik sitlerde kalıntıları çevresel etmenlerden fiziksel olarak koruyarak ortaya çıkabilecek önemli sorunları önleyen koruyucu örtülerin uygulanması için destekleyici bir ifadedir. Bildirge, koruyucu örtülerin uygulama yöntemlerinde belirleyici olabilecek açık ifadeler de içermektedir:

- 1.6. "Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalışmalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir.",
- 1.7. "...sağlayacağı yarar veya zarar tam olarak belirlenmeden tarihî esere herhangi bir müdahale yapılmamalıdır. Bu tür acil önlemler alınırken, geriye dönüşü olmayan müdahaleler getirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.",
- 3.7. "...en az müdahale getiren ve kültürel değerlerle en uyumlu olan seçilmelidir.",
- 3.8. "Bazen gerçek güvenlik durumunun ve müdahalelerin muhtemel yararlarının değerlendirilmesindeki güçlük nedeniyle gözleme dayalı bir yönetime başvurulabilir; bu durumda çalışmalara en az müdahale ile başlanır; gerekli bulunduğu, ek veya düzeltici önlemlerle, işlem sürdürülebilir.",
- 3.9. "...yapılan müdahalenin geriye dönüşe uygun olması (reversible), böylece yeni bilgiler edinildiğinde yapılan müdahalelerin esere zarar vermeden

kaldırılarak daha uygun olanlarla yer değiştirmesi arzu edilir. Geriye dönüşü olmayan müdahalelerin, ileride yapılması olası işlemleri engellememesi istenir.”,

- 3.11. “Strüktürün özel niteliklerine ve çevresine zarar verilmemelidir.”,
- 3.12. “Her müdahale mümkün olduğunca, strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihî değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izleri korumaya özen göstermelidir.”,
- 3.13. “Müdahale mimari, strüktür, tesisat ve işlevsellik konularının değişik yönlerine gerekli ağırlığı verecek şekilde biçimlenen bir bütünleşik planın sonucu olmalıdır.”,
- 3.14. “Herhangi bir tarihî malzeme veya belirgin mimari ögeyi kaldırmak veya değiştirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.” [60]. Tüm bu ifadelerden hareketle koruyucu örtülerde dikkat edilmesi gerekenler, tasarımın ve uygulamanın;
 - Arkeolojik alana en az zarar verecek şekilde yapılması,
 - Geri dönüştürülebilir olması,
 - Arkeolojik alana en az müdahale ile gerçekleştirilmesi,
 - İşlevsel ve modüler olması,
 - Arkeolojik alandaki bilimsel çalışmaları engellemeyecek bir şekilde olması,
 - Arkeolojik alana, kalıntılara, çevresine ve kültürel değerlerine zarar vermeyecek bir şekilde olması,
 - Arkeolojik alandaki kalıntılara teknik, biçim, renk, ölçek gibi açılardan çelişkisiz ve saygılı olması,
 - Arkeolojik alanın doğru anlaşılmasını sağlaması,
 - Mimari, strüktürel ve teknik açıdan çelişmeyen bir tasarımı olması,
 - Arkeolojik kalıntıları yerinde koruması gibi özellikleri sağlamasına dikkat edilmelidir.

3.3.1.15 Miras Yapılarının, Ören Yerlerinin Ve Alanlarının Muhafaza Edilmesi İle İlgili Xi'an Deklarasyonu - ICOMOS (2005)

ICOMOS, dünya kültürel mirasının korunmasının 40. yıldönümünü kutlamak ve 15. Genel Kurul toplantısı gerçekleştirmek üzere 17-21 Ekim 2005 tarihleri arasında Çin'in Xi'an kentinde bir araya gelmiştir. Genel Kurul kapsamında "Anıtlar ve Ören Yerleri" konulu uluslararası bir sempozyum yapılmıştır. Bu sempozyumda yapılan, kültürel ve tarihî miras alanlarının, miras yapılarının ve ören yerlerinin kentsel veya kırsal alanlarda uğradıkları zararlar ve bunların korunması hakkındaki sunumlar sonucunda bir bildirge hazırlanmıştır [61].

Deklarasyon kapsamında, miras alanları, ören yerleri gibi kavramlar mekân kavramı ile ilişkilendirilerek; bu mekân peyzajının, topoğrafyasının ve doğal çevresinin miras ile bütünleşik bir şekilde korunması konusuna değinilmiştir. Bu nedenle deklarasyonda mekânların muhafazası için planlama uygulamalarının geliştirilmesi düşüncesi hâkimdir. Deklarasyonda yer alan maddelere göre, ören yerleri ve miras alanlarında yapılacak her türlü uygulama için o mekânın "sosyal ve manevi, tarihî, sanatsal, estetik, doğal, bilimsel ya da diğer kültürel değerlerini" tanımak ve anlamak gerekmektedir [61]. Deklarasyonun 3. maddesinde "Mekânın tanımlanması, miras kaynağının çevresindekilerin tarihî, evrimi ve karakteri hakkında fikir sahibi olmayı gerektirir" ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda deklarasyona göre; mekânın tanıtılmasını, korunmasını, sunulmasını ve yorumlanmasını sağlayacak planlama uygulamaları yapılmalıdır. Bu amaçlar dâhilinde yapılabilecek uygulamalardan biri olan koruyucu örtüler hakkında deklarasyonun;

- 4. maddesinde yer alan "Mekânın tanımlanması, mekânın karakterini, değerlerini ve miras kaynağı ile ilişkisini dikkatli bir biçimde ifade etmelidir.",
- 6. maddesinde yer alan "Miras yapıları, ören yerleri ve alanları ile ilgili mevzuat, düzenlemeler ve koruma, muhafaza etme ve idare etme ilkeleri, bu yerlerin etrafında, mekânın önemini ve ayırt edici özelliklerini yansıtan ve muhafaza eden bir koruma bölgesinin ya da tampon bölgenin kurulmasına katkıda bulunmalıdır.",
- 7. maddesinde yer alan "Planlama araçlarına mekânlardaki artan ya da hızlı gelişme etkilerini etkili bir biçimde kontrol altında tutabilmeye yönelik hükümler

dâhil edilmelidir.” ve “Yeni kamu ya da özel gelişimleri ile miras yapıları, ören yerleri ve alanları arasındaki gözle görülür ufuk çizgileri, görüş hatları ve yeterli mesafe, değerli mekânlarda uygunsuz görsel ve mekânsal tecavüzler ve arazi kullanımına karşı korunmada kilit unsurlardır.” ve

- 8. maddesinde yer alan “Miras yapılarının, ören yerlerinin ve alanlarının değeri üzerinde etkisi olan tüm yeni gelişimlerin miras üzerinde etki değerlendirmesi şartı getirilmelidir. Miras yapıları, ören yerleri ve alanlarının bulunduğu mekânlar dâhilindeki gelişmeler, bu yerlerin değerini ve ayırt edici özelliğini olumlu bir biçimde yorumlamalı ve bunlara katkıda bulunmalıdır.” ifadeleri, örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gereken önerilerdir. Bu maddelerden hareketle koruyucu örtü tasarımında dikkat edilmesi gerekenler;
 - Tasarımın arkeolojik sitin karakterini, kültürel ve tarihî değerini doğru yansıtması,
 - Arkeolojik sitin önemini ve ayırt edici özelliklerini ziyaretçilere aktarması, aynı zamanda koruması,
 - Gelişen ve değişen çevreye ayak uydurması,
 - Arkeolojik alan peyzajının ve görselinin önüne geçmemesi,
 - Arkeolojik alanın algılanmasını ve gözlemlenmesini engellememesi,
 - Uygulamada arkeolojik alan arazisinin doğru kullanılması,
 - Arkeolojik alanı olumlu bir yönde etkilemesi ve yorumlaması gibi konulara dikkat edilerek yapılması gerekmektedir.

Deklarasyonun 8. maddesinde yer alan ifadeye göre, bu tür uygulamaların etkileri kontrol altında tutulmalıdır. Bu duruma göre, deklarasyonun 11. maddesinde yer alan “Takip göstergelerine manzaraya tecavüz, ufuk çizgileri ya da açık alanlar, hava kirliliği, gürültü kirliliği yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlar gibi fiziksel unsurlar dâhil olmalıdır.” ifadesi, uygulamaların hangi unsurlara dayanılarak kontrol altında tutulması gerektiğini belirtir. Buna göre arkeolojik alanlardaki koruyucu örtü tasarımında, kontrol mekanizması dâhilinde yer alan unsurlar, alanın;

- Manzarası

- Ufuk çizgisi
- Açık alanları
- Hava kirliliği
- Gürültü kirliliği
- Ekonomisi
- Sosyal ve kültürel özellikleridir. Koruyucu örtü uygulamaları bu unsurları olumsuz etkilememelidir. Bu unsurlar, alan için sorun teşkil eden unsurlar ise, koruyucu örtü tasarımı bu unsurları olumlu yönde etkileyecek şekilde yapılmalıdır.

3.3.1.16 Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü - ICOMOS (2008)

ICOMOS'un 16. Genel Kurulu 4 Ekim 2008'de Kanada-Québec'te toplanarak kültürel miras alanlarının algılanması ve sunumu hakkında kısaca Ename Tüzüğü olarak da bilinen bir tüzük oluşturmuştur. Tüzüğün amacı kültürel miras alanlarının halka tanıtımının, sunumunun ve korunmasının sağlanmasıdır. Bu kapsamda tüzük, Venedik Tüzüğü'nde de belirtildiği üzere, kültürel miras alanının bulunduğu mekânlardaki kültürel hafızaya değinerek, her ülkenin bu alanlarda yapılacak müdahalelerde birebir sorumlu tutulduğu belirtilmiştir. Tüzük kapsamında korunması ve tanıtımı gerekli kültürel miras alanları; yerel kültürel etkinin yoğun olarak bulunduğu alanlar, doğal alanlar, yerleşim alanları, mimari komplekslerin bulunduğu alanlar, arkeolojik sit alanları, tarihî ve kültürel öneme sahip ve resmî olarak korunan alanlar, ayakta kalmış ve kültürel olarak tanınan yapıların bulunduğu alanlar olarak tanımlanmıştır. Tüzüğe göre bu alanlar kültürel hafızaya sahip alanlar olduğundan, bu hafızanın korunması, o alanların sunumu sayesinde gerçekleştirilebilir.

Tüzük toplamda yedi ilke etrafında düzenlenmiştir [62]. Bunlar:

- Erişim ve anlama: Kültürel miras alanlarının korunması ve tanıtımı için halkın bilinçlendirilmesi ve katılımının sağlanması.
- Bilgi kaynakları: Bilimsel yöntemler ve halkın bilgisiyle kültürel miras alanlarının anlamı hakkında bilgi alınması.

- Bağlam: Kültürel miras alanlarının doğal, kültürel ve sosyal bağamlarından koparılmadan maddî ve maddî olmayan değerlerinin korunması.
- Özgünlüğün korunması: Alanın değerlerine saygısız, aşırı müdahale gerektiren, yanlış alt yapı uygulamalarından, alanın yanlış veya uygunsuz yorumlanmasına sebep olacak tüm uygulamalardan uzak durarak, tarihsel öneminin ve kültürel değerlerinin korunması.
- Sürdürülebilirlik: Halkın katılımı sayesinde, kültürel miras alanlarında uzun süreli bakımın sağlanması.
- Kapsayıcılık: Kültürel paydaşların ve o alanla ilişkili toplulukların ve mesleklerin etkileşimini geliştirilecek uygulamaların gerçekleştirilmesi.
- Araştırma ve eğitime destek: Kültürel mirasın yorumu ve sunumuna yönelik teknolojilerin geliştirilerek bu konudaki meslekî desteğin verilmesini sağlamak.

Tüm bu ilkeler sayesinde kültürel miras alanlarının korunmasında halkın desteği ve bilinçlendirilmesi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda tüzüğün 2. ilkesinin 4. maddesinde belirtildiği üzere, “Görsel rekonstrüksiyonlar; çevrenin detaylı analizi sayesinde elde edilecek arkeolojik, mimari ve tarihsel verileri, yazılı, sözlü ve ikonografik analizleri içeren bilgiler ışığında sanatçılar, bilgisayar programcıları ve mimarların ortak çalışması ile gerçekleştirilmelidir.” [62]. Bu kapsamda kültürel miras alanlarında yapılacak uygulamalarda yer alacaklar:

- Arkeologlar
- Mimarlar
- Sanatçılar
- Bilgisayar programcıları
- Halk olarak yorumlanabilir.

Tüzüğün 4. ilkesinin;

- 1. maddesinde yer alan, “Özgünlük maddî kalıntıların yanı sıra insan topluluklarıyla ilgili bir konudur. Kültürel miras alanının yorumlanmasına yönelik uygulamaların tasarımı, geleneksel ve sosyal işlevlere saygılı olmalıdır.”,

- 2. maddesinde yer alan, “Kültürel alanların yorumlanması veya sunumu, alanın kültürel değerlerini olumsuz yönde etkilemeden veya dokusunu geri dönüşümsüz bir şekilde değiştirmeden önemini ortaya çıkarmalıdır.”,
- 3. maddesinde yer alan, “Alanın sunumunda tüm görülebilir uygulamalar (büfeler, yürüme yolları, bilgi panelleri vb.) alanın karakterine, ortamına, kültürel ve doğal önemine duyarlı ve kolayca tanımlanabilir olmalıdır.” ve
- 5. ilkenin 5. maddesinde yer alan “Bir sitin yorumlanmasında kalıcı bir uygulama olarak seçilen teknik ve teknolojik unsurlar, etkili ve düzenli bakım sağlayacak şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.” ifadeleri bu alanlarda sunumunda yapılabilecek müdahalelerden biri olan koruyucu örtülerin tasarımında ve uygulanmasında dikkat edilmesi gereken pek çok hususu açıkça ortaya koymaktadır [62]. Tüzükte yer alan bu bilgilere göre koruyucu örtülerde dikkat edilmesi gerekenler;
 - Tasarımın alandaki geleneksel işlevlere engel olmaması,
 - Geri dönüştürülebilir bir tasarımı olması,
 - Alanı kültürel bağlamından koparmadan, onun gözlemlenebilmesine olanak vermesi,
 - Alanın renk ve biçim gibi görsel dokusuna zarar verecek bir tasarıma sahip olmaması,
 - Farklı bir tasarım olduğunun anlaşılabilmesi,
 - Alanı ve kalıntıları uzun süreli koruyabilmesi,
 - Tasarımın ve uygulamanın etkili ve düzenli bakımı sağlaması olarak yorumlanabilir.

3.3.1.17 Tarihî Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri - ICOMOS (2011)

ICOMOS 17. Genel Kurulu, 28 Kasım 2011’ de Paris’te toplanarak kentsel ve tarihî alanların korunması ve yönetimiyle ilgili ilkeler oluşturmuştur. Bu toplantıda, ICOMOS’un daha önceki kentsel ve tarihî alanların ve mimari mirasın korunmasıyla ilgili

oluşturulan Nairobi Tavsiyesi ve Washington Tüzüğü'ndeki ilkeler bu mevzuat ile güncellenmiştir [63]. Mevzuatın amacı “tarihî kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak her tür müdahaleye uygulanabilir ilke ve stratejiler önermektir” [63]. Bu kapsamda kültür mirasının korunması, kentsel ölçekten uluslararası çerçeveye taşınmıştır. Valetta ilkeleri olarak da bilinen mevzuata göre, kentsel alanı koruma düşüncesi, kültür mirasının kentsel ekosistemin bir parçası olması nedeniyle, bu alanların daha çok çevresiyle bütünlük bir şekilde korunması şeklinde değişmiştir. Bu bağlamda, tarihî kentler ve kentsel alanların korunması, bu alanlarda yapılacak olan sürdürülebilir mimari planlama ve müdahale ile gerçekleştirilebilir.

Mevzuatta aktarıldığı üzere “Yapılacak müdahaleler hem yörenin somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerine, hem de yaşayanların yaşam kalitesine saygı göstermelidir.” [63]. Bunun için de bu müdahaleler bir yönetim ve korunma planı dâhilinde halkın katılımı ile yapılmalıdır. Bu kapsamda mevzuat, tarihî kentler ve kentsel alanlarda mimari müdahaleler hakkında genel olarak Washington Tüzüğü'nde belirtilen ilkeleri benimsemiştir. Mevzuatın;

- 2. maddesinin a. bendinde yer alan “Tarihî kent ve kentsel alanlarda değişim doğal dengeye saygı üzerine temellenmeli, doğal kaynakları yok etmekten, enerjiyi boşa harcamaktan ve doğal döngülerin dengesini bozmaktan kaçınılmalıdır.”,
- 2. maddesinin b. bendinde yer alan “Tarihî çevreye katılan çağdaş mimari öğeler alanın değerlerine ve ortama saygılı olmalıdır. Çağdaş mimari kentsel sürekliliği yeniden canlandırarak, şehrin estetik yönden zenginleşmesine katkıda bulunabilir.” ve “Mekânsal, görsel, soyut ve işlevsel yönden uygun mimari müdahalelerin temelinde tarihî değerlere, düzenlere ve katmanlara saygı olmalıdır.” ve “Yeni mimari, tarihî alanın mekânsal düzeni ile uyumlu ve geleneksel biçimlenmesine saygılı, günün ve yerin mimari eğilimlerinin gerçek bir ifadesi olmalıdır. Ne tür üslup ve anlatım aracıyla olursa olsun, yeni tasarımlarda çarpıcı veya aşırı tezatların olumsuz etkilerinden, kentsel dokunun ve mekânın parçalanması ve kesintiye uğratılmasından kaçınılmalıdır.” ve “Mevcut mimariyi olumsuz etkilemeyen, yerin ruhunu kucaklayan ve ayırt

edilebilen bir yaratıcılığa olanak tanıyan bir kompozisyon sürekliliğine öncelik verilmelidir.”,

- 3. maddesinin a. bendinde yer alan “Tarihî kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak tüm müdahaleler onların soyut ve somut kültür değerlerine saygı göstermeli ve dikkat çekmelidir.”,
- 3. maddesinin b. bendinde yer alan “Tarihî kent ve alanlarda yapılacak her müdahale, orada yaşayanların yaşam kalitelerini ve çevrenin niteliğini iyileştirmeyi hedeflemelidir.”,
- 3. maddesinin c. bendinde yer alan “...mimari dokusuna yapacakları fiziksel ve görsel etkileri en aza indirmek için dikkatle yönetilmelidir.”,
- 3. maddesinin d. bendinde yer alan “Tarihî kentler, kentsel alanlar ve çevreleri bir bütün olarak ele alınmalıdır.”,
- 4. maddesinin c. bendinde yer alan “Yeni binalar yapmak veya eskilerini uyarlamak gerektiğinde, çağdaş mimari kentsel çevrenin tümüyle ve tarihî kentin mevcut mekânsal oluşumu ile ahenk içinde olmalıdır. Çağdaş mimarlık alanın ölçeğine saygı göstermeli; mevcut mimari ve çevredeki gelişme eğilimleriyle net bir ilişki kurmalıdır.” ve “Perspektifler, görünüşler, odak noktaları ve görsel koridorlar tarihî mekânların kavranmasını sağlayan temel bileşenlerdir...” ve “Tarihî alan veya peyzajda yapılacak yeni bina, özellikle yeni etkinlikler için kullanılacaksa, biçimsel ve işlevsel yönlerden de değerlendirilmelidir.”,
- 4. maddesinin i. bendinde yer alan “Tarihî kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak tüm müdahaleler, kültür mirasının özelliklerine saygı göstermenin yanı sıra, enerji verimliliğini arttırmayı, kirleticileri azaltmayı hedeflemelidir.” ifadeleri bu alanlarda yapılabilecek mimari müdahalelerden biri olan koruyucu örtülerin tasarımında dikkat edilmesi gereken pek çok hususu açıkça ortaya koymaktadır. Mevzuatta yer alan bu bilgilere göre koruyucu örtülerde dikkat edilmesi gerekenler, tasarımın ve uygulamanın;
 - Arkeolojik veya kentsel alan yönetimi dâhilinde yapılması,

- Doğaya saygılı ve kaynakları az tüketen bir şekilde yapılması,
- Arkeolojik alanın kültürel ve tarihî değerlerine, düzenine ve katmanlarına saygılı olması,
- Arkeolojik alanı canlandıracak ve onun estetik yönden zenginleşmesine katkıda bulunacak bir çizgiye sahip olması,
- Mekânsal ve görsel açıdan alana saygılı olması,
- Tasarımda çarpıcı veya tezat seçimlerden kaçınılması,
- İşlevsel olması,
- Arkeolojik alan peyzajının ve kalıntıların önüne geçemeyecek ve onları rahatsız etmeyecek, abartısız bir şekilde olması,
- Arkeolojik alanı kesintiye uğratmadan, onun doğru gözlemlenebilmesine olanak sağlaması,
- Arkeolojik alanın önemini vurgulayan ve dikkati ona çeken, aynı zamanda ayırt edilebilecek kadar farklı bir çizgiye sahip olması
- Çevreyi ve halkı pozitif yönde etkileyen bütüncül bir yaklaşıma sahip olması,
- Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmesi,
- Arkeolojik alan ve kalıntılar ile uyum içerisinde olması,
- Arkeolojik alan ve kalıntıların ölçeğine uygun bir ölçekte olması,
- Arkeolojik alan peyzajının manzara, perspektif, görünüş gibi görsel özelliklerinin algılanmasına olanak sağlaması,
- Enerjiyi en az tüketen ve en az atık üreten bir şekilde yapılması olarak yorumlanabilir.

3.3.2 Türkiye Mevzuatında Koruyucu Örtülere Yönelik Kriter Olabilecek Çıkarımlar

Türkiye’de arkeolojik alanların korunmasında dikkate alınabilecek az sayıda yasal düzenleme ve mevzuat bulunmakla birlikte bunların tümünde disiplinler arası

alışmalara vurgu yapılmaktadır. Bunun yanı sıra koruyucu örtü uygulamalarına yönelik bir madde içeren bir yönetmelik de mevcuttur.

3.3.2.1 Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu - T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı (1983)

Avrupa'nın insan haklarının korunması konusunda oluşturduğu konseye Türkiye 1950 yılında dâhil olmuş ve bu konsey 1960'lı yıllarda kültürel mirasın korunması hakkında çalışmalara başlamıştır. Bu tarihten sonra daha da artan koruma kurulları ve anlayışı bu kurullara ye devletleri de bu konuda yasal mevzuat üretmeye itmiştir. Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinde bu konudaki ilk kanun, 1983 yılında oluşturulmuş Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'dur. Bu kanun günümüzde arkeolojik mirasın korunması konusunda dikkate alınan ana kanundur. İhtiyaçlar doğrultusunda kanuna 1987, 2004, 2011 ve 2013 yıllarında bazı ekler yapılmıştır. Bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise uluslararası mevzuattan yararlanılarak ek yönergeler de oluşturulmuştur. Kanuna, 2004 yılında yapılan değişiklikte, özellikle kültürel mirasın yönetimi konusunda maddeler eklenmiştir.

2004 yılında eklenen maddelerden bazıları, tanımlar maddesi (madde 3) altına eklenen 8., 9., 10. ve 11. fıkralarıdır. 8. fıkroda "koruma amaçlı imar planı", 9. fıkroda "evre düzenleme projesi", 10. fıkroda "yönetim alanı" ve 11. fıkroda geçen "yönetim planı" tanımları kültürel mirası barındıran alanların düzenlenmesi konusunda fikirler veren maddelerdir.

8. fıkroda yer alan koruma amaçlı imar planı, sit alanlarında yer alan yapılaşmaların ve bu alanlarda yaşayan halkın sosyal ve ekonomik aktivitelerinin, kültürel mirasın sürdürülebilirliği de göz önünde bulundurularak, iyileştirilmesi ve bu kapsamdaki yapısal faaliyetlerin sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu fıkranın amacı sit alanlarının öncelikli korunmasından ziyade bu alanda yaşayan halkın da çıkarlarını gözetmektir. Fıkroda yer alan yapısal faaliyetler, bu alanlarda gerçekleştirilecek bağındırılık ve imar faaliyetlerine açık kapı bırakmaktadır. Ancak maddenin devam eden fıkralarında bu alanlarda yapılacak planlamaların kültürel mirasın korunmasını sağlayacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda 8. fıkroda yer alan "bu alanlarda yenileme

projeleri, açık alan sistemleri ve yaya dolaşımının sağlanması” ifadesi 9. fıkrada çevre düzenleme projesi olarak açıklanmıştır [53].

9. fıkrada yer alan çevre düzenleme projesi, ören yerlerinin arkeolojik potansiyelinin korunarak kendi özelliklerine göre düzenlenmesi olarak tanımlanmıştır.

10. fıkrada yer alan yönetim alanı, sit alanları ve ören yerlerinin yaşatılması, tanıtılması ve değerlendirilmesine olanak veren ve düzenleme yapılabilecek alanlar olarak tanımlanmıştır.

11. fıkrada ise yönetim planı, yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını ve değerlendirilmesini sağlamak amacıyla bu alanlarda yapılacak her türlü faaliyetin yıllık ve beş yıllık olarak projelendirilip raporlanması olarak tanımlanmıştır.

Kanunda yer alan bu fıkralar doğrultusunda, sit alanlarında yapılacak olan düzenlemelerin belli kurullar tarafından denetlenmesine karar verilmiştir. Bu konuda kanunda 10. maddenin ek fıkrasında yer alan “Büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihî, mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları kurulur. Ayrıca, il özel idareleri bünyesinde, kültür varlıklarının korunmasına yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini hazırlayacak ve uygulayacak proje büroları ve sertifikalı yapı ustalarını yetiştirecek eğitim birimleri kurulur.” paragrafında çevre düzenlemelerinin kontrolünü sağlayacak birimler belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kanunun 18. maddesinde ek fıkrada yer alan “Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur. Bunlardan I. grup kapsamında olanların rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır.” paragrafından da çıkarılabileceği üzere özellikle rölöve ve restitüsyon projelerinde mimar bulunması zorunludur.

Kanunun 2011 yılında değiştirilmiş olan 17. maddesinin beşinci paragrafında yer alan “Ören yerlerinde çevre düzenleme projesi yapımı ve değişiklikleri, ilgili koruma bölge kurulunun uygun görüşü doğrultusunda Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır.”

cümlesi bu alanlarda çalışacakların koruma kurulları ve bakanlık tarafından belirleneceğini ifade etmektedir. Kanunun 58. maddesinde yer alan sit alanlarında yapılacak çevre düzenlemelerinin kontrolünü yapacak kurulların “Arkeoloji, sanat tarihî, hukuk, mimari ve şehir plancılığı konularında uzmanlaşmış kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek yedi temsilci” den oluşması da bu kurullarda çalışabilecek disiplinler hakkında bir fikir vermektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Kanunu’nda çevre düzenlemesi alanında çalışacak disiplinlere net bir şekilde yer verilmemiş olsa da, özellikle sit alanlarının çevre düzenlemesi ve yönetiminin denetlenmesi hakkındaki maddelerden yola çıkılarak, bu alanlarda yapılacak uygulamalarda yer alması gereken mesleki disiplinler ve birimler:

- Arkeolog
- Sanat tarihçisi
- Mimar
- Mühendis
- Şehir plancısı
- Belediyeler olarak belirlenebilir.

Yasanın özellikle uluslararası mevzuattan yararlanılarak oluşturulması ve seneler içerisinde eklentiler yapılarak kullanılmaya çalışılması, koruma alanında bazı zorluklara yol açmaktadır. Bunlardan biri koruyucu örtüler gibi arkeolojik alanlarda yapılabilecek uygulamalardır. Bu kapsamda kanuna, 2004 yılında arkeolojik alan yönetimi ve çevre planlama politikalarının gelişmesiyle, bu alanlarda yapılabilecek faaliyetler hakkında bazı maddeler eklenmiştir. Bu duruma göre çevre düzenleme projeleri kanunun; 3. maddesinin 9. fıkrasında yer alan “ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak projeler” ifadesiyle belirtilmiştir [53].

Kanunun 3. maddesinin 10. fıkrasında yer alan yönetim alanı kavramı ise “sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde

korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, planlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan alanlar” ve bu alanlarda yapılacak yönetim planları kanunun 3. maddesinin 11. fıkrasında “yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı planı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar planını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen planlar” olarak ifade edilmiştir [53]. Bu ifadelerden hareketle koruyucu örtü uygulamaları, bu projeler ve planlar kapsamında yapılabilir. Kanunun 20. maddesinde yer alan “Taşınmaz kültür varlıkları ve parçalarının, bulundukları yerlerde korunmaları esastır.” ifadesine de bu alanlarda ele geçen arkeolojik mirasın ve kalıntıların korunmasını sağlayan koruyucu örtüler için destekleyici bir ifadedir. Bu ifadelerden hareketle, arkeolojik alanlardaki koruyucu örtü uygulamalarında tasarımın;

- Arkeolojik kalıntıları yerinde koruması,
- Ziyaretçilere arkeolojik sitin sunumunu doğru bir şekilde yapması ve onu tanıtmaması,
- Alanın ihtiyaçlarını karşılayacak ve sorunlarını çözecek çağdaş bir yöntemle yapılması,
- Her arkeolojik sitin kendi özelliklerine göre hazırlanması,
- Arkeolojik alanın çevresiyle ve halkla iletişim içerisinde olmasını sağlaması,
- Arkeolojik alanı korurken aynı zamanda yaşamasını sağlaması,
- Yönetim planı ve çevre düzenlemesi kapsamında yapılması şeklinde yorumlanabilir.

3.3.2.2 Arkeolojik Kazılarda Ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon Ve Konservasyon Proje Ve Uygulamalarında Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge - T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı (2005)

Ülkemizde 2004 yılında yönetim planı ilgili çalışmaların desteklenmesine yönelik bir düzenleme oluşturulmasından sonra, bu konunun arkeolojik alanlarda yapılabilecek tüm düzenleme ve uygulama projelerinin denetlenebilmesi adına, 2005 yılında ek bir yönerge oluşturulmuştur. Bu yönerge özellikle arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek düzenlemeler hakkında hazırlandığı için bu alanların ihtiyaçları ayrıntılı bir şekilde göz önünde bulundurulmuştur.

Yönergeye göre arkeolojik alanların korunmasında gerçekleştirilebilecek işlemler; restorasyon, bakım, restitüsyon, rekonstrüksiyon, belgeleme, anastilosis ve çevre düzenlemesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda arkeolojik alanlarda koruma “ortaya çıkartılan buluntuların yaşamlarını sürdürmeleri ve mevcut durumlarını korumaları için gerekli şartların ve önlemlerin belirlenerek, eserin orijinalini bozmadan özellikle çevre ve insan veya diğer etkilerin yarattığı risk faktörlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik işlemler” olarak tanımlanmıştır [64].

Yönergede belirtilen koruma tanımına göre arkeolojik alanlarda bu koruma işlemlerini gerçekleştirecek kişiler madde 8’de “arkeolojik alanlarda mevcut veya kazılar sonucu açığa çıkartılan taşınmaz kültür varlıklarının bakım, onarım, korunmasına yönelik çalışmalarda, alanın niteliğine ve koruma problemlerine uygun olarak; farklı disiplinlerden (restorasyon uzmanı, mimar, konservatör, inşaat mühendisi, malzeme koruma uzmanı, zemin mekanikçisi vb.) uzmanlar kazı ekiplerinde bulundurulur.” şeklinde açıkça belirtilmiştir. Madde 10’da bu işlemlerin alan yönetim planı dâhilinde gerçekleştirilmesinin tercih edilmesine yönelik bir ifade mevcuttur. Bu kapsamda yönergeye göre arkeolojik alanlarda yapılacak çevre düzenlemesi uygulamalarında yer alabilecek disiplinler:

- Arkeolog (arkeolojik kazıyı yöneterek korunacak mirası ortaya çıkaran)
- Konservatör, restoratör
- Mimar
- İnşaat mühendisi

- Malzeme koruma uzmanları
- Zemin mekanikçisi (geoteknik uzmanı/mühendisi) olarak belirlenebilir.

Arkeolojik alanların korunmasındaki amaç ve yöntem ise yönergenin 1. maddesinde “arkeolojik kazılarda açığa çıkartılan, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve alanın ziyaretçiler tarafından kolaylıkla anlaşılacak bir anlatıma kavuşturulması amacıyla, doğanın ve insanların tahribine karşı alınacak önlemler ile yapılacak restorasyon ve çevre düzenleme projeleri ile bilgi-yön levhalarının hazırlanması ile yürütülecek çalışmaların kısa, orta ve uzun vadeli programlar kapsamında sürdürülmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.” ifadesiyle belirtilmiştir [64].

Yönergenin 4. maddesinde yer alan ifadeye göre ise arkeolojik alanların korunması, kalıntıların yaşamını sürdürmesi ve mevcut durumlarını korumaları için çevre ve insan zararlarının ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu etkenlerin zararlarını en aza indirmek için uygulanabilecek yöntemlerden biri olan koruyucu örtüler ve bunların tasarımı hakkında yönergenin;

- 13. maddesinde “çevre düzenleme projelerinde ve alan yönetim planında değerlendirilmek üzere; kültür turizmini geliştirecek bilgi sunumuna, ziyaretçilerin isteklerinin karşılanmasına yönelik projeler”,
- 14. maddesinde “Kazı alanında yapılacak düzenlemelerde ve bu alanlarda yer alan taşınmaz kültür varlıklarının restorasyonunda yapı kalıntılarının ziyaretçilerin kolaylıkla anlayacağı bir anlatıma kavuşturulması”,
- 21. maddesinde “Açıkta kalması sakıncalı olan malzeme ve ayrıntılar (kerpiç, mozaik döşeme, çini kaplı duvar, fresk vb.) sit alanında olumsuz etki yaratmayacak, kendi başına anıtsal bir nitelik taşıyan iddialı mimari çözümlerden kaçınılarak, koruyucu üst örtü sistemleri altına alınır.” ,
- 31. maddesinin d. bendinde “Alanın ihtiyaçları çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla giderilir.” ifadeleri yer almaktadır [65]. Bu ifadelere göre koruyucu örtü tasarım ve uygulamalarının;
 - Arkeolojik alanı insan ve çevre etmenlerinin oluşturduğu zararlardan koruyacak,

- Arkeolojik alanı ziyaretçilere doğru ve kolay bir şekilde tanıtacak,
- Çevre düzenleme ve alan yönetimi projeleri kapsamında hazırlanacak,
- Arkeolojik alanın ve kalıntıların; kültürel, sosyal, teknik, tarihî ve bilimsel özelliklerine zarar vermeyecek,
- Arkeolojik alanın tarihî ve kültürel öneminin önüne geçmeyecek ve abartılı bir görünüme ve iddialı mimari özelliklere sahip anıtsal nitelikte olmayacak,
- Arkeolojik alanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek,
- Teknolojik çözümlerden yararlanılarak çağdaş bir şekilde uygulanacak müdahaleler olması gerekmektedir.

3.3.2.3 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi - ICOMOS (2013)

Ülkemizdeki koruma mevzuatı, uzun yıllar boyunca uluslararası mevzuattan yararlanılarak oluşturulmuştur. Ancak oluşturulan resmi hükümlerin uygulama ve uluslararası koruma anlayışı açısından yetersiz kaldığı noktalar mevcuttur. Bunun yanı sıra Türkiye, gerek mimari gerekse arkeolojik ve kültürel miras açısından oldukça yoğun bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle, Türkiye'nin mimari mirasının korunması için resmi hükümlerin yetersiz kaldığı noktalarda ülkemiz kültürel mirasının özelliklerine uygun bir şekilde korunması için ICOMOS tarafından bir bildirme hazırlanmıştır. Bu kapsamda mimari miras alanlarında yapılabilecek uygulamalar, bildirmede "Mimari Mirasa Müdahale İlkeleri" başlığı altında (IV. madde) ayrıntılı bir şekilde verilmiştir:

- 1. "Mimari mirasın korunmasına yönelik müdahalelerde yapının özgünlüğünün tüm boyutlarıyla korunması esastır."
- 2. "Müdahaleler yapıya zarar vermemeli; tarihî belge niteliği olan izlerin yok olmamasına ve değiştirilmemesine dikkat edilmeli; yapının bütünlüğü korunmalıdır."
- 4. "Müdahaleler, daha sonra gerçekleştirilecek araştırma ve çalışmaları yanıltmamalı, özgün yapıya olabildiğince zarar vermeden kaldırılabilir ve/veya yenilenebilir tekniklerle yapılmalıdır." [66]

Mevzuatın VI. maddesinin 3.3 numaralı başlığında belirtildiğine göre koruma “yapı bileşenlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere...var olanı korumak” olarak ifade edilmiştir ve “koruma müdahalelerinde özgün niteliklerin korunması ve en az müdahale esastır” denilmektedir [66]. Bu açıdan koruyucu örtüler de arkeolojik alanlardaki bileşenlerin varlığını koruyabilmek için yapılacak müdahalelerden biridir. Bunun yanı sıra mevzuat, uluslararası bir topluluğun ülkemiz sorunlarına çözüm ürettiği en güncel mevzuattan biri olması ve mimari mirasın arkeolojik alanlarda da yer alabilmesi sebebiyle, arkeolojik alanlarda koruyucu örtü uygulamaları açısından dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda tasarımın ve uygulamanın;

- Arkeolojik kalıntıları yerinde ve özgün bir biçimde koruması,
- Arkeolojik alana ve kalıntılara zarar vermemesi,
- Alana temas edecekse, temas ettiği noktalardaki kalıntıları yok etmemesi,
- Arkeolojik alanın bütünlüğünün korunması,
- Arkeolojik çalışmalara izin verecek bir şekilde olması,
- Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmesi,
- Arkeolojik alana olabildiğince zarar vermeden kaldırılabilir veya yenilenebilir olması gerekmektedir.

Arkeolojik alanların ve kalıntıların korunmasıyla ilgili mevzuat incelendiğinde koruma kavramının öncelikle tarihî anıtların korunması üzerinden oluştuğu gözlemlenmektedir. Tarihî anıt kavramı ise daha çok mimari anıtlar olarak algılanmış ve bu konudaki koruma çalışmaları daha çok bunların onarımı konusunda yoğunlaşmıştır [3]. Mimari kalıntılar üzerinde onarım ve restorasyon konusundaki çalışmaların artması da bu konuda çalışan kurum ve kuruluşların artmasına neden olmuş; daha sonra bu kurum ve kuruluşlar resmî mevzuat üretmeye başlamıştır.

Mevzuat öncelikle yine tarihî ve mimari anıtların onarımı ve korunması hakkında olmuştur. Ancak daha sonra bu anlayış, yalnızca mimari anıtların tek başlarına korunmasından çok, çevreleriyle birlikte anlamlandırılarak korunmaları gerektiği şeklinde değişmiştir. Bu kapsamda mimari anıtların ele geçtiği yerlerden biri olan

arkeolojik kazılar hakkında da resmî mevzuat oluşturulmuştur [33]. Bu konuda arkeolojik alanlar, geçmişten kalanlar ve anıtlar olarak nitelendirilmiştir.

Tarihî anıtların korunmasıyla ve onarımıyla ilgili çalışmalar bu tarihten sonra daha kapsamlı olarak devam etmiştir. Bu bağlamda, anıtların korunması düşüncesi, çevresinin ve bulundukları yerlerin bütünlüğünün korunması ve bakımını da kapsayacak bir şekilde gelişmiştir [5]. Bu alanların aslında birer arkeolojik alan olduğuna yönelik çalışmalar da bu tarihten sonra yoğunlaşmış, arkeolojik alan kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sayede arkeolojik mirasın korunmasına yönelik çalışmalar da artmaya başlamıştır [46].

Arkeolojik alanlarda yer alan arkeolojik mirasın ve tarihî anıtların onarımında ve korunmasında çağdaş yöntemlerin gelişmeye başlamasıyla bu konuda da mevzuat oluşturulmuştur [54]. Ve bu müdahalelerin kent planlamaları dâhilinde yapılabileceğine dair çalışmalar gelişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra kentleşmenin de yavaş yavaş artmasıyla kalıntıların gelecek nesillere bir miras olarak aktarılması düşüncesi gelişmiş, 1975 yılı Mimarlık Mirası yılı ilan edilmiştir. Bu kapsamdaki çalışmalarda, mimari anıtlara çağdaş işlevler vererek yaşayabilmelerini sağlamak amaçlanmıştır [1].

Kentleşmenin yoğunlaştığı 80'li yıllarda ise arkeolojik alanlar ve kalıntılar kentsel mekânlar içerisinde kalmaya başlamıştır. Bu nedenle çalışmalar kentsel planlama ve kentsel arkeoloji konusuna yoğunlaşmıştır. 1984'te COE'nin yaptığı Arkeoloji Ve Planlama Toplantısı'nın sonuçları [55] ve 1987'de ICOMOS'un oluşturduğu Washington Tüzüğü kentsel arkeolojiyle ilgili önemli belgelerdir [57].

Koruma anlayışının eskiye dair her şeyin korunması şeklinde değişmesinden sonra, korunması gereken kalıntıların kültürel miras olduğu düşüncesi de gelişmiştir. Buna istinaden kültürel miras kavramı alt başlıklara ayrılarak kapsamı genişletilmiştir. Böylece arkeolojik miras, tarihî miras, mimari miras kavramlarının korunması için farklı ve spesifik çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kavramlar kapsamında mimari miras “arkeolojik, tarihî, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik önemi olan anıtlar, bina grupları ve alanlar” olarak nitelendirilmiştir [56]. Bu duruma göre mimari mirasın içerisine onların bulundukları arkeolojik alanlar da dâhil edilmiştir. Ancak arkeolojik mirasın korunması hakkında detaylı çalışmalar da üretilmeye devam etmiştir [2], [48]. Bu çalışmalarda arkeolojik alan yönetimi ve çevre etkisi gibi konular üzerinde de durulmuştur.

Kültürel mirasın alt başlıklara ayrılmasının sonra, bu başlıklar da ayrı ayrı incelenebilmiştir. Örneğin mimari miras kavramı, geleneksel mimari miras, çağdaş mimari miras gibi farklı konulara ayrılmıştır [58]. Aynı zamanda bu ayırım arkeolojik miras için de yapılmış ve arkeolojik alanlardaki ayırma eklenen kentsel arkeoloji ve arkeolojik alan planlaması kavramında da çalışmalar yapılmıştır [59].

Çalışmaların ayrıntılı bir hale gelmesiyle onarım ve korunma kavramları altında, strüktürel restorasyon gibi kavramlar da gelişmiştir [60]. Arkeolojik alanlarda ise bu konu miras alanları, ören yerleri gibi detaylandırılarak çalışılmıştır [61]. Bu çalışmalar kapsamında arkeoloji ve mekân algısı gibi konular bütünleştirilmiştir. Aynı şekilde ayrıntılı çalışmalar tarihî kentler ve kentsel alanlar hakkında da devam etmiş; bu alanlarda yapılabilecek müdahale stratejileri ve politikaları belirlenmiştir [63].

Ülkemizde ise arkeolojik alanlardaki koruma anlayışı uluslararası mevzuat dikkate alınarak oluşturmaya çalışılmıştır. Ancak bu konudaki çalışmalar, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na yapılan eklerden öteye geçmemiş olsa da arkeolojik alanlarda yapılabilecek müdahaleler hakkında bir yönerge oluşturulabilmiştir [65]. Ülkemizde çalışmaların kanun bazında az olması ve bunların uygulamalarında yaşanan sorunlar nedeniyle uluslararası kurum ve kuruluşlar, ülkemizin arkeolojik mirasının korunması gereksinimlerine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır [66].

Mevzuat arkeolojik alanların korunmasında yer alabilecek disiplinler hakkında da bazı vurgulara sahiptir. Ancak tüm koruma mevzuatının ulaştığı ana sonuç bu alanların korunmasının disiplinler arası çalışmalar ile sağlanabilecek olmasıdır. Mevzuatta arkeolojik alanların korunmasında yer alacak mesleklerde genel olarak arkeolog, mimar ve şehir plancılarına vurgu yapılmakla birlikte arkeolojik kalıntıların korunmasında ve restorasyonunda görev alacak konservatör ve restoratörlere ancak daha yakın tarihli düzenlemelerde vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir.

Koruyucu örtü uygulamalarında da çalışacak ekiplerin farklı disiplinlerden seçilerek oluşturulması ve bu ekiplerin tümünün uygulamanın her safhasında etkin rol oynaması gerekmektedir.

Çalışmada incelenen tüm bu mevzuat mimari, tarihî ve arkeolojik mirasın ve bunların ele geçtiği alanların korunması hakkındaki genel koruma çalışmalarıdır. Bunun yanı sıra bu

alanlarda koruma amaçlı yapılabilecek çağdaş mimari müdahalelere dair oldukça az mevzuat bulunmaktadır. Ancak mevzuattaki maddelerin çoğu, bu alanların korunması için yapılabilecek mimari müdahalelerden biri olan koruyucu örtülerin uygulanmasına dair destekleyici ifadeler içermektedir.

Koruyucu örtülerde tasarım ve uygulama kararları, koruma mevzuatının getirdiği tasarım ve uygulama kriterlerine sadık kalınarak alınmalıdır. Uluslararası ve ulusal mevzuattaki maddeler ile Türkiye'deki koruma mevzuatında yer alan maddelerden hareketle, koruyucu örtü tasarımında ve uygulamalarında dikkat edilmesi gereken genel kriterler şu şekilde özetlenebilir:

Koruyucu Örtü Tasarımında Genel Kriterler

- Abartılı bir tasarıma sahip olmamalı,
- Alan ile mimari, strüktürel ve teknik açıdan çelişmeyen bir tasarıma sahip olmalı,
- Arkeolojik alan peyzajını ve manzarayı etkilemeyen bir tasarıma sahip olmalı,
- Arkeolojik alanın görsel bütünlüğünü bozacak renk, doku, ölçek ve kütleye sahip olmamalı,
- Arkeolojik alanın korunması ve sunumunu aynı anda yapabilmeli,
- Arkeolojik alanın topoğrafik ve zemin özelliklerine uyumlu olmalı,
- Arkeolojik kalıntıların ve varsa mimari yapıların ölçeğine uygun olmalı,
- Arkeolojik sitle teması olacaksa, mümkünse arkeolojik verilerin olmadığı alanlara temas etmesi tercih edilmeli,
- Değiştirilebilir ve kaldırılabilir olmalı,
- Gelişen ve değişen çevreye ve arkeolojik çalışmalara ayak uyduran bir tasarımı olmalı,
- Mümkün olduğunca hafif olmalı,
- İşlevsel ve modüler olmalı,
- Kaldırıldığında en az izi bırakacak tasarıma sahip olmalı,

- Korunması gereken arkeolojik alanın genişliğine uygun ölçekte olmalı,
- Koruyucu örtü tasarımı öncelikle her arkeolojik sitin kendi ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre özel olarak tasarlanmalı,
- Sera etkisine, mikroorganizma etkinliğine sebep olmak gibi kalıntılar üzerinde herhangi bir olumsuz etkisi olmamalı,
- Mevcut arkeolojik kalıntılardan farklı ve yeni bir yapım olduğu anlaşılabilir olmalı,
- Sade ve anlaşılabilir olmalı,
- Tasarımda arkeolojik alan arazisi doğru kullanılmalıdır.

Koruyucu Örtü Uygulamalarında Genel Kriterler

- Arkeolojik alan yönetimi veya kent planlaması dâhilinde yapılmalı,
- Arkeolojik alana, kalıntılara ve toprağa hiçbir şekilde zarar vermemeli,
- Arkeolojik alanı çevre ve dış etmenler ile insanlardan kaynaklanan sorunlardan fiziksel olarak korumalı,
- Arkeolojik alanı ve çevresini canlandırmalı ve onu estetik yönden zenginleştirmeli,
- Arkeolojik alanı ve çevresini, kalıntıları, çalışanları ve ziyaretçileri dış etmenlerden korumalı,
- Arkeolojik alanın çevresiyle ve halkla iletişimini sağlamalı,
- Az enerji tüketen, az kirlilik üreten bir uygulama tercihi ile arkeolojik alanın enerji tüketimi ve hava kirliliği gibi çevresel faktörlerinde olumlu etkileri olmalı,
- Arkeolojik alanın ve kalıntıların; sosyal, sanatsal, tarihî, ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel özelliklerine ve karakterine saygılı olmalı ve bu özellikleri ortaya çıkarmalı,
- Arkeolojik kalıntıları özgün yerlerinde korumalı,
- Arkeolojik sitin ve kalıntıların ziyaretçiler tarafından doğru gözlemlenmesine olanak tanımalı,

- Arkeolojik sitte devam eden bilimsel çalışmaları engellememeli, aksine pozitif yarar sağlamalı,
- Çağdaş mimari çözümler ile gerçekleştirilmeli,
- Tasarım arkeolojik alana ve toprağa en az müdahale ile gerçekleştirilmeli,
- Tasarım ve uygulamada farklı disiplinler bir arada çalışmalıdır.

KORUYUCU ÖRTÜLERDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Arkeolojik sit alanlarının korunmasında koruyucu örtülerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak koruyucu örtülere yönelik bir uygulama standardı bulunmadığından, bu uygulamalara dair örneklerde farklılıklar gözlemlenmektedir.

Arkeolojik alanlarda ani gelişmeler sonrasında ihtiyaç duyulabilecek geçici koruma önlemleri alınabileceği gibi, bu alanlarda sürekli korumanın sağlanması için kalıcı koruyucu örtü uygulamaları tercih edilebilir. Mevzuatın izin verdiği şekilde, bir arkeolojik alana koruyucu örtü yapımına karar verildiğinde farklı özelliklere sahip alanlarda yapılan veya tasarlanan örneklerin incelenmesi ve bazı uygulama aşamalarının takip edilmesi, çalışmanın mevzuata ve disiplinler arası çalışmalara daha uygun bir şekilde ilerlemesini sağlayabilir.

Koruyucu örtü uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususların ve uygulama kararlarının mevzuat çerçevesinde ele alınması sayesinde, bu alanlarda gerçekleştirilen kalıcı koruyucu örtü örnekleri incelenebilir. Bu kapsamda uygulama örneklerinde değerlendirme kriterleri, hem bu alanlarda oluşan sorunlar hem de bu sorunlara karşı üretilen çözüm yolları olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle alanı özellikle dış etmenlerden koruyan koruyucu örtü uygulamalarında dünyadan ve Türkiye’den örnekler karşılaştırmalı olarak incelenirken arkeolojik sitin;

- Coğrafi koşulları
- Tarihsel süreçteki yeri ve katmanları
- Topoğrafyası ve zemin özellikleri
- Arkeolojik alan özelliği

gibi insanlardan, çevresel ve dış etmenlerden ve arkeolojik sitin kendi yapısından kaynaklanan sorunların çözümlerine yönelik özellikleri dikkate alınmıştır. Bu incelemeler sırasında örneklerin malzeme, strüktür sistemleri ile diğer özellikleri belirlenmiş ve çalışma sonundaki ekte yer alan Çizelge A. 2’de özetlenmiştir. Örneklerin sahip olduğu bu özellikler mevzuata göre belirlenen kriterler kapsamında değerlendirilmiştir.

4.1 Dünyadan Koruyucu Örtü Örnekleri

Koruyucu örtüler dünyada pek çok arkeolojik alanda uzun yıllardır uygulanmaktadır. Günümüzde ise çağdaş teknolojilerin sağladığı çözümler ile tasarım olanaklarının genişlemesi sayesinde çok daha farklı ve göze çarpan tasarımlar yapılmaktadır.

Arkeolojik alanlarda yapılacak koruma örtülerinin farklılık göstermesine neden olabilecek etkenler; alanın coğrafi koşulları, tarihsel süreçteki yer ve katmanları, topoğrafya ve zemin özellikleri ile alanın arkeolojik özelliğidir. Çalışmanın bu bölümünde farkı arkeolojik alanların bu kriterleri birbirinden farklı olduğu için bu alanlarda seçilen koruyucu örtü ve çatılar karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

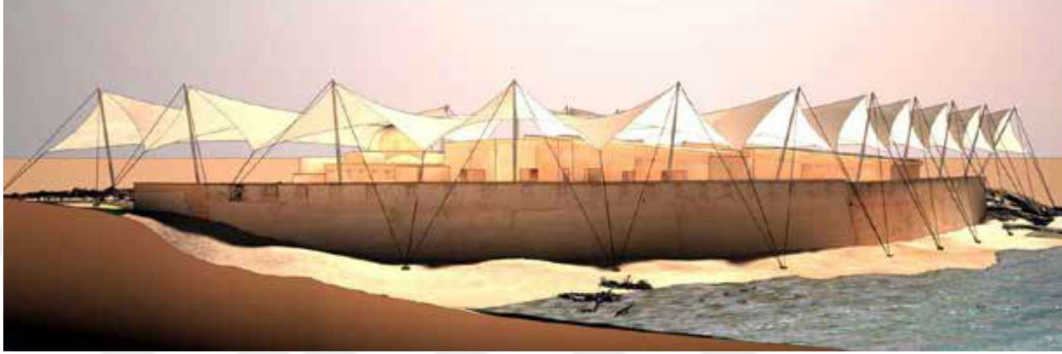
4.1.1 Coğrafi Koşullar

Coğrafi koşulları farklı olan arkeolojik alanlarda ihtiyaçlar farklı olacağından burada gerçekleştirilen uygulamalar da farklılık gösterecektir. Coğrafi koşullar arkeolojik sitte dikkate alınacak pek çok kriteri de oluşturur. Alanın hava ve iklim koşulları, zemin özellikleri, topoğrafya gibi özellikleri coğrafi konuma bağlı değişiklik gösterebilir. Koruyucu örtü örneklerinden Leptis Magna Antik Kenti’nde (Şekil 4. 1 ve 4. 2) ve Datong’da (Şekil 4. 3) yapılması planlanan koruyucu örtüler, bu alanların coğrafi koşulları farklı olduğundan farklı özelliklere sahiptir.

Libya-Leptis Magna’da yer alan antik villa, MS. 2.yy. dolaylarına tarihlenen bir Roma Dönemi kalıntısıdır. Yaklaşık 2600 m²’ye yayılan villa korunması gereken mozaik, duvar resimleri ve fresklerle bezenmiştir. Kalıntılar Libya’nın çöl iklimine hâkim olması ancak antik kentin deniz kenarında bulunması sebebiyle nem, sıcaklık değişimi ve çöl kuraklığından etkilenmektedir. Bu nedenle bu alan için 2017 yılında tasarlanan koruyucu örtü, yanları açık bırakacak şekilde alanın hava almasını sağlayan membran örtü şeklinde

tasarlanmıştır. Bu örtüyü taşıyan çelik gergiler, alandaki duvar resimleri ve mozaik kalıntılarını koruyacak ancak temas etmeyecek şekilde alan dışına yerleştirilmiştir [67].

Koruyucu örtü; arkeolojik villanın bulunduğu alanın ve kalıntıların tamamını örtecek ve arkeolojik peyzajı etkilemeyecek şekilde tasarlanmıştır (Şekil 4. 1). Tasarım, kalıntıları; yağmur ve kum gibi dış etmenlerden özgün yerinde korumakta, ancak denizden gelecek nem, tuz gibi sorunlara karşı koruyamamaktadır.

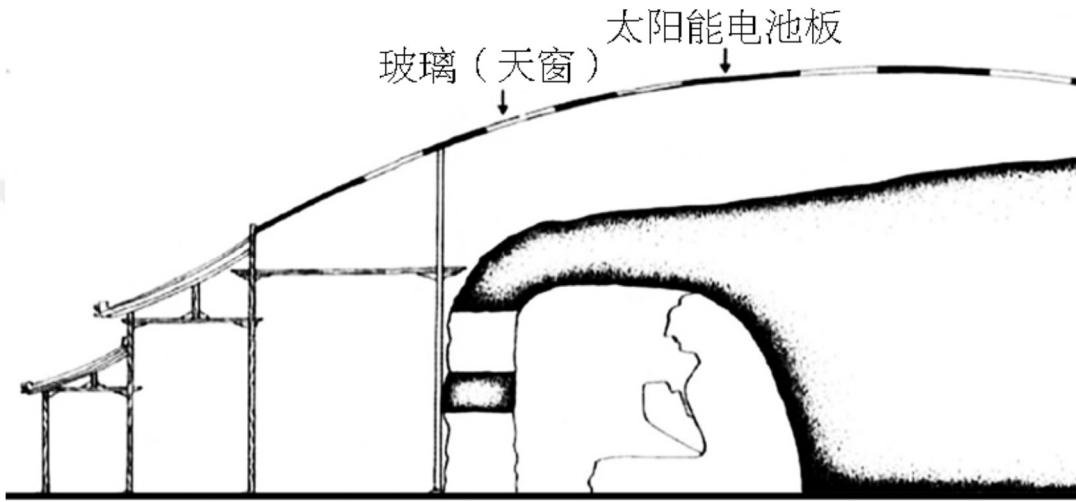
Şekil 4. 1 Libya-Leptis Magna Antik Kenti'nde yer alan bir Roma Dönemi villası üzerine tasarlanan koruyucu örtü [67]

Örtünün malzemesi membran tekstildir. Örtüyü taşıyan taşıyıcı çelik çubuklar alanın dışında bulunduğundan kalıntılara zarar vermemektedir. Tasarımı arkeolojik alanın özelliklerini geri planda bırakmayacak kadar sadedir (Şekil 4. 2). Bunun yanı sıra tasarımda tercih edilen strüktür ve malzeme oldukça hafiftir. Bu nedenle geri dönüştürülebilir ve iz bırakmayacak bir tasarıma sahiptir.

Şekil 4. 2 Libya-Leptis Magna Antik Kenti'nde tasarlanan koruyucu örtünün üstten görünümü [67]

Çin'in Datong kentinde Wuzhou Dağı'nın eteklerinde yer alan ve MS. 5.-6.yy. dolaylarına tarihlenen Yungang Mağaraları, Budizm inanışının antik merkezlerinden biridir. 18.000 m²'ye yayılan mağaralar, kayaya oyulmuş 51.000'e yakın heykeli barındırmaktadır. Kalıntılar Çin coğrafyasında hâkim muson ikliminden ve mağaranın nemli ortamından etkilenmektedir. Bu nedenle mağaranın üzerini kapatacak hafif çelik konstrüksiyonlu koruyucu örtü yarı eliptik ve yağmur suyunu dışarı akıtacak şekilde kademeli bir çatı olarak tasarlanmıştır (Şekil 4. 3).

Şekil 4. 3 Çin- Datong. Yungang Taş Mağaraları'ndaki oyuklardan birinin üzerine tasarlanan koruyucu örtü [68]

Yarı eliptik çelik konstrüksiyon, su geçirmez çelik levhalarla kaplanmış, ancak örtünün diğer üç kenarı cam ile kapatılmıştır. Örtü kendi kendini taşımaktadır ve antik kalıntılara değen bir ayağı bulunmamaktadır. Mağaranın güneş almamasından ortaya çıkacak sorunları engellemek için de çatı üzerine pencere boşlukları açılarak iç ortama güneş ışığının girmesi sağlanmıştır. Bunun yanı sıra koruyucu örtü üstünde yer alan güneş panelleri, karanlık mağaranın aydınlatılması için gereken elektriği üretmektedir [68].

Koruyucu örtü arkeolojik alanı ve kalıntıları dış etmenlere karşı özgün yerlerinde korumaktadır. Örtü tasarımında tercih edilen çelik malzeme, strüktürünün hafifliği sayesinde alana zarar vermemektedir. Strüktür arkeolojik kalıntılara ve mağaraya temas etmemektedir.

Tercih edilen tasarım yağmur suyunu dışarı atarak mağarada nem ve sudan kaynaklanan sorunları da engelleyecek şekilde yapılmıştır. Bunun yanı sıra örtü üzerindeki güneş

panellerinin ürettiği elektrik sayesinde mağara içindeki aydınlatma sağlanmakta ve pencerelerden giren güneş ışığı sayesinde ise mikroorganizma kaynaklı sorunlar önlenmektedir. Bu nedenle örtü arkeolojik alanı korumanın yanı sıra, alandaki sorunlara çözüm de getirmektedir.

İki örnekte görüldüğü üzere coğrafi koşullar; iklim ve hava koşulları, topoğrafya, arkeolojik sitin tarihsel süreçteki dönemi, kalıntıların özellikleri gibi pek çok kriter tasarım üzerinde etkin rol oynar. Tasarım kriterlerinin farklılaşması çözümlerin de farklılaşmasına neden olacaktır. Bu nedenle Libya örneğindeki tasarımda malzeme seçiminde, kalıntıları güneşin zararları etkilerinden koruyacak, strüktür sisteminde ise sıcak hava etkenlerine karşı alanın hava almasını sağlayacak çözümler tercih edilmiştir. Çin örneğinde yer alan tasarımda ise, kalıntıları alanın yağmurlu, nemli iklimine karşı koruyacak bir tasarım ve malzeme tercih edilmiştir.

4.1.2 Tarihsel Süreçteki Yer Ve Katmanlar

Tarihsel süreçteki yer ve katmanlar arkeolojik sitte yapılacak koruyucu örtülerdeki tasarım kriterlerinden biridir. Farklı dönemlere sahip olan arkeolojik sitlerdeki kalıntıların farklılaşması nedeniyle koruma gereksinim ve koşulları da farklılaşır. Koruyucu örtü örneklerinden Hagar Qim’de yapılan (Şekil 4. 4) ve Hilandar Manastırı’nda yapılması planlanan (Şekil 4. 5) koruyucu örtüler, bu alanların tarihsel katmanları farklı olduğundan farklı özelliklere sahiptir.

Malta’da yer alan Haqar Qim tapınağı Avrupa’nın Neolitik döneminde dini bir merkez olarak rağbet görmüş arkeolojik bir sittir¹⁴ (Şekil 4. 4). Burada 2009 yılında yapılan koruyucu örtü Neolitik alanın ihtiyaçlarına göre tasarlanmıştır. Haqar Qim’deki Neolitik tapınak genel olarak büyük bir alan içerisinde birbirine yakın şekilde konumlandırılmış ve dairesel yapılardan oluşan bir yapı adasıdır. İnşalarında kullanılan malzeme yakın çevreden elde edilen büyük ölçekli taş parçalarıdır. Tüm tapınak yapısının korunması için alanın üzerini tamamen kapatacak büyüklükte bir örtünün tasarımının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda uygulamada büyük açıklık geçen çelik yay kirişler üzerine membran örtü gerilmiş, gergi çubukları alanın dışına sabitlenmiştir [69].

¹⁴ Ülkemiz topraklarında Neolitik Dönem MÖ.9. binyılda başlarken Avrupa topraklarında Neolitik Dönem MÖ.6. binyılda oluşmuştur. Malta- Haqar Qim tapınağı MÖ. 3600-3200 arasına tarihlenmektedir.

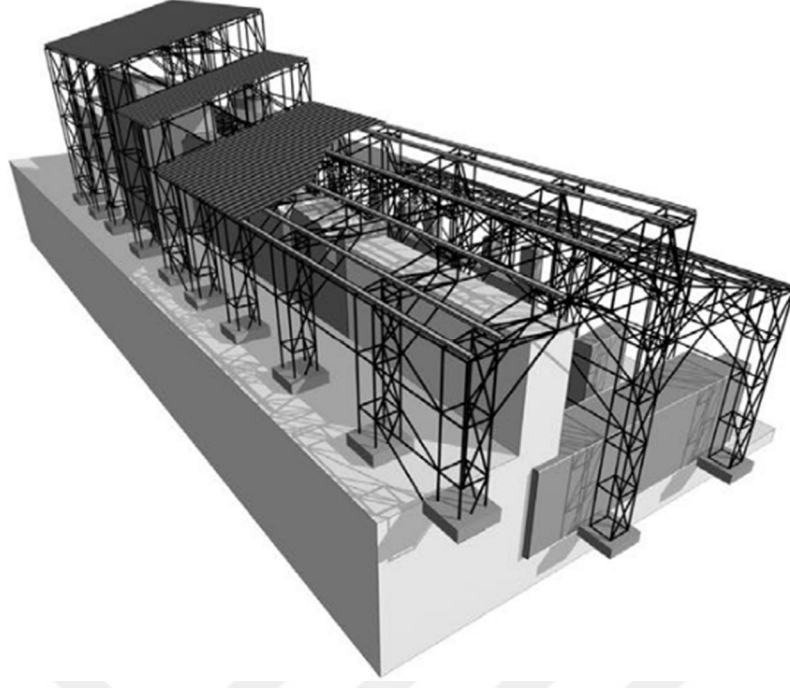

Şekil 4. 4 Malta-Haġar Qim Neolitik Dönem kutsal alan kalıntıları üzerindeki koruyucu örtü [69]

Koruyucu örtü arkeolojik alanı ve kalıntıları özgün yerlerinde dış etmenlerden korumaktadır. Büyük bir alanın korunması için kullanılan çelik yay kirişleri taşıyan ayaklar, ortaya çıkarılmış arkeolojik alanın dışına sabitlendiği için kalıntılara temas etmemekte ve zarar vermemektedir. Tasarımda kullanılan malzeme hafif bir malzeme olan ve alanı ve ziyaretçileri özellikle güneş etkisinden koruyan membran malzemedir.

Tasarım Neolitik dönem yapı kalıntılarının (duvar ve kapı boşlukları) yüksekliklerine uygun bir şekilde sade ve abartısız yapılmıştır. Bunun yanı sıra tasarım, korunması gereken alanın tümünü içine alarak, arkeolojik alanın bütün bir şekilde gözlemlenebilmesine olanak sağlamıştır.

Yunanistan'ın Athos Dağı'nda yer alan Hilandar Manastırı bir Orta Çağ yapısı olup ele geçen en erken kalıntılar 10.-12.yy.a tarihlenmektedir [69] (Şekil 4. 5). Alandaki koruyucu örtü 2004 yılında, manastırın yalnızca bir kısmında ayakta kalmış olan ve 16.yy. yapısı olan "White Residence" olarak adlandırılan bir bölümü örtecek şekilde tasarlanmıştır. Bu bölüm manastırın sağlam bir şekilde ayakta kalabilmiş duvar kalıntılarından oluşur. Burada tercih edilen sistem duvarlara yük bindirmeden bu duvarları destekleyecek çelik çubukların taşıdığı çelik bir örtüdür. Bu gibi yüksek ve ayakta kalabilmiş yapılarda ihtiyaç duyulursa tek yapı ölçeğinde koruma tercih edilebilir.

Şekil 4. 5 Yunanistan-Athos Dağı'nda yer alan Hilandar Manastır'ı üzerine planlanan koruyucu örtü tasarımı [70]

Örtü tasarımı arkeolojik alanın bir kısmında ayakta duran yapıyı ve kalıntıları özgün yerlerinde koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Duvar kalıntılarının yüksekliğine uygun bir şekilde tasarlanmış olan örtü, hafif çelik konstrüksiyonun taşıdığı hafif çelik bir örtüden oluşmaktadır. Ancak örtüyü taşıyacak ayaklar, duvar kalıntısına temas edecek şekilde tasarlanmıştır. Neyse ki tasarım hiç uygulanmamış, yalnızca ayakta kalan duvar kalıntıları çelik borularla sabitlenerek koruma altına alınmıştır [70].

Hemen hemen aynı coğrafyalarda yer alan bu iki örnekte de görüldüğü üzere, farklı dönemlere tarihlenen arkeolojik alanlarda kalıntıların nitelikleri farklı olacaktır. Bu nedenle kalıntıların bozulma türleri ve korunma ihtiyaçları da birbirinden farklıdır. Malta örneğinde yer alan koruyucu örtüde Neolitik alanı bütünüyle koruyabilmek için alana temas etmeyen bir strüktür sistemi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra kalıntıların boyutları, konstrüksiyonun da ölçeğini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Aynı sebepten, Yunanistan örneğinde yer alan kilisedeki kalıntıların boyutları, tasarlanan koruyucu çatının ölçeğini de belirlemiştir.

4.1.3 Topoğrafya Ve Zemin Koşulları

Arkeolojik alanların en büyük farkı yaratan özelliklerinden biridir. Arkeolojik alanlarda yapılacak kazı veya diğer uygulamalar, arkeolojik alanın topoğrafik özelliklerinin ve zemin koşullarının izin verdiği ölçüde ve ona uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu nedenle arkeolojik alanların topoğrafik ve zemin özellikleri, koruyucu örtülerde de dikkat edilmesi gereken önemli özelliklerdir. Koruyucu örtü örneklerinden Akrotiri Antik Kenti'nde (Şekil 4. 6 ve 4. 7) ve Lepenski Vir Antik Kenti'nde (Şekil 4. 8) yapılan koruyucu örtüler, bu alanların topoğrafik ve zemin özellikleri farklı olduğundan farklı özelliklere sahiptir.

Yunanistan'ın Santorini adasının Güney ucunda yer alan Akrotiri, en erken MÖ. 5. binyılın ortalarına tarihlenen bir arkeolojik alandır [71]. Bu alan volkanik aktivitelerin ve sismik hareketliliğin fazla olduğu bir adanın açık ve düzlük bir alanında yer almaktadır. Arkeolojik alanda yer alan antik yerleşim, defalarca deprem ve volkanik faaliyetler gibi zemin hareketliliğine maruz kalmış ve zemin yapısı buna bağlı olarak değişmiş toprak altında kalmıştır. Bu geniş arkeolojik alanın (1500 m³) üzerini örtecek bir koruyucu çatının yapımı için 100'ü aşkın derin shaft kazılmıştır¹⁵ [71]. Bu kapsamda antik kalıntıların bulunduğu alan koruyucu örtü altında bırakılmış, böylece kalıntıların bulunduğu bu alan dışındaki peyzajın devamlılığı sağlanmıştır (Şekil 4. 6).

Şekil 4. 6 Yunanistan-Akrotiri arkeolojik alanında yapılan koruyucu örtü [71]

¹⁵ Bu sondajlar sırasında arkeolojik alanın volkanik patlama ve depremlerden önceki durumları hakkında önemli bilgiler de edinilmiştir.

Koruyucu örtü tasarımı, arkeolojik alanın topoğrafik özelliklerinin yanı sıra, kalıntıların boyutsal özelliğine de uygun bir şekilde yapılmıştır. Bu kapsamda koruyucu örtü, arkeolojik kalıntıların boyut ve ölçekleriyle orantılı olacak ve ziyaretçiler tarafından anlaşılabilir kadar geniş ve yüksek ölçülerde uygulanmıştır (Şekil 4. 7).

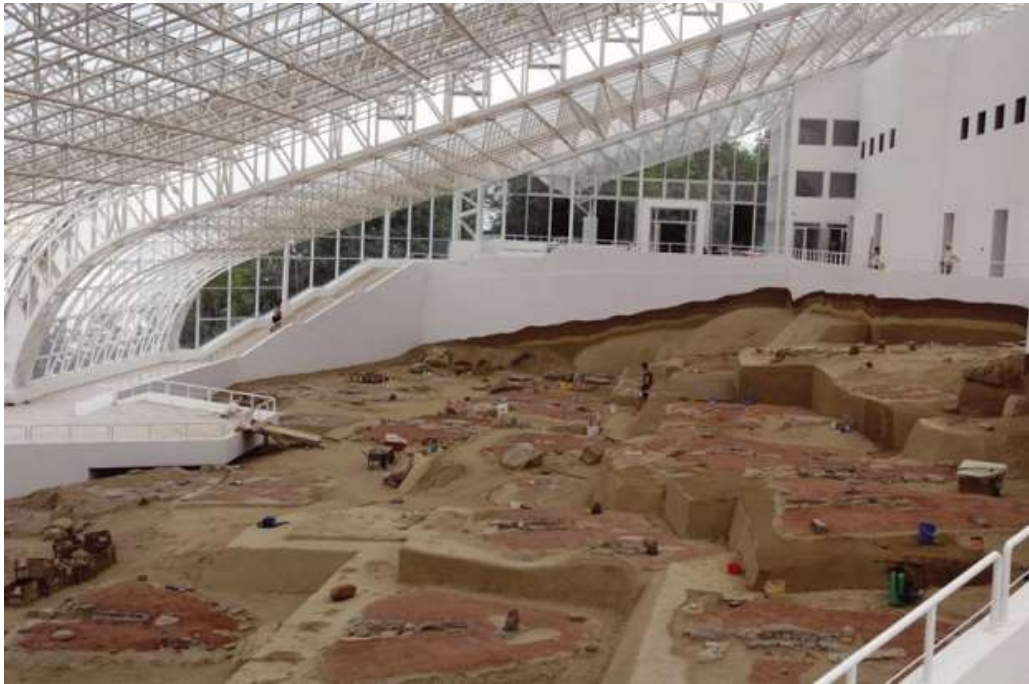
Şekil 4. 7 Yunanistan-Akrotiri arkeolojik alanındaki koruyucu örtünün içerden görünümü [72]

Hafif çelik konstrüksiyonla oluşturulmuş örtüyü taşıyan ayaklar arkeolojik alana temas etmektedir. Ancak bunun için çelik tekil ayaklar ve bunların sabitlendiği tekil temeller tercih edilmiştir. Ayağın taşıdığı ahşap lataların üzeri bir toprak tabakası ile yalıtılmış ve bu toprağın üzeri de peyzaja uyum sağlayacak şekilde bitki ile kaplanmıştır (Şekil 4. 6). Bu sayede arkeolojik alanın ısı konforu da sağlanmıştır. Örtüyü oluşturan çelik konstrüksiyon bazı yerlerde açık bırakılmıştır. Bu açık bölümler ise ultraviyole ve kızıl ötesi ışınlarını geçirmeyen, açılır kapanır özel cam panellerle kapatılmıştır [69]. Bu sayede alandaki ışık ihtiyacı ve hava hareketliliği de sağlanmıştır. Koruyucu örtü aynı zamanda, bir yağmur suyu kolektörü gibi çalışarak kazı alanına gerekli suyu da temin etmektedir [69]. 2003 yılında tasarlanan koruyucu örtünün açılışı 2005 yılında yapılmış ancak arkeolojik alanın geçici bir süreliğine kapatılması üzerine 2012’de tekrar açılmıştır. Akrotiri’de gerçekleştirilen bu uygulama kalıntıları özgün yerlerinde korumaktadır. Tasarımında tercih edilen hafif çelik ve ahşap malzeme mevcut kalıntılara zarar

vermemekte ve ağırlık bindirmemektedir. Ancak koruyucu örtünün büyük bir açıklığı geçmesi beklendiğinden örtüyü taşıyacak 100’den fazla ayağa ihtiyaç duyulmuş ve hepsi için de derin temeller kazılmıştır. Bu nedenle arkeolojik alana temas eden çok fazla ayak mevcuttur (Şekil 4. 7).

Koruyucu örtü, kullanılan malzeme ve örtünün alanın ihtiyaçlarını çevreyi olumsuz etkilemeden karşılaması açısından çevreci bir çizgiye sahiptir. Bunun yanı sıra koruyucu örtüde tercih edilen tasarım, arkeolojik peyzajı bozmayan ve alanın tümüyle gözlemlenmesine olanak vererek bütünlüğünü koruyan önemini ve onu ön plana çıkaran bir tasarımıdır.

Sırbistan-Djerdap Gorge’de yer alan Lepenski Vir kalıntıları MÖ. 6500-5500 yıllarına tarihlenen prehistorik bir yerleşimdir. Bu alanın bulunduğu yer oldukça dağlık bir alan olup prehistorik yerleşim de eğimli bir arazide yer almaktadır. Bu alanda gerçekleştirilen koruyucu örtü bu eğimli topoğrafyaya uygun olacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 4. 8).

Şekil 4. 8 Sırbistan-Lepenski Vir prehistorik yerleşimi üzerindeki koruyucu örtü [73]

Koruyucu örtü uygulamasında paslanmaz çelik konstrüksiyondan oluşturulmuş bir uzay kafes strüktür sistemi tercih edilmiştir (Şekil 4. 8). Büyük bir alanı geçmeye yarayan bu strüktür sistemi sayesinde, ortaya çıkarılmış arkeolojik alana değen bir ayak bulunmamaktadır. Örtüyü taşıyan ayaklar arkeolojik alanın dışına konumlandırılmıştır.

Çelik konstrüksiyonun üstü ise polikarbonat levhalar ile kaplanarak alanın güneşten ve diğer dış etkenlerden korunması sağlanmıştır [73].

Koruyucu örtü uygulaması kalıntıları özgün yerinde korumaktadır. Örtü, tercih edilen strüktür sistemi sayesinde arkeolojik alana temas etmemekte ve kalıntılara zarar vermemektedir. Büyük açıklığın kesintiye uğramadan geçilmesi sayesinde ise arkeolojik alan bütünlüğünü koruyabilmiştir. Bu nedenle arkeolojik alan ziyaretçiler tarafından tümüyle gözlemlenebilmektedir.

İki örnekte gözlemlenebileceği üzere topoğrafik özellikler ile zemin ve toprak koşulları arkeolojik alanlarda tasarlanabilecek koruyu örtülerde önemli kriterlerdir. Akrotiri örneğinde yer alan arkeolojik alan düz bir topoğrafya ile volkanik toprakla dolmuş ve sismik hareketliliği oldukça fazla olan bir zemine sahiptir. Bu nedenle bu alanda yapılan koruyucu çatı, alanın topoğrafyasına uygun ilerleyen ve toprak altına gizlenmiş şekilde tasarlanmıştır. Lepenski Vir arkeolojik alanında tercih edilen koruyucu çatı tasarımı ise alanın eğimli topoğrafyasına uygun bir şekilde ve prehistorik toprağın sıkışmış yapısına uyum sağlayacak malzeme seçimi ile tasarlanmıştır.

4.1.4 Arkeolojik Alan Özelliği

Arkeolojik alan özelliği de sitlerde tercih edilen koruyucu örtülerde dikkat edilmesi gereken bir kriterdir. Arkeolojik sitler; kentsel veya kırsal alanda, doğal veya tarihî sitle çakışan bir alanda yer alması nedeniyle pek çok farklı özelliğe sahip olabilir (Çizelge 3. 2). Bu özellik arkeolojik alanın koruma kararlarında farklılık yaratabilir. Koruyucu örtü örneklerinden Cartagena (Şekil 4. 9 ve 4. 10), Oberhausen (Şekil 4. 11) ve Hüfingen arkeolojik alanlarında (Şekil 4. 12 ve 4. 13) yapılan koruyucu örtüler, bu alanların özellikleri farklı olduğundan farklı özelliklere sahiptir.

Arkeolojik alanlar, kentsel alandaki etkinlikler sırasında rastgele bir şekilde keşfedilebilir. Bunun yanı sıra kentsel alanlardaki arkeolojik buluntular kent dokusunu doldukça etkiler. Bu açıdan kentsel arkeolojik alanlar, pek çok özelliğin bir arada bulunduğu ve farklı ihtiyaçların doğabileceği, bu nedenle de korunması için farklı görüşlere ihtiyaç duyulan mekânlardır.

İspanya- Cartagena’da yapılan koruyucu örtü Roma Dönemi’ne tarihlenen hamam, forum ve ev kalıntılarının üzerini örtmektedir. Arkeolojik alan kentsel alanın ortasında kalmış ve 2011 yılında bu alanın üzerine koruyucu bir örtü yapılmıştır (Şekil 4. 9).

Koruyucu örtüde tercih edilen uzay kafes strüktür sistemi çelik konstrüksiyondan yararlanarak yapılmış ve bu konstrüksiyonun üzeri polikarbonat levha ile kaplanmış bu sayede alanın ışık alması sağlanmıştır (Şekil 4. 9).

Şekil 4. 9 İspanya-Cartagena’ da kentsel alanda bulunan arkeolojik alanın üzerindeki koruyucu örtü [74]

Koruyucu örtü kalıntıları özgün yerinde korumaktadır. Tercih edilen uzay kafes sistemi büyük açıklığı kapatabilecek bir sistem olup örtü bu sayede kendi kendini taşımaktadır. Ancak kapatılması gereken alan kentsel alanın içerisinde kalmış ve düz bir doğrultuda ilerleyen dar ve oldukça uzun bir alandır. Uzun ve dar bir alanı kapatması istenen bu koruyucu örtü için arkeolojik alana bazı yerlerde temas eden çelik destek ayaklar yerleştirilmiştir (Şekil 4. 10).

Şekil 4. 10 İspanya-Cartagena’da yer alan kentsel arkeolojik alanın üzerindeki koruyucu örtü [74]

Koruyucu örtünün konstrüksiyonu ve malzemesi hafiftir. Örtü aynı zamanda arkeolojik alanın ziyaretçiler tarafından kolayca gözlemlenebilmesine olanak vermektedir. Ancak alan dar ve uzun olduğundan alana temas eden ayak sayısı oldukça fazladır. Bunun yanı sıra örtü kentsel dokuyu etkilemekte ve arkeolojik alanın önüne geçmektedir. (Şekil 4. 10).

Endüstriyel arkeoloji, endüstriyel etkinliklere tanıklık etmiş veya bu amaçlar kullanılmış olan mimari yapıların ortaya çıkarıldığı ve kalıntıların araştırıldığı bir araştırma yöntemidir. Özellikle 18. ve 19. yy. endüstri yapılarının keşfi için kullanılan bu arkeolojik yöntem sayesinde Almanya-Oberhausen’de 19. yy. dan kalma bir yüksek demir fırını kalıntısı keşfedilmiştir. Bu demirhane kalıntısı, 2011 yılında yapılan örtü sayesinde korunarak sergilenmektedir (Şekil 4. 11).

Şekil 4. 11 Almanya-Oberhausen’de yer alan endüstriyel arkeolojik alan üzerindeki koruyucu örtü [75]

Örtü tasarımında tercih edilen kabuk strüktür galvanize çelik levhalar ile kaplanmıştır (Şekil 4. 11). Tasarımın doğu batı yönünde uzanan iki tarafı ziyaretçilere giriş olanağı sağlamakta ve bu durum fırının kapatılmasına neden olan rekabetin iki yüzünü temsil etmektedir. Örtüde tercih edilen malzeme seçimi ise fırında üretilen demir malzemeye gönderme yapmaktadır.

Kalıntıları özgün yerlerinde yağmur, kar gibi doğrudan dış etmenlere karşı koruyan koruyucu örtü alanı sergileme amacına da hizmet etmektedir. Tercih edilen kabuk strüktür sayesinde arkeolojik alana temas eden bir noktası bulunmamakta ve arkeolojik alanın bütünüyle gözlemlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Örtü, tasarımıyla arkeolojik alanın kısmen önüne geçse de gelişen endüstriyel arkeolojiye destek olabilecek bir ilgiyi de bu alana çekmektedir.

Almanya-Hüfingen’de yer alan arkeolojik alan MS. 1.yy. Roma Dönemi’ne tarihlenen bir hamam kalıntısıdır. Kalıntılar Gelgenberg Tepesi’nin eteğinde yer alan kırsal bir alanda

bulunmaktadır. 1820 yılında bölgeye gelen Kral II. Egon bu alanda bir arkeolojik kazı yapılmasını ve arkeolojik alanın üstünün kapatılmasını emretmiştir (Şekil 4. 12). Koruyucu yapı Schwarzwald olarak adlandırılan bölgedeki geleneksel evlere benzer bir şekilde tasarlanmıştır [76].

Şekil 4. 12 Almanya-Hüfingen’de yer alan arkeolojik alan üzerindeki koruyucu yapı [76]

Koruyucu örtü, arkeolojik kalıntıların duvar yapıları ve malzemelerine görsel olarak benzer bir şekilde yeniden örülmüş duvarlar üzerinde yükselmektedir (Şekil 4. 12). Bu nedenle arkeolojik alanı korumak için yapılan bu örtü daha çok koruyucu yapı olarak nitelendirilebilir. Yeniden örülen duvarlar üzerinde yükselen örtü masif ahşaptan elde edilmiş bir beşik çatıdır.

Koruyucu çatı arkeolojik alana ve sonradan örülmüş duvarlar üzerine yerleştirilmiş taş kaideler üzerinde yükselen ahşap dikmelerin taşıdığı yatay kirişler üzerine oturtulmuştur (Şekil 4. 13).

Şekil 4. 13 Almanya-Hüfingen’de yer alan arkeolojik alan üzerindeki koruyucu yapının içeriden görünümü [77]

Koruyucu çatı kalıntıları ve arkeolojik alanı özgün yerlerinde korumaktadır. Ancak arkeolojik alana oldukça temas eden yapı, alanın tümünün gözlemlenebilmesine de olanak vermemektedir. Bunun yanı sıra arkeolojik alanın özgün malzemesine yakın bir malzeme kullanılarak inşa edilmesi arkeolojik kalıntıların anlaşılabilirliği açısından karışıklık oluşturmaktadır. Tüm bunlara rağmen koruyucu yapı oldukça erken bir örnek olup, koruma anlayışının ve koruyucu örtü gibi çalışmaların henüz gelişmediği bir dönemde yapılmıştır. Bu nedenle yapı tek başına bile bir tarihî değer niteliği taşımaktadır.

Verilen üç örnekte görüldüğü üzere arkeolojik alanlar pek çok farklı özellik gösterebilmektedir. Kentsel, endüstriyel ve kırsal bir alanda verilen örneklerdeki gibi farklı özellikte arkeolojik alanlarda yapılan koruyucu örtü örnekleri, alanların ve çevresinin dokusuyla oldukça ilişkilidir. İspanya örneğinde arkeolojik alan kentsel dokunun arasında sıkışmış dar ve uzun bir alandır. Almanya-Oberhausen örneğinde arkeolojik alan endüstriyel bir arkeolojik alandır. Almanya-Hüfingen örneğinde ise arkeolojik alan kırsal bir mekânda yer almaktadır. Bu üç örnekte tercih edilen koruyucu örtü tasarımları da bu nedenle farklılık göstermektedir.

4.2 Türkiye’den Koruyucu Örtü Örnekleri

Türkiye’de arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili çalışmaların yoğunlaşmasıyla bu alanlardaki koruma uygulamaları da artmıştır. Bu kapsamda koruyucu örtü uygulamalarının ilk örnekleri 1950’li yıllara dayanmaktadır [78]. Ancak günümüzde çağdaş mimari yöntemler sayesinde farklı tasarımlar da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’deki koruyucu örtü uygulamalarından bazı örnekler arkeolojik alanlarda dikkat edilmesi gereken özelliklere ve mevzuata göre incelenmiştir.

4.2.1 Coğrafi Koşullar

Coğrafi koşullar arkeolojik alanlarda uygulanan koruyucu örtü örneklerinde değerlendirme kriterlerinden biri olarak ele alındığında Türkiye’nin coğrafi koşullarının pek çok bölgesinde değişiklik gösterdiği söylenebilir. Örnekler, bu koşullar içerisine giren iklim ve hava koşulları, toprak ve zemin özellikleri, topoğrafya gibi farklı etmenler çerçevesinde incelenebilir. Koruyucu örtü örneklerinden Göbeklitepe’de yapılan (Şekil 4. 14) ve Klaros Antik Kenti’nde (Şekil 4. 15) yapılması planlanan koruyucu örtüler, bu alanların coğrafi koşulları farklı olduğundan farklı özelliklere sahi olmalıdır.

Şanlıurfa’da yer alan Göbeklitepe, MÖ. 10.000 yılına tarihlenen ve Erken Neolitik Döneme ait kutsal alan olduğu düşünülen bir arkeolojik sit alanıdır [79]. Kalıntılar bir höyük altında keşfedilmiş, kireç taşlarından oluşan yuvarlak planlı mekânların bir araya gelmesinden oluşur [79]. Göbeklitepe, şimdiye kadar bulunmuş en eski Neolitik Dönem kalıntılarında biri olması sebebiyle hem insanlığın kültürel bilinci hem de Türkiye arkeolojisi ve turizmi açısından korunması oldukça önemli ve gerekli olan bir alandır.

Göbeklitepe’de yer alan yuvarlak planlı mekânlar üzerine tasarlanan iki koruyucu örtü bulunmaktadır. Bunlardan biri yapımı 2014 yılında tamamlanan örtüdür (Şekil 4. 14). Strüktür tasarımında tercih edilen hiperbolik parabolit tasarım, koruyucu örtünün arkeolojik alana temas etmeden üzerini örtmesine olanak sağlamıştır. Örtüde tercih edilen malzeme olan membran, germe strüktür sisteminde kullanılmıştır. Konstrüksiyonu taşıyan çapraz ayaklar çelik olup, arkeolojik alanın kazılmamış kısmında konumlandırılan tekil ayakların üzerinde yükselen çember çelik üzerine yerleştirilmiştir.

Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Göbeklitepe’nin bulunduğu bu bölge; karasal iklime hâkim, dağlık ve ovalık alanların bir arada bulunduğu bir coğrafi

bölgedir. Dolayısıyla iklim ve hava şartları ile topoğrafik özellikler bu bölgede oldukça zorludur.

Koruyucu örtü arkeolojik alanı ve kalıntıları özgün yerlerinde korumak için tasarlanmıştır. Seçilen strüktür tasarımı koruyucu örtünün alana en az teması sağlamasına olanak vermektedir ve hafiftir. Aynı zamanda tercih edilen ve yine hafif olan membran malzeme de alanı güneşten korumaktadır (Şekil 4. 14).

Şekil 4. 14 Şanlıurfa- Göbeklitepe arkeolojik alanında uygulanan koruyucu örtü

Örtü, arkeolojik alanın ziyaretçiler tarafından algılanmasına olanak veren uygun boyutlarda tasarlanmıştır. Ancak tercih edilen tasarım, Göbeklitepe'nin bulunduğu sert hava koşullarına uyum sağlamamakta; özellikle kış aylarında, örtünün açık olan bölgeleri rüzgâr ve yağışları arkeolojik alana almaktadır. Bunun yanı sıra rüzgâr, kum taşıyarak kireç taşı kalıntıları da yıpratmaktadır. Bu nedenle 2018 yılında bu açık alanlar tekrar membran örtüyle kapatılmış ancak bu uygulamadan bir sonuç alınamamıştır.

Örtüde tercih edilen oval tasarım, arkeolojik kazıların ilerlemesi ile büyütülebilecek fonksiyonel bir özelliğe sahip değildir. Tasarım aynı zamanda arkeolojik alan peyzajını da etkilemekte, bu açıdan arkeolojik alanın önüne geçmektedir. Bu nedenle koruyucu örtü, farklı mesleklerin bakış açılarına göre tartışmalı bir uygulamadır.

İzmir’de yer alan Klaros arkeolojik alanı Kolophon ve Notion Antik Kentleri’nin arasında bulunan antik bir kehanet merkezi yerleşimidir [80]. Bu merkez, arkaik dönemlerden beri (yaklaşık MÖ. 7. yy.) kutsal olduğu bilinen bir alandır. Klaros kutsal alanı Apollon adına bilicilik yapmak gibi bir takım etkinliklere sahne olduğu, özellikle Helenistik Dönemde (MÖ. 4.-2. yy) aktif olduğu düşünülen bir arkeolojik alandır¹⁶. Bu arkeolojik alan Ege Bölgesi’nde yer almakta olup, bölgede Akdeniz iklimi hâkimdir. Bölgenin özellikle deniz kenarı olması kış aylarında lodos ve poyraza maruz kalmasına neden olur.

Kutsal işlevleri olduğu düşünülen pek çok mimari ve küçük buluntunun ele geçirildiği bu alanda bir de “hekatomb” adı verilen ve arkeolojik önemi oldukça fazla olan bir alan keşfedilmiştir¹⁷. Bu korunması gerekli ünik alan üzerine Oğuzhan Uyar’ın yüksek lisans tezinde bir koruyucu çatı uygulaması önerilmiştir [80] (Şekil 4. 15).

Şekil 4. 15 İzmir-Klaros arkeolojik alanında tasarlanan koruyucu örtü [80]

Tercih edilen strüktür, kolon-kiriş sisteminin oluşturduğu bir iskelete dayalı uzay kafes strüktürdür. Tekil betonarme temeller üzerinde yükselen çelik ayakların taşıdığı koruyucu çatı da hafif çelik boruların birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuştur. Çatı kaplaması olarak da membran ve polikarbonat levha kullanılmış, ultraviyole ışınlarının

¹⁶ Arkeolojik alandaki kalıntılar en erken MÖ. 10.yy. a ve en geç MS. 4.yy.a tarihlenmektedir. Ancak antik kentte gözlemlenebilen kalıntıların çoğu Helenistik Dönem’e tarihlenmektedir.

¹⁷ Hekatomb 100’den fazla hayvan bağlama yerinin bulunduğu bir alan olup, Klaros’taki hekatomb kutsal törenler için düzenlenen kurban kesme ritüelinin kanıtlandığı ilk alandır.

alana girmesini engellenmiş, ancak alanın ışık alması sağlanmıştır [80]. Bu strüktür ve tercih edilen malzemeler nedeniyle, koruyucu çatı hafiftir. Çatının ayakları arkeolojik kalıntıların bulunduğu alanın dışına konumlandırılmıştır.

Koruyucu örtü kalıntıları özgün yerlerinde korumaktadır. Tercih edilen sistemdeki ayakların betonarme olması alana yapılan müdahaleyi arttırmıştır. Ancak koruyucu örtüyü taşıyacak ayaklar kalıntılara zarar vermeyecek noktalarda tekil olarak konumlandırılmıştır. Örtü aynı zamanda arkeolojik alanın bütüncül bir şekilde anlaşılmasına da olanak sağlamaktadır.

Verilen iki örnekte görüldüğü üzere arkeolojik alanlardaki koruyucu örtü uygulamaları coğrafi koşullara göre değişiklik gösterir. Çünkü coğrafi koşullar, arkeolojik alanın; iklim, hava koşulları, topoğrafik özellikleri, zemin yapısı gibi pek çok çevresel özelliğini belirler. Göbeklitepe örneğinde görüldüğü üzere arkeolojik alanın coğrafi koşulları; karasal iklime sahip olması, bölgenin dağlık ve ovalık alanlardan oluşması, zeminin kurak olmasıdır. İzmir örneğindeki arkeolojik alan, Akdeniz iklimine sahip olması ve bir vadi düzlüğünde yer alması gibi coğrafi koşullara sahiptir. Bu sebeplerden ötürü bu iki alandaki koruyucu örtü yapıları da farklılaşmıştır.

4.2.2 Tarihsel Süreçteki Yer Ve Katmanlar

Tarihsel süreçteki yer ve katmanlar Türkiye’de arkeolojik alanlarda oldukça farklılık gösterebilen kriterlerdir. Türkiye’nin pek çok yerinde farklı tarihî katmanları olan arkeolojik alanlar bulunmaktadır. Bu konuda ülkemiz coğrafyası oldukça farklı örneklerle ev sahipliği yapmaktadır. Bu alanlarda bulunan koruyucu örtü uygulamaları, alanın ihtiyaçları ve kriterleri farklılaşacağından farklı özellikler gösterebilmektedir. Koruyucu örtü örneklerinden Laodikeia Antik Kenti’nde (Şekil 4. 16) ve Çatalhöyük’te (Şekil 4. 17) yapılan koruyucu örtüler, bu alanların tarihsel katmanları farklı olduğundan karşılaştırılabilir.

Denizli’de yer alan Laodikeia Antik Kenti pek çok tarihî katmana sahip olan ancak MÖ. 3. yy.da kurulduğu bilinen bir arkeolojik alandır. Gözle görülebilen arkeolojik kalıntıların çoğu Roma Dönemi kalıntıları olan arkeolojik alanda bir de 4.yy.ın ilk yarısına tarihlenen

bir kilise bulunmaktadır [80]. Önemli bir hac merkezi olan kilise; mozaik, opus sectile¹⁸ döşeme ve duvar resimleri gibi pek çok korunması gereken kalıntıyı bünyesinde barındırmaktadır [81]. Bu nedenle bu alan üzerine koruyucu bir örtü uygulanmıştır (Şekil 4. 16).

Koruma örtüsünde kolon-kiriş strüktür sistemi tercih edilmiştir (Şekil 4. 16). Konstrüksiyonda hafif çelik malzeme kullanılmıştır. Uygulama, tekil çelik ayakların üzerinde yükselen yay kirişler üzerine yapılan bir kaplama ile gerçekleştirilmiştir. 19 adet tekil ayağın yerleştirileceği temeller yine tekil temel olarak tercih edilmiş ve beton malzemeye güçlendirilmiştir [81]. Taşıyıcı ayakların yerleştirildiği beton temeller için açılan sondajlar, bilimsel yöntemlerle kazılmış ve ortaya çıkan arkeolojik kalıntılar daha sonra tekrar yerlerine yerleştirilmiş; bu sayede arkeolojik kalıntılar özgün yerlerinde korunmuştur [81].

Şekil 4. 16 Denizli-Laodikeia Antik Kenti'nde yer alan kilise üzerine yapılan koruyucu yapı [82]

Koruyucu örtünün dış kaplamasında hafif ve yarı saydam olan, ısı ve ışık geçirgenliği az polikarbonat levhalar tercih edilmiştir. Koruyucu örtünün tasarımında ise kilisenin üç

¹⁸ Arkeolojik alanların genellikle zeminlerinde veya duvarlarda ele geçebilecek olan taş, mermer gibi maddelerin kesilerek bir araya getirilmesiyle oluşturulan şekillerle yapılan döşeme stili. Bu döşeme stili Erken Hristiyanlık Dönemi süslemesinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle özellikle dış etmenlerden çok iyi korunmalıdır.

nefi¹⁹ ve olası yükseklikleri baz alınmıştır. Bu sayede ortaya kilisenin olası görüntüsünü göz önüne getirebilen bir tasarım ortaya çıkmıştır.

Koruyucu örtü kalıntıları, özellikle bilimsel yöntemler kullanılması sayesinde, özgün yerlerinde korumaktadır. Tercih edilen strüktür sisteminin hafif bir sistem olmamasıyla birlikte, konstrüksiyonda kullanılan malzeme hafif çelik malzeme olduğundan, bu durum yapıda zarar teşkil etmemektedir. Buna rağmen alana temas eden ayak sayısının fazla olduğu söylenebilir. Tercih edilen üç nefli tasarım ve çatı yükseklikleri, arkeolojik alanın ziyaretçiler tarafından kolay ve doğru anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle koruyucu örtü tasarımı arkeolojik alanın önüne geçmeyen, sade bir çizgiye sahiptir. Konya'nın Çumra ilçesinde yer alan Çatalhöyük arkeolojik sit alanı MÖ. 8.-6. binyıla tarihlenen Neolitik Dönem yerleşmesidir²⁰. Arkeolojik alan, Kalkolitik Dönem de dâhil olmak üzere defalarca kullanıldığını kanıtlayan katmanları bir arada barındırmaktadır²¹.

Çatalhöyük Neolitik Dönem yerleşimi, kerpiç duvarlardan inşa edilmiş ve iki adet höyüğün üzerinde birbirine bitişik nizamda konumlandırılmış yapı topluluklarından meydana gelir. Dolayısıyla gözlemlenebilen arkeolojik kalıntılar birbiriyle bağlantılı ve oldukça geniş bir alana yayılmış kalıntılardır. Bu alanların ziyaretçiler tarafından gözlemlenebilmesi ve çalışmaların rahat bir şekilde devam edebilmesi için iki höyük üzerine iki farklı koruma örtüsü yapılmıştır.

Doğu Höyük Çatalhöyük'teki en erken buluntuların ele geçtiği alandır. Bu buluntular arasında çevresel koşullardan fazlaca etkilenen, üzerlerinde duvar resimleri de olan kerpiç duvarlar bulunmaktadır. Yaklaşık 1300 m² olan bu alan, 27 m genişliği geçebilecek bir koruyucu örtü ile kapatılmıştır [78] (Şekil 4. 17).

Koruyucu örtünün temelinde, örtünün ayaklarını taşıyacak ancak çok fazla derine inmeyen yüzeysel bir beton çerçeve temel kullanılmıştır. Bu beton çerçeve üzerine ahşap konstrüksiyondan oluşturulmuş bir uzay kafes strüktür sistemi tercih edilmiştir (Şekil 4. 17). Bu sayede büyük bir genişlik geçilebilmiştir [83].

¹⁹ Dini yapılarda birbirinden sütun vb. elemanlarla ayrılan ve yan yana konumlanmış koridorlar.

²⁰ Neolitik Dönem Anadolu coğrafyasında MÖ.9. binyıl ile 6. binyıl arasına tarihlenmektedir. Çatalhöyük'teki Doğu Höyüğü'nde, gözlemlenebilen kalıntılar MÖ.8. binyıl ile 6. binyıl arasına aittir (MÖ.7400-5500).

²¹ Ele geçen kalıntılar, insanların MÖ. 8. binyıldan-6. binyıla kadar aynı alanda birden fazla kez yerleşim kurduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 4. 17 Konya-Çatalhöyük arkeolojik alanının Doğu Höyüğü üzerine yapılan koruyucu örtü

Tasarımda ise, arkeolojik alanın topoğrafyasına uyum sağlayan ve uzun yönüne doğru uzanan kabuk tasarım tercih edilmiştir. Aynı zamanda bu kabuk tasarım sayesinde alanın iklim ve hava koşullarından kötü etkilenmemesi için uygun ortam oluşturulmuş ve alan içerisinde hava dolaşımı sağlanmıştır. Koruma örtüsünün kaplamasında ise; alanın ışık almasını sağlayan, UV korumalı ve dayanıklı polikarbonat levhalar kullanılmıştır [84].

Koruma örtüsü kalıntıları özgün yerlerinde korumaktadır. Tercih edilen beton çerçeve temelinde seçilen malzeme, arkeolojik kalıntılara zarar verebilecek bir malzeme olarak düşünülebilir. Ancak temelde tercih edilen yüzeysel çerçeve sistem, derin temellere nazaran kolay kaldırılabilir ve az iz bırakan bir sistemdir. Bunun yanı sıra temel için tercih edilen bu malzeme coğrafyanın sert koşullarına dayanacak uzay kafesin ayaklarını taşıyabilecek ve arkeolojik alanın sıkışmış toprak katmanları için en uygun seçimlerden biridir.

Koruyucu örtüde tercih edilen strüktür sistemi büyük açıklık geçebilen ve hafif bir sistem olup, konstrüksiyonda tercih edilen malzeme de yine hafif bir malzemedir.

Arkeolojik alanın Neolitik Döneme tarihlenmesi nedeniyle, alan bitişik nizamda büyük kerpiç yapılara ve duvar resimlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeple alan

ziyaretçiler tarafından bütünüyle algılanabilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda alanda yer alan birden fazla Neolitik Dönem katmanının da gözlemlenebilmesi gerekmektedir. Bu sebeple arkeolojik alan üzerine yapılan ve büyük açıklık geçen koruma örtüsünde tercih edilen ve çağdaş çözümlerle gerçekleştirilen kabuk tasarım bu gereksinimleri karşılamaktadır. Ancak tasarım, sahip olduğu modern çizgi nedeniyle arkeolojik alan peyzajının kısmen de olsa önüne geçmektedir.

Verilen iki örnekte görüldüğü üzere arkeolojik alanın tarihsel süreçteki yeri ve katmanları, o alanda yapılacak müdahaleler için belirleyici özelliklerdir. Laodikeia örneğinde yer alan kilise yapısı ve Çatalhöyük örneğinde yer alan Neolitik Dönem yerleşim kalıntıları; yapılan koruyucu örtünün tasarımı, yükseklikleri, taşıyıcı ayakların konumu ve malzeme seçimi gibi uygulama yöntemlerinde pek çok farklılığa neden olmuştur.

4.2.3 Topoğrafya Ve Zemin Koşulları

Topoğrafya ve zemin özellikleri koruyucu örtülerde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardandır. Sardis Antik Kenti'nde (Şekil 4. 18-4. 19) ve Zeugma Antik Kenti'nde (Şekil 4.20) yapılan koruyucu örtüler, bu alanların topoğrafik ve zemin özellikleri farklı olduğundan farklı özelliklere sahiptir.

Manisa'nın Salihli ilçesinde yer alan Sardis Antik Kenti MS. 2. yy. Roma Dönemi yapılarının gözlemlenebildiği bir arkeolojik yerleşimdir. Bu alanda yer alan arkeolojik kalıntılardan bazıları açık hava müzesi şeklinde sergilenirken; bazı alanların, devam eden kazılar ve arkeolojik kalıntıların nitelikleri nedeniyle üzeri koruyucu örtü ile kapatılmıştır (Şekil 4. 18).

Şekil 4. 18 Manisa-Sardis Antik Kenti'nde yer alan koruyucu çatı [85]

Koruyucu örtü olan bölüm, Sardis Antik Kenti'nin nüfuzlu kişilerinin ikamet ettiği yerler olduğu düşünülen mimari kalıntıların bulunduğu bölümdür (Şekil 4. 19). Bu bölüm dağ eteğinde bulunan düzlük bir ovanın altında kalmış ve kazılar ile ortaya çıkarılmıştır. Burada yapılan koruyucu örtü 90'lı yılların sonunda inşa edilmiş bir çatıdır. Koruyucu çatı kolon-kiriş strüktür sisteminden oluşan bir kabuk tasarıma sahiptir. Konstrüksiyonda tercih edilen malzeme metaldir [85]. Metal ayakların taşıdığı metal yay kirişlerin üzeri plastik içerikli bir malzeme ile kaplanmıştır (Şekil 4. 19). Koruyucu çatıyı taşıyan ayaklar tekil ayaklar olup, bu ayaklar arkeolojik alanın direkt olarak içine temas etmemektedir. Ancak bu ayaklar alanın dışındaki duvar kalıntılarına direkt olarak sabitlenmiştir.

Şekil 4. 19 Sardis Antik Kenti mimari kalıntılarının üzerindeki koruyucu örtü

Koruyucu örtü arkeolojik kalıntıların özgün yerlerinde kalmaları için uygun bir ortam yaratmış; devam eden kazılar için de, çalışanların güneş ışığına maruz kalmamalarına olanak sağlamıştır. Ancak tercih edilen strüktür ve malzeme hafif değildir. Metal malzemede (çatının yapım tarihi de göz önüne alınarak) zaman geçtikçe paslanma sorunu ortaya çıkmıştır. Metal ayakların direkt olarak temas ettiği duvarlar düşünüldüğünde, kalıntıların zarar görme ihtimali akla gelmektedir.

Koruyucu çatı, arkeolojik alanın topoğrafyasını ortaya çıkararak kalıntıların ve katmanların daha kolay gözlemlenebilmesine olanak sağlamakta, bu açıdan ziyaretçilerin alanı bütüncül olarak algılayabilmesine imkân vermektedir.

Zeugma antik kenti Gaziantep ilinin Nizip ilçesinde yer almaktadır. Bugün gözlemlenebilen kalıntıların çoğu MS. 3.yy. da kentte yaşanan baskınlar ve kentin terkedilmesi sonucunda toprak altında kalmış Roma Dönemi kalıntılarıdır. Bu villalar içerdikleri mozaik ve fresklerden ötürü korunması öncelikli kalıntılar olmaları sebebiyle üstleri koruyucu bir yapı ile kapatılmıştır (Şekil 4. 20).

Şekil 4. 20 Gaziantep Zeugma arkeolojik alanında yapılan koruyucu yapı [86]

Çelik konstrüksiyondan oluşan koruyucu yapı, arkeolojik alana ve kalıntılara değmeyen beton çerçeve temel ile çevrelenmiştir [78]. Bu temel üzerine konumlandırılan çelik ayaklar koruyucu yapının çatısındaki uzay kafesi oluşturan çelik makasları taşımaktadır. Çift cidarlı olarak tasarlanan koruyucu yapının dış cidarı delikli bir metal plaka ile iç kısmı ise tekstil ağ ile kaplanmıştır [78] (Şekil 4. 20).

Arkeolojik kalıntılar doğal eğimli bir alanda teraslama yapılmış bir bölgede bulunmaktadır. Tasarımda tercih edilen uzay kafes strüktür, bu teraslama için uygun bir şekilde kademeli olarak geliştirilmiş ve alana bu şekilde oturtulmuştur. Aynı zamanda tercih edilen bu strüktür kalıntılara temas etmeden geniş açıklıkları geçmeye yarayan bir strüktürdür. Bu sebeple koruyucu yapı arkeolojik alana çok fazla temas etmemektedir. Bu sayede de arkeolojik alanın bütüncül bir şekilde gözlemlenebilmesine olanak sağlamaktadır.

Koruyucu yapıda tercih edilen, arkeolojik alanın teraslı yapısına uygun çelik malzemesini taşıyacak olan beton çerçeve temel, sürekli temel olduğu için kaldırıldığında tekil

temellere göre daha fazla iz bırakacaktır. Bunun yanı sıra koruyucu yapı, arkeolojik alan peyzajının az da olsa önüne geçmektedir.

Verilen örnekler arkeolojik alan özellikleri benzer olan iki Roma Dönemi villa kompleksi kalıntılarıdır. Sardis örneğinde görülen topoğrafik özellikler arkeolojik alanın bir dağ eteğindeki düzlük bir alanda bulunması ve arkeolojik alanın topoğrafik özelliklerinin de eğimsiz olmasıdır. Zeugma örneğindeki topoğrafik özellikler ise alanın eğimli ve teraslama yapılmış bir alanda bulunmasıdır. Bunun yanı sıra iki arkeolojik alanın zemin özellikleri de birbirinden farklıdır. Bu nedenle bu alanlarda yapılan bir örtü tekil temeller üzerinde ve tek yönlü bir doğrultuda ilerlerken diğer örtü, beton çerçeve temel üzerinde ve topoğrafyaya uygun bir şekilde kademeli olarak ilerlemektedir.

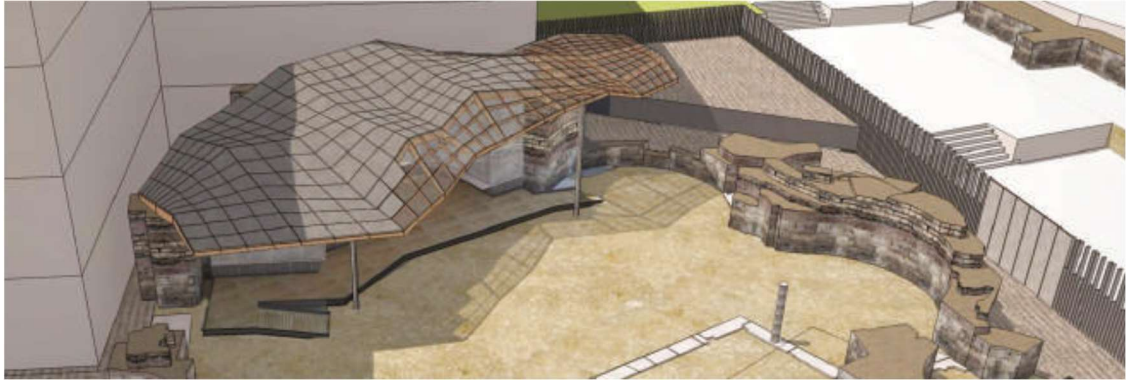
4.2.4 Arkeolojik Alan Özelliği

Arkeolojik alan özelliği Türkiye'nin pek çok yerindeki arkeolojik alanlarda farklılık gösteren kriterlerden bir diğeridir. Özellikle kent dokusunun fazla olduğu alanlarda ortaya çıkarılan arkeolojik alanlardaki koruma yöntemleri, bu alanların özellikleri de dikkate alınarak incelenmelidir (Şekil 4. 21 ve 4. 22). Koruyucu örtü örneklerinden Sultanahmet Meydanı (Şekil 4. 21) ve Adramytteion Antik Kent için (Şekil 4. 22) tasarlanan koruyucu örtüler, bu alanların özellikleri farklı olduğundan karşılaştırılabilir.

Sultanahmet Meydanı 1985 yılında kentsel arkeolojik alan olarak tanımlanmıştır. Meydan pek çok farklı dönemden kalıntıları barındırmasının yanı sıra, günlük yaşamda da, özellikle ülkemizde turizm sektörünün en önemli çekim noktalarından biri olması sebebiyle, kentsel varlığını sürdüren bir mekândır. Ulaşım ağlarının bağlantı noktasını oluşturması, pek çok iş merkezinin ve meydan çevresinde hâlâ yaşamını devam ettiren meskenlerin de varlığı bu alanın kentsel arkeolojik alan olarak belirlenmesinde rol oynamaktadır.

Koruyucu örtünün tasarlandığı alan; 5. yy. Antiochos Sarayı kalıntılarının, 7. yy. Azize Euphemia Kilisesi kalıntılarının, 13. yy. duvar resimlerinin, 16. yy. İbrahim Paşa Sarayı kalıntılarının ve 20. yy. Adliye Sarayı'nın bulunduğu bir alandır [17] (Şekil 4. 21). Ancak şu anda bu alanda Adliye Binası'nın baskın karakteri dışında, gözle görülebilir alanlar kilisenin ve Antiochos Sarayı'nın yalnızca bir kısmıdır. Bu nedenle alanda öncelikle

kilisenin gözle görülebilen kısmı olan ve korunması öncelikli olan duvar resimlerinin yer aldığı kısmın üzerinin örtülmesine karar verilmiştir.

Şekil 4. 21 İstanbul-Sultanahmet Meydanı'ndaki Azize Euphemia Kilisesi'nin kalıntıları üzerine tasarlanan koruyucu çatı [87]

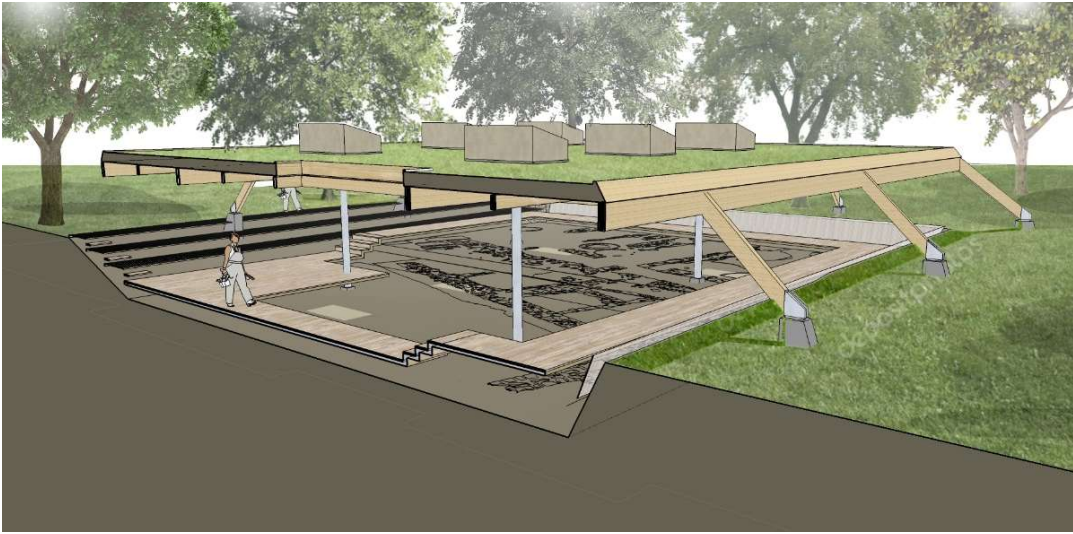
Koruyucu örtü, 5 metal kolon tarafından taşınan kirişlerin oluşturduğu lamine ahşap konstrüksiyondan oluşmaktadır. Örtünün temel ayakları, örtüyü taşıyan 5 kolonun devamı olacak şekilde münferit temeller olarak tercih edilmiştir. Temeller, bu alanda 1940 ve 1950'li yıllarda gerçekleştirilen kazıların sonucunda eser potansiyelinin bulunmadığı bilinen alanlara denk getirilmiştir. Tasarımda ise katlanmış kaset sistemden meydana gelen bir tasarım tercih edilmiştir [87]. Örtünün üst kaplamasında yeni bir yapı olduğunu temsil edecek kontrplak ve metal kaplama tercih edilmiştir [87].

Koruyucu örtü tasarımı kalıntıların bir kısmını (kilisedeki freskler) yerinde ve dış etmenlerden koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Tasarımda tercih edilen strüktür hafif ve kendini taşıyan bir strüktür sistemidir. Tercih edilen malzeme ve tasarım ise modern ve arkeolojik alanın kısmen de olsa önüne geçebilecek bir çizgiye sahiptir. Örtü yapıldığı alanda bulunan yapı kompleksinin bütünlüğünü koruyacak ve bu kalıntıların yerleşiminin anlaşılabilir olmasını sağlayacak özellikte değildir.

Adramytteion Antik Kenti ise özellikle Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin baskın olduğu ancak özellikle Kalkolitik Dönemden beri pek çok tarihî katmanlaşmanın görüldüğü bir arkeolojik sit alanıdır [88]. Balıkesir ilinin Burhaniye ilçesine bağlı bir ören yeri olan bu sit kentle iç içe bir alanda yer almakla birlikte II. derece arkeolojik sit alanıdır. Koruyucu örtü, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmış ve 2013 yılında kazısı tamamlanmış, daha çok geç döneme tarihlenen buluntuların yer aldığı bir alan üzerine tasarlanmıştır (Şekil 4. 22). Koruyucu örtünün; alan yönetimi yönetmeliğinin de öngördüğü üzere,

koruma-kullanma dengesinin sağlanabileceği, alanı halka tanıtmada etkili bir rol oynayabilecek kalıntıların bulunduğu ve halkın ulaşımının daha kolay olduğu bir alan olarak ören merkezinde yer alması tercih edilmiştir. Bu kapsamda koruyucu örtü tasarlanırken, kazısı tamamlanmış alanların içine inebilen platformlar ile ziyaretçilerin arkeolojik araştırmalara yönelik farkındalığını geliştirmek amaçlanmıştır.

Koruyucu örtüyü taşıyan ayaklar, kazı alanının dışına sabitlenmiş ve münferit temeller olarak da kullanılmıştır. Koruyucu örtü üzerindeki pencere boşlukları arkeolojik alanın aydınlatılmasına olanak sağlamaktadır. Bu alanda tercih edilen sistem kolon-kiriş sistemi olup, tercih edilen malzeme lamine ahşaptır.

Şekil 4. 22 Balıkesir-Burhaniye’de yer alan Adramytteion Antik Kenti için tasarlanan koruyucu örtü²²

Koruyucu örtü arkeolojik alanı ve kalıntıları özgün yerlerinde korumaktadır. Arkeolojik alanın ortaya çıkarılmış bir kısmını koruyacak şekilde tasarlanan örtü bu arkeolojik alanın bütün bir şekilde gözlemlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Tasarımda tercih edilen kolon-kiriş sistemi hafif bir sistem olmamasına rağmen, sistemi taşıyan asıl zeminli ayaklar alan dışına konumlandırılmıştır. Strüktürü taşıyan ayaklardan çok azı arkeolojik alana temas etmektedir.

Tasarımda modern bir çizgi tercih edilmiştir. Ancak bu durum, örtü ile arkeolojik alanın arasındaki mesafenin korunması ve örtü üzerinde tercih edilen kaplamanın doğallığı

²² Adramytteion üzerine yapılan koruyucu çatı görselleri ile çatıya dair bilgiler, projenin mimarı Rıdvan Kutlutan’dan ve kişisel arşivinden alınmıştır.

nedeniyle, arkeolojik alanın peyzaj görselini engellememekte ve tasarım arkeolojik alanın önüne geçmemektedir.

Verilen iki örnekte de görüldüğü üzere, arkeolojik sit alanlarının özellikleri birbirinden farklı olabilir. Bu durumda arkeolojik sit alanlarının gereksinimleri ve korunma koşulları birbirinden farklı olacaktır. Sultanahmet örneğinde görülen koruyucu çatı tasarımı, kentsel arkeolojik alan çerçevesinde değerlendirilmesi gerekirken, Adramytteion örneğinde görülen koruyucu çatı tasarımı II. derece arkeolojik sit alanlarının korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu kapsamda Sultanahmet'te yapılan koruyucu çatı örneği kentsel arkeolojik alana temas edeceği için, korunması tercih edilen öncelikli bölge Adramytteion'daki korunacak alandan oldukça küçüktür. Bu gibi nedenlerden ötürü, bu alanlarda yapılacak koruyucu çatı örnekleri de farklılık gösterecektir.

Arkeolojik sit alanlarının korunmasındaki en önemli mimari müdahalelerden biri olan koruyucu örtüler, pek çok farklı tasarım ile gerçekleştirilebilir. Bu tasarımlar, mimarların kendine özgü tasarım çizgilerine göre değişiklik gösterebilir. Ancak arkeolojik sit alanlarının ve kalıntıların korunması konusundaki mevzuat, bu tasarımlarda ve uygulama yöntemlerinde bazı değişikliklere gidilmesini gerektirebilir.

Mevzuat genel olarak, arkeolojik mirası yerinde koruyan, kalıntılara ve arkeolojik alanın çevreyle olan ilişkisine zarar vermeyecek ve özgün ortamına biçimsel olarak en uygun mimari müdahalelerin yapılmasında hemfikirdir. Bunun gibi evrensel kararlar dünya üzerinde yapılmış pek çok uygulamadan sonra tecrübe ile edinilmiş bilgiler sayesinde oluşturulmuştur. Bu duruma en iyi örneklerden bir tanesi İtalya'da Piazza Armerina'da yer alan Roma Dönemi villası Villa Casale'de yapılan koruyucu çatıdır (Şekil 4. 23).

Şekil 4. 23 İtalya- Piazza Armerina’da yer alan Roma Dönemi villası Villa Casale üzerine yapılan koruyucu çatı [89]

Villa Casale üzerine 1950’li yıllarda Franco Minissi tarafından tasarlanan koruyucu çatı, arkeolojik alanların korunmasındaki en önemli ve erken koruyucu çatı örneklerinden biridir [89]. Koruyucu çatıda tercih edilen malzeme, tasarım ve uygulama yöntemi, çatının arkeolojik alana ve kalıntılara zamanla zarar vermesine neden olmuştur. Yapıda kullanılan cam, yapı içerisinde hava dolaşım sorunları doğurmuş ve sera etkisi yaratmış, bu durum kalıntılara zamanla zarar vermiştir [78]. Bunun yanı sıra çatı ayaklarında tercih edilen metalde zamanla mikroklimatik sorunlardan ötürü paslanma gerçekleşebilir, bu da kalıntıların korozyona maruz kalmasına neden olabilir [89].

Koruyucu çatının arkeolojik alanın 4000 m² kadar kısmını tümüyle kaplaması, arkeolojik alan peyzajını bozarak biçimsel bir uyumsuzluğa da neden olmuş, modern görüntü arkeolojik kalıntıların önüne geçmiştir [90] (Şekil 4. 24). Koruyucu çatının arkeolojik sit içerisinde kapladığı alan, onu bir koruma projesinden çok, yeniden yapım projesine dönüştürmüştür.

Şekil 4. 24 Villa Casale’de yapılan koruyucu yapının arkeolojik alan içerisindeki konumu [78]

Yapının tasarımında olasılıkla, antik villanın özgün çatısına gönderme yapılmıştır. Bu durum dönemin koruma ve restorasyon anlayışı açısından olağan bir durum olarak karşılanmaktadır [89]. Ancak mevzuatta kalıntıların aslını ortaya koymaktan çok onları özgün ve mevcut halleriyle korumak esas alınmaktadır. Bu nedenle çatı yapısının, günümüz koruma anlayışına uygun olarak, kaldırılmasına ve yeni bir koruyucu çatı yapılmasına karar verilmiştir [90] (Şekil 4. 25).

Şekil 4. 25 Villa Casale üzerine yapılan yeni koruyucu çatı [90]

Yapılan yeni koruyucu örtünün konstrüksiyonunda hafif çelik ve ahşap tercih edilmiş, strüktüründe ise kolon-kiriş sistemi kullanılmıştır. Çatıyı taşıyan ayaklar duvar kalıntılarına oturtulsa da (Şekil 4.25), çatı hafif çelik konstrüksiyon ile oluştuğu için kalıntılara fazla yük bindirmemektedir. Çatının kaplamasında ise opak paneller tercih edilmiştir [90]. Bu sayede arkeolojik alan içerisindeki mozaiklerin doğrudan gün ışığına maruz kalmaması ve alanın fazla ısınmamasından ötürü nem dengesinin korunması sağlanmıştır. Bu örnekten anlaşıldığı üzere koruyucu çatılar yanlış uygulandığında kalıntılarda yarardan çok zarara neden olabilmektedir. Zararın fazla olduğu bu gibi durumlarda, o arkeolojik alanda soruna neden olan uygulamaların kaldırılması gerekebilmektedir. Bu nedenle, mevzuatta da belirtildiği üzere, yapılan uygulamalarda müdahalelerin geri dönüştürülebilir ve en az iz bırakan müdahaleler olması esas alınmalıdır.

Villa Casale örneği, koruma konusundaki mevzuatın, tecrübe yoluyla üretildiğinin en önemli kanıtlarındandır. Bu nedenle geri dönüşü olmayan arkeolojik mirasın korunması için alandaki herhangi bir müdahalede mevzuat dikkate alınmalıdır.

Tez çalışmasında yurt dışı ve yurt içinden seçilen, erken dönem veya güncel tüm çatı örnekleri arkeolojik alanda sorun yaratan durumlar dikkate alınarak incelenmiş, arkeolojik alanın korunması konusundaki mevzuata göre tartışılmıştır. Bu duruma göre yurt dışı veya yurt içindeki her örneğin arkeolojik alanın kendi ihtiyaçlarına göre tasarlanmış ve uygulanmış olduğu söylenebilir. Ancak Göbeklitepe örneğinde görüldüğü üzere, Türkiye'deki bazı uygulamaların; modern tasarımlara sahip olmalarına ve çağdaş yöntemlerle uygulanmalarına rağmen arkeolojik alanı koruyamadığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda ülkemizdeki arkeolojik alanlarda yapılan yanlış müdahalelerin, uygulama yapıldıktan sonra kaldırılmasına karar verildiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra Hilandar Manastırı için tasarlanan örtüde görüldüğü üzere, yurt dışı örneklerinde arkeolojik alanın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok alana zarar vereceği anlaşılan koruyucu örtülerin uygulanmasından vazgeçildiği gözlemlenmektedir. Ancak ülkemizde yapılan veya tasarlanan koruyucu çatılar;

- Arkeolojik alanların yurt dışındaki arkeolojik alanlardan çok daha farklı topoğrafya, çevre ve iklim şartlarına sahip olması,

- Arkeolojik alan ihtiyaçlarının yurt dışındaki arkeolojik alanlardakilerden farklı olması,
- Kazı bütlerinin kısıtlı olması
- Arkeolojik alanların korunmasındaki yasal düzenlemelerin ve denetlenmelerin yetersizliğı

gibi nedenlerle yurt dışındaki imkânlardan farklı imkânlarla yapılmakta veya tasarlanmaktadır. Bu gibi sebeplerden ötürü arkeolojik mirasın korunması konusunda uluslararası çapta hazırlanan mevzuatın yanında, ölkemizde yapılacak ayrıntılı bir yasal düzenlemeye de ihtiyaç vardır. Ancak koruyucu çatılar ile ilgili uluslararası veya ulusal mevzuatın eksikliğı tüm uygulama örneklerinde gözlemlenmektedir. Bu nedenle verilen tüm örneklerde pozitif ve negatif yönlerin varlığı dikkati çekmektedir.

Mevzuattaki bu eksiklikler bağlamında, yurt dışındaki örneklerden; Leptis Magna, Datong, Hagar Qim, Akrotiri, Lepenski Vir ve Oberhausen arkeolojik alanlarındaki koruyucu örtü örnekleri, çağdaş yöntemlerle yapılmış, genellikle arkeolojik alana en az seviyede temas eden tasarımlara ve strüktür sistemlerine sahiptir. Bunun yanı sıra bu alanlardaki koruyucu örtülerin bazıları arkeolojik alanın diğerk pek çok ihtiyacını da karşılayan çevreci tasarımlara da sahiptir (Datong'taki tasarımın iç aydınlatmayı sağlayan güneş panellerine sahip olması, Akrotiri'deki tasarımın arkeolojik alanın hava koşullarını ideal seviyede tutan bir tasarıma sahip olması gibi). Bunun yanı sıra yasal düzenlemelerdeki bu eksikliklere rağmen ölkemizdeki örneklerden; Klaros, Laodikeia, Çatalhöyük, Zeugma, Sultanahmet ve Adramytteion arkeolojik alanlarındaki koruyucu örtü örnekleri; arkeolojik alana zarar vermeyen, kalıntıları özgün yerlerinde koruyan, çağdaş yöntemlerle yapılmış örnekler olup, modern tasarımlara sahip olmaları sebebiyle de arkeolojik alana dikkati çekebilen örneklerdir. Çalışmadaki bu örneklerden yola çıkarak; yasal düzenlemeler ve mevzuatta var olan bazı eksikliklere rağmen, koruyucu örtülerin arkeolojik alanlardaki koruma ihtiyaçlarından çoğunu karşıladığı gözlemlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Arkeolojik alanlardaki en büyük sorunlardan biri; alanların dış etmenlerden, insanlardan ve alanın kendinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle zarar görmesinden ötürü, kalıntıların yerinde korunamamasıdır. Türkiye’deki 2018 yılı itibarıyla, 18.933 sit alanından (arkeolojik sit alanlarıyla çakışan ve karma alanlar hariç) 17.958’i; dolayısıyla %95’i arkeolojik sit alanıdır [10]. Ancak 2018 yılı itibarıyla bu arkeolojik alanların yalnızca 566’sında; dolayısıyla %3’ünde araştırma yapılmıştır [10]. Araştırması yapılabilen alanlarda bile çoğu zaman aynı sebeplerden kaynaklanan zararlardan dolayı verimli sonuçlar alınamamaktadır.

Kazıların devam ettiği alanların çoğunda bile yıl boyu süreklilik sağlanamamaktadır. Sürekliliğin sağlanamaması, ekonomik sorunlarla ilgili olabilir de; yine dış etmenlerden, insanlardan ve alanın kendinden kaynaklanan sorunlar ile ilgili de olabilir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019 yılında 20 arkeolojik alanda kazı çalışmalarının yıl boyunca devam etmesi için projelerin destekleneceğini açıklamıştır. Dolayısıyla bu alanlarda çalışmaların artması nedeniyle, çevre düzenleme ve ek yapı projeleri, alan yönetim planları gibi projelere ihtiyaç duyulacaktır. Bu gibi projeler içerisinde koruyucu örtü uygulamaları da ele alınabilir.

Arkeolojik alanların korunmasında alana yapılacak olan ek yapılar, kalıntılara zarar vermeden, kültürel değerlerinin sunumunu ve tanıtımını yapabilmelidir [91]. Bunun yanı sıra alana yapılan yeni eklentiler, arkeolojik alanlardaki çalışmaları etkilememeli ve alanın sosyokültürel ilişkisini desteklemelidir [91]. Bu kapsamda alan yönetimi yönetmeliğinin de belirttiği üzere, arkeolojik alanlarda yapılacak uygulamalar, koruma-

kullanma dengesi içerisinde, alanların halka tanıtımında etkili bir rol oynamalıdır [64]. Ancak arkeolojik sit alanlarında yapılacak tüm proje, plan ve uygulamaların önceliği arkeolojik mirası korumak olmalıdır. Bu kapsamda arkeolojik alanlarda koruma yapıları ve çatılarda tasarım kriterlerinin belirlenmesinde Aslan'ın 2008'de yayımlanan doktora tezindeki şema yol gösterici olabilir (Çizelge A. 3).

Arkeolojik alanlarda yapılacak koruyucu yapılar arasında yer alan koruyucu örtüler, alanların sorunlardan uzak tutularak korunmasına ve çalışmaların sürekli bir şekilde devam etmesine olanak sağlayabilir. Bilimsel kazıların devam ettiği alanlar içerisinde Ertosun [78] tarafından 2012 yılı itibarıyla toplamda 53 koruyucu örtü tespit edilmiştir (Şekil A. 1). Ancak koruyucu örtüler kazıların devam etmediği hâlde sorunlarla karşılaşılacak arkeolojik alanlarda da gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda bu alanlarda yapılacak koruyucu örtüler de, o alanın bağlı olduğu birim tarafından (müze, bakanlık heyeti vb.) düzenlenecek alan yönetimi planları veya çevre düzenleme projeleri kapsamında yapılabilir.

Çalışmada arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili maddeler içeren uluslararası koruma mevzuatı ve yasal düzenlemeler incelenmiş, Çizelge 3. 1'de aktarılmıştır. Araştırılan koruma mevzuatının tümünde; kalıntıların özgün yerinde korunması, çalışmaların devamlılık sağlamasına olanak verecek projelerin geliştirilmesi, koruma projelerinde alana en az müdahale ile gerçekleştirilen uygulamaların tercih edilmesi gibi kilit önermeler yer almaktadır. Bu nedenle mevzuatın, koruyucu örtü uygulamalarını destekleyici ifadeler içerdiği söylenebilir. Ancak koruyucu örtülere yönelik spesifik bir düzenlemenin eksikliği de mevcuttur. Dünyada ve Türkiye'deki koruma mevzuatının çoğu ise bağlayıcı özellikte değildir. Bu nedenle öncelikle koruma mevzuatının, bağlayıcılığı olan ulusal yasal düzenlemelere dönüştürülmesi, arkeolojik mirasın korunması için gereklidir.

Çalışmada uluslararası ve Türkiye'deki koruma mevzuatı ile yasal düzenlemeler arasından, koruyucu örtülere dair öneriler içeren maddeler yorumlanmıştır. Bu yorumlamalar sayesinde koruyucu örtü uygulamalarında yer alacak disiplinler ile örtülerin tasarımı ve uygulamasına yönelik kriterler olabilecek bazı çıkarımlar yapılmıştır (Çizelge 5. 1 ve Çizelge 5. 2).

Çizelge 5. 1 Uluslararası ve ulusal mevzuatta koruyucu örtülere yönelik kriter olabilecek çıkarımlar

MEVZUAT	DİŞİPLİN VE BİRİMLER	TASARIMDA GENEL KRİTERLER	UYGULAMADA GENEL KRİTERLER
Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) (1931)	-	- Arkeolojik sitin ve kalıntıların kütlesine, rengine ve üslubuna göre rahatsız edici olmamalı - Arkeolojik alandaki kalıntılardan farklı malzeme ve tasarımda olmalı - Sade olmalı	- Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmeli - Arkeolojik sitin okunabilmesine olanak vermeli
Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararı-UNESCO (1956)	-	Sade ve anlaşılabilir olmalı	- Arkeolojik alanın ziyaretçilere tanıtılmasına yardımcı olmalı - Arkeolojik sitin okunabilmesine olanak vermeli
Venedik Tüzüğü (1964)	-	- Büyüklüğü arkeolojik alan ölçülerine uygun olmalı - Ele geçen eserlere uygun kütleye ve renk seçimine sahip olmalı - Alanın bütünlüğünü bozmamalı - Alanı sürekli koruyacak bir tasarıma sahip olmalı	- Arkeolojik alandaki hiçbir kalıntıya ve çevresine zarar vermemeli - Alanın ziyaretçiler tarafından kolay anlaşılmasına izin vermeli
Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi-COE (1969)	-	-	Örtünün yer seçiminde öncelikli olarak izinsiz kazıların yapılabileceği ve önemli arkeolojik verinin yoğun olduğu alanların tercih edilmesi
Çağdaş Mimarının Eski Yapı Gruplarının İçine Sokulmasına İlişkin Sempozyum İlke Kararları- ICOMOS (1972)	-	- Arkeolojik alanın dokusuna çelişkisiz olmalı ve onunla bütünleşmeli - Alana hacim, ölçek ve görünüm açısından çelişmeyecek bir şekilde olmalı - Farklı malzeme ve tasarımda olmalı	- Arkeolojik alanın ve kalıntıların karakterine, fiziksel veya kültürel hiçbir zarar vermemeli - Arkeolojik alanın özgünlüğünü ortaya çıkarmalı - Uygulama, alanın sanatsal ve tarihî değerine saygılı bir şekilde yapılmalı.
Amsterdam Bildirgesi (1975)	- Halk - Şehir ve bölge plancıları - Mimar - Teknisyen - Zanaatçı	- Arkeolojik alanın ve eserlerin önüne geçmemeli - Arkeolojik alanın ve kalıntıların karakterine aykırı olmamalı	- Çağdaş yöntemlere yer verilmeli - Arkeolojik alanı yaşatacak bir şekilde uygulanmalı
Arkeoloji Ve Planlama Toplantısı Sonuçları- COE (1984)	- Arkeolog - Şehir ve bölge plancısı - Kamu kurum ve kuruluşları	Arkeolojik alanın çevresine çelişmeyecek bir şekilde olmalı	- Arkeolojik alan yönetimi planlamaları kapsamında uygulanmalı - Arkeolojik alana zarar verecek uygulamalardan kaçınılmalı - Uygulamada asıl amaç arkeolojik alanın korunması olmalı - Yapılacak uygulamada yerel halkla bütünleşik bir politika izlenmeli
Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi- COE (1985)	-	Arkeolojik alanın tarihî, kültürel ve çevre değerlerinin önüne geçmeyecek bir şekilde tasarlanmalı	- Öncelikle kalıntıları koruma amacıyla uygulanmalı - Kalıntıları yerinde korumalı - Kalıntıların yerinde bakımına ve restorasyonuna izin verecek şekilde uygulanmalı - Çevre düzenleme ve alan yönetimi projeleri dâhilinde uygulanmalı - Arkeolojik alanı halka doğru tanıtılmalı - Arkeolojik alana ve kalıntılara zarar vermemeli
Washington Tüzüğü- ICOMOS (1987)	- Halk - Arkeolog - Tarihçi - Mimar - Mühendis - Sosyoekonomik çalışmalar yapan meslekler	- Arkeolojik alanın büyüklüğüne, kalıntı üslubuna, rengine çelişkili olmamalı - Alanın karakterine aykırı olacak şekilde yeni veya farklı bir işleve sahip olmamalı - Arkeolojik alanın ölçek ve boyutlarıyla orantılı olması	- Arkeolojik alanın çevresiyle ve halk ile uyum içerisinde uygulanmalı - Tasarımın çağdaş bir çizgiye sahip olması halinde uygulama çevreye ve alana çelişkisiz bir şekilde gerçekleştirilmeli - Alanın arkeolojik verileri ışığında uygulanmalı - Arkeolojik alanı öncelikle çevre ve dış etmenlerden korumalı
Arkeolojik Mirasın Korunması Ve Yönetimi Tüzüğü- ICOMOS (1990)	- Halk - Devlet yetkilileri - Arkeolog - Kamu kurum ve kuruluşları - Akademisyenler - Koruma uzmanları	- Tasarım, korunması gereken öncelikli öneme sahip alanı kaplamalı - Modüler ve değiştirilebilir olmalı - Mevcut yapılardan farklı bir tasarımı olmalı	- Arkeolojik siti ve kalıntıları, uzun vadede ve yerinde korumalı - Arkeolojik siti ve kalıntıları, çevre ve dış etmenlerden korumalı - Halkın ve turistlerin arkeolojik siti kolay ve doğru okuyabilmesine yardımcı olmalı - Çağdaş yöntemlere yer verilmeli - Arkeolojik site ve kalıntılara zarar vermemeli - Uygulamanın alana temas ettiği noktalarda mümkünse arkeolojik verilerin olmamasına dikkat edilmeli

Çizelge 5. 1 Uluslararası mevzuatta koruyucu örtülere yönelik kriter olabilecek çıkarımlar (Devamı)

Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi- COE (1992)	• Arkeolog • Şehir ve bölge plancısı	-	• Arkeolojik siti ve kalıntıları, çevre ve dış etmenlerden korumalı • Kalıntıları yerinde korumalı • Kalıntıların yerinde bakımına ve restorasyonuna izin verecek şekilde uygulanmalı • Uygulamanın alana temas ettiği noktalarda mümkünse arkeolojik verilerin olmamasına dikkat edilmeli • Arkeolojik kalıntıların ve sitin; tarihî, kültürel ve bilimsel özelliklerini olumsuz etkilememeli
Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü- ICOMOS (1999)	-	• Arkeolojik sitin genel görünüşüne doku ve biçim yönünden rahatsızlık vermemeli • Arkeolojik sit ile uyum içerisinde olmalı	• Arkeolojik sitin ve kalıntıların kültürel değerine saygılı olmalı • Arkeolojik sitin ve kalıntıların, çevreyle fiziksel ve kültürel bağını koparmamalı • Alanın kolay ve doğru anlaşılmasına izin vermeli • Toplumun kanıksayabileceği bir şekilde uygulanmalı
Avrupa İyi Uygulama Kodu: "Arkeoloji ve Kent Projesi"-COE (2000)	• Kamu yetkilileri • Mimar • Müteahhit • Arkeolog	• İşlevsel olmalı • Kültürel bir değeri olmalı • Tasarım arkeolojik kalıntıların, korunması ve sunumunu bir arada gerçekleştirmeli	• Arkeolojik kalıntıları yerinde korumalı • Uygulamanın alana temas ettiği noktalarda mümkünse arkeolojik veriler araştırılmalı • Arkeolojik kalıntıları, yerinde ve alan planlamasıyla bütünleşik bir şekilde sergilemeli • Çağdaş yöntemlere yer verilmeli
Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler- ICOMOS (2003)	-	• İşlevsel ve modüler olmalı • Arkeolojik alandaki kalıntılara teknik, biçim, renk, ölçek gibi açılardan çelişkili olmamalı • Mimari, strüktürel ve teknik açıdan çelişkisiz bir tasarımı olmalı • Geri dönüştürülebilir olmalı	• Arkeolojik alana en az zarar verecek şekilde uygulanmalı • Kalıntıları yerinde korumalı • Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmeli • Alana, kalıntılara, çevresine ve kültürel değerlerine zarar vermemeli • Alandaki bilimsel çalışmaları engellemeyecek bir şekilde uygulanmalı • Alanın doğru anlaşılmasını sağlamalı
Miras Yapılarının, Ören Yerlerinin ve Alanlarının Muhafaza Edilmesi İle İlgili Xi'an Deklarasyonu-ICOMOS (2005)	-	• Gelişen ve değişen çevreye ayak uydurmalı • Tasarım arkeolojik alan peyzajının ve görselinin önüne geçmemeli	• Arkeolojik sitin karakterini, kültürel ve tarihî değerini doğru yansıtmalı • Arkeolojik sitin önemini ve ayırt edici özelliklerini ziyaretçilere aktarmalı • Alanın algılanmasını ve gözlemlenmesini engellememeli • Uygulamada alan arazisi doğru kullanılmalı • Alanı olumlu bir yönde etkilemeli ve doğru bir şekilde yorumlamalı
Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü -ICOMOS (2008)	• Arkeologlar • Mimarlar • Sanatçılar • Bilgisayar programcıları • Halk	• Geri dönüştürülebilir bir tasarımı olmalı • Alanı kültürel bağlamından koparmadan, onun gözlemlenebilmesine olanak vermeli • Alanın renk ve biçim gibi görsel dokusuna zarar verecek bir tasarıma sahip olmaması • Farklı bir tasarım olduğu anlaşılabilmesi • Alanı ve kalıntıları uzun süreli koruyabilmeli	• Alandaki geleneksel işlevlere engel olmamalı • Arkeolojik sitin ve kalıntıların kültürel değerine saygılı olmalı • Arkeolojik sit alanının doğal ve kültürel çevresine saygılı olmalı • Alanın ve kalıntıların düzenli bakımına olanak vermeli
Tarihî Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri-ICOMOS (2011)	-	• Doğaya saygılı ve onu az tüketen, en az atık üreten bir tasarıma sahip olmalı • İşlevsel olmalı • Tasarım arkeolojik alan peyzajının ve görselinin önüne geçmemeli • Kalıntılardan farklı, ayırt edilebilecek bir tasarıma sahip olmalı • Arkeolojik alan ve kalıntılar ile görsel bir uyum içerisinde olmalı • Abartısız ve alana saygılı bir tasarımı olmalı • Alan ve kalıntıların ölçeğine uygun bir ölçekte olmalı • Tasarımda çarpıcı veya tezat seçimler yapılmamalı	• Arkeolojik veya kentsel alan yönetimi planları dâhilinde yapılmalı • Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmeli • Arkeolojik alanın kültürel ve tarihî değerlerine, düzenine ve katmanlarına saygılı olmalı • Alanın algılanmasını ve gözlemlenmesini engellememeli • Alan peyzajının manzara, perspektif, görünüş gibi görsel özelliklerinin algılanmasına olanak sağlamalı • Arkeolojik alanı canlandırmalı ve onun estetik yönden zenginleşmesine katkıda bulunmalı

Çizelge 5. 2 Türkiye’deki koruma mevzuatında koruyucu örtülere yönelik kriter olabilecek çıkarımlar

MEVZUAT	DİSİPLİN VE BİRİMLER	TASARIMDA GENEL KRİTERLER	UYGULAMADA GENEL KRİTERLER
Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (1983)	• Arkeolog • Sanat tarihçisi • Mimar • Mühendis • Şehir plancısı • Belediyeler	• Tasarım her arkeolojik sitin kendi özelliklerine göre yapılmalı • Tasarım arkeolojik sitin sunumunu ve tanıtımını doğru bir şekilde yapmalı	• Arkeolojik kalıntıları yerinde korumalı • Çağdaş yöntemlerle uygulanmalı • Arkeolojik alanı korurken aynı zamanda yaşatılmasına katkıda bulunmalı • Yönetim planı ve çevre düzenlemesi kapsamında uygulanmalı
Arkeolojik Kazılarda Ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon Ve Konservasyon Proje Ve Uygulamalarında Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2005)	• Arkeolog • Konservatör ve Restoratör • Mimar • İnşaat mühendisi • Koruma uzmanları • Geoteknik uzmanı	• Abartısız ve sade olmalı • İddialı mimari özelliklere sahip anıtsal bir nitelikte olmamalı	• Arkeolojik alanı insan ve çevre etmenlerinin oluşturduğu zararlardan korumalı • Arkeolojik alanın ziyaretçilere doğru ve kolay bir şekilde tanıtılmasına katkı sunmalı • Çevre düzenleme ve alan yönetimi projeleri kapsamında hazırlanmalı • Alanın ve kalıntıların; kültürel, sosyal, teknik, tarihî ve bilimsel özelliklerine zarar vermemeli • Arkeolojik alanın ihtiyaçlarını karşılamalı • Çağdaş yöntemlere yer verilmeli
Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi - ICOMOS (2013)	-	• Kaldırılabilir olmalı • Yenilenebilir olmalı	• Kalıntıları yerinde ve özgün bir biçimde korumalı • Arkeolojik alana ve kalıntılara zarar vermemeli • Alana en az müdahale ile gerçekleştirilmeli • Alana temas ettiği noktalardaki kalıntıları yok etmemeli • Arkeolojik alanın bütünlüğünü korumalı

Çalışmadaki mevzuatta yer alan önermelerden yola çıkılarak farklı arkeolojik alanlarda gerçekleştirilmiş veya bu alanlar için tasarlanmış koruyucu örtüler de incelenmiştir. Bu kapsamda koruyucu örtülerin arkeolojik alanları ve kalıntıları genel olarak özgün yerlerinde korumakta başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Ancak koruyucu örtü tasarımında ve uygulamalarında dikkate alınabilecek ve yön gösterici spesifik bir mevzuat bulunmadığından, örneklerde bazı farklılıklar gözlemlenmiştir (Çizelge A. 2). Çalışmada yer alan koruyucu örtü örneklerindeki bu farklılıklar, örneklerin kendi arkeolojik alan özelliklerine göre irdelenerek yorumlanmıştır. Örneklerin yorumlanmasındaki bu farklılıkların ortadan kalkması için, bundan sonraki çalışmalarda; koruyucu örtülerin tasarımında, uygulamasında ve incelenmesinde yol gösterici ve bağlayıcılığı olan bir mevzuatın hazırlanması gerekmektedir. Bu açıdan hazırlanacak olan mevzuatta özellikle:

- Uygulamada yer alması gereken disiplinler
- Tasarımda dikkat edilmesi gerekenler
- Uygulamada dikkat edilmesi gerekenler şeklinde üç ana başlığın yer alması önerilmektedir.

Mevzuat, ana başlıkların yanı sıra tasarımın yapılacağı arkeolojik sit alanının özelliklerine göre tercih edilebilecek strüktür tasarımı, malzeme ve ürün seçimi, konstrüksiyon seçimi gibi önemli seçimler için de yönergeler içeren maddeleri barındırmalıdır.

Bir arkeolojik alanda kazı başkanlığı tarafından koruyucu örtü ihtiyacının belirlenmesinden sonra, bu uygulamada yer alacak disiplinlere ve yapılacak olan koruyucu örtünün tasarım ve uygulama evrelerine karar verilirken belli bir plan dâhilinde ilerlemek, uygulamaların daha verimli sonuçlar vermesini sağlayabilir. Bunun için Doç. Dr. Dilek EKŞİ AKBULUT' un doktora tezinde yer alan [92] ve tarihî yapıların malzeme özelliklerinin belirlenmesinde kullanılan Çizelge A. 1' deki "Genel Çalışma Planı" kaynak olarak kullanılarak bir çalışma planı yaratılabilir:

1. Uygulama Ekiplerinin Belirlenmesi

- Mimar (uygulama kararlarını alacak ekip)
- Arkeolog, sanat tarihçisi ve tarihçi (alanın tarihî ve arkeolojik potansiyelini belirleyen ve alana ait dokümanı sağlayan; alandaki tespit çalışmalarına yön

vererek, uygulamaları alanın ihtiyaçlarına göre yönlendirecek ve denetleyecek ekip)

- Coğrafyacı (alandaki sondaj ve modern teknikleri kullanarak arkeolojik verimliliği ortaya koyacak ekip)
- Şehir plancısı (arkeolojik alanın ihtiyaçlarını belirleyerek plan yönetimi oluşturacak ekip)
- Mühendis (uygulamanın statik ve fiziksel kontrollerini yapacak ekip)
- Geoteknik uzmanı, jeolog, jeofizik uzmanları (alana yapılacak uygulamalarda zemin özelliklerini inceleyecek ekip)
- Koruma uzmanları (koruma konusunda çalışan kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı uzmanlar)
- Konservatör ve restoratör (arkeolojik kalıntıların korunmasını ve onarımını sağlayacak ekip)

2. Arkeolojik Alanın Kimliğinin Belirlenmesi

- Uygulama öncesi araştırma için gerekli kurumlardan izin alınması (kazı başkanlığı ve kazının bağlı olduğu belediye veya müze)
- Arkeolojik alanın adı/orijinal adı
- Adresi ve coğrafi konumu
- Tarihsel süreçteki dönemi ve katmanları
- Arkeolojik alan özelliği (kentsel, kırsal, höyük, açık alan vb.)
- Şu anki durumu (arkeolojik araştırmaların devam edip etmemesi)
- Sit özelliği (I. derece, II. derece vb.)

3. Arkeolojik Alana Ait Doküman Elde Edilmesi

- Geçmiş araştırmaların elde edilmesi (yapılan kazılar, onarımlar veya ekler)
- Alanın plan, kesit, görünüş ve fotoğraflarının elde edilmesi

4. Alanda Tespit Çalışması

- Alanda geçici / kalıcı koruyucu örtü kararının alınması

- Alandaki kazı bölgelerinin tespiti
- Arkeolojik alanda koruyucu örtünün yapılacağı alan genişliğinin tespiti
- Arkeolojik alanın veri potansiyelinin belirlenmesi (sondaj kazıları, jeoradar veya farklı tekniklerle toprak altındaki eser verisinin belirlenmesi)
- Zemin ve toprak özelliklerinin belirlenmesi
- İklim koşullarının belirlenmesi
- Koruyucu örtüyü taşıyacak ayakların konulacağı noktaların ve bu noktaların uygunluğunun tespiti

5. Kalıcı Koruyucu Örtülerde Tasarım ve Uygulama Kararlarının Alınması (mevzuata uygunluk sağlanarak)

6. Kurul onayının alınması (ilgili koruma bölge kurulunun onayı) [64]

7. Uygulamanın gerçekleştirilmesi

Arkeolojik alanlarda uygulanacak koruma örtülerinde izlenebilecek bu çalışma planı, hem arkeolojik alanın özelliklerinin kayıt altına alınması hem de çalışmaların ayrıntılı bir şekilde takip edilmesine de olanak verecektir. Bunun yanı sıra çalışma planı, arkeolojik alan yönetimi planları içerisinde de kullanılabilir.

Tez çalışmasında elde edilen bilgiler ışığında, koruyucu örtü uygulamalarında aşamaların daha kolay bir şekilde ilerleyebilmesini ve uygulamalarda bir standart oluşturulmasını sağlayacak olan bir çalışma planı önerisi hazırlanmıştır (Çizelge 5. 3). Ancak bu çalışma planı önerisinin, ilerleyen akademik çalışmalarda ve koruma faaliyetlerinde mutlaka denenerek yararlılığı ölçülmeli ve uygulanabilirliği doğrulanmalıdır. Bu sayede, örnekteki gibi bir çalışma planı da, ileride hazırlanacak olan mevzuata ve yasal düzenlemelere eklenebilir.

Çizelge 5. 3 Koruyucu örtü uygulamalarında çalışma planı önerisi

Çalışma Adımları	Açıklaması	Ayrıntılar	Kontrol Listesi		
			Evet	Hayır	Açıklama
1) Uygulama Ekiplerinin Belirlenmesi	• Mimar	Uygulama kararlarını alacak ekip			
	• Arkeolog, sanat tarihçisi ve tarihçi	Alanın tarihî ve arkeolojik potansiyelini belirleyen ve alana ait dokümanı sağlayan; alandaki tespit çalışmalarına yön vererek, uygulamaları alanın ihtiyaçlarına göre yönlendirecek ve denetleyecek ekip			
	• Coğrafyacı	Alanda sondaj ve modern teknikleri kullanarak arkeolojik verimliliği ortaya koyacak ekip			
	• Şehir plancısı	Arkeolojik alanın ihtiyaçlarını belirleyerek plan yönetimi oluşturacak ekip			
	• Mühendis	Uygulamanın statik ve fiziksel kontrollerini yapacak ekip			
	• Geoteknik uzmanı, jeolog, jeofizik uzmanları	Alana yapılacak uygulamalarda zemin özelliklerini inceleyecek ekip			
	• Koruma uzmanları	Koruma konusunda çalışan kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı uzmanlar			
	• Konservatör ve restoratör	Arkeolojik kalıntıların korunmasını ve onarımını sağlayacak ekip			
2) Arkeolojik Alanın Kimliğinin Belirlenmesi	• Uygulama öncesi araştırma için gerekli kurumlardan izin alınması				
	• Arkeolojik alanın adı/orijinal adı				
	• Adresi ve coğrafi konumu				
	• Tarihsel süreçteki dönemi ve katmanları	• Paleolitik / Epipaleolitik Dönem			
		• Neolitik Dönem			
		• Kalkolitik Dönem			
		• Tunç Çağı			
		• Demir Çağı			
		• Yunan Çağı			
		• Roma Dönemi			
		• Bizans Dönemi			
		• Selçuklu-Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi			
	• Arkeolojik alanın özelliği	Kentle iç içe, kırsal veya açık alan, höyük, antik yerleşme, mağara, vb.			
	• Şu anki durumu	• Bilimsel ve arkeolojik araştırmalar devam ediyor			
	• Arkeolojik alanın derecelendirilme özelliği	• I. Derece Arkeolojik Sit Alanı			
		• II. Derece Arkeolojik Sit Alanı			
		• III. Derece Arkeolojik Sit Alanı			
		• Kentsel Arkeolojik Sit Alanı			
3) Arkeolojik Alana Ait Doküman Elde Edilmesi	• Geçmiş araştırmaların elde edilmesi	Yapılan kazılar, onarımlar veya ekler			
	• Alanın plan, kesit, görünüş ve fotoğraflarının elde edilmesi				
4) Alanda Tespit Çalışması	• Alanda geçici / kalıcı koruyucu örtü kararının alınması				
	• Alandaki kazı bölgelerinin tespiti				
	• Arkeolojik alanın veri potansiyelinin belirlenmesi	Sondaj kazıları, jeoradar veya farklı tekniklerle toprak altındaki eser verisinin belirlenmesi			
	• Arkeolojik alanda koruyucu örtünün yapılacağı alanın ve genişliğinin tespiti				
	• Koruyucu örtüyü taşıyacak ayakların konulacağı noktaların ve bu noktaların uygunluğunun tespiti				
	• İklim koşullarının belirlenmesi				
	• Zemin ve toprak özelliklerinin belirlenmesi				
5) Kalıcı Koruyucu Örtülerde Tasarım ve Uygulama Kararlarının Alınması	• Mevzuatın getirdiği tasarımda genel kriterlere uygunluk				
	• Mevzuatın getirdiği uygulamada genel kriterlere uygunluk				
6) Kurul Onayının Alınması					
7) Uygulamanın Gerçekleştirilmesi					

KAYNAKLAR

- [1] ICOMOS, (1975). “Amsterdam Bildirgesi”, Amsterdam.
- [2] ICOMOS, (1990). “Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü”, Ekim 1990, İsviçre.
- [3] ICOMOS, Carta Del Restauro, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf, 20 Haziran 2019.
- [4] İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, Atina Tüzüğü, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1933-Atina-tuzugu.pdf>, 24 Kasım 2018.
- [5] Güner, S. ve Öz, A., (2007). “Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964)”, Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul, 278-281.
- [6] Ahunbay, Z., (2010), “Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal Ve Yasal Açılardan Değerlendirme”, TÜBA-KED, (8): 103-118.
- [7] Madran, E. ve Özgönül, N., (2011). Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, 2. Baskı, TMMOB Yayınları, İstanbul.
- [8] Kortanoğlu, M., (2014). “Arkeolojik Alanlarda Alan Yönetimi Planlamasının Hukuksal Ve Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi”, Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar, Veli Sevin’e Armağan, 387-393.
- [9] T.C. Resmi Gazete, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik. (28232), 13.03.2012.
- [10] T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Geneli Sit Alanları İstatistikleri, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44973/turkiye-geneli-sit-alanlari-istatistikleri.html>, 22 Mart 2019.
- [11] T.C. Resmi Gazete, Arkeolojik Sitler, Koruma Ve Kullanma Koşulları İlke Kararı. (658), 05.11.1999.
- [12] Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırma Faaliyetleri, www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44973/turkiye-geneli-sit-alanlari-istatistikleri.html, 29 Mayıs 2019.

- [13] T.C. Resmi Gazete, Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. (17959), 14.02.1983.
- [14] Ahunbay, Z., (2009). Tarihî Çevre Koruma ve Restorasyon, 5. Baskı, YEM Yayınevi, İstanbul.
- [15] Çetinkaya, H., (2015). “Ayasofya”, Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 1.Baskı, İBB Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 68-78.
- [16] İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı, İstanbul Tarihî Yarımada Yönetim Planı,
http://www.alanbaskanligi.gov.tr/files/Y%C3%B6netim%20Plan%C4%B1_24%C5%9Fubat2012_k.pdf, 30 Ekim 2018.
- [17] Köksal, B., (2018). “Sultanahmet Meydanı’nın Tarihsel Gelişimi Ve Azize Euphemia Kilisesi Kalıntıları”, TAÇ Dergisi, (10): 50-59.
- [18] Arkeofili, Mısır Piramitlerinin 20. Yüzyıl Başında Çekilmiş 9 Fotoğrafı, <http://arkeofili.com/misir-piramitlerinin-20-yuzuil-basinda-cekilmis-9-fotografi/>, 10 Kasım 2018.
- [19] İstanbul Sit Alanları Alan Yönetimi Başkanlığı, İstanbul’un Tarihi Alanları, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/1Sultanahmet.pdf>, 30 Ekim 2018.
- [20] T.C. Resmi Gazete, Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge. (32178) 17.02.2016.
- [21] Özdoğan, M., (2015). “Barajlar ve Arkeoloji”, İTÜ Vakfı Dergisi, (70): 43-48.
- [22] Kılıç, D., (2016). “Hasankeyf Yok Olmasın”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, (53): 102-112.
- [23] Çakırca, D., (2015). “Keban Barajı ile Neler Kaybettik?”, 4. Su Yapıları Sempozyumu, 19-20-21 Kasım 2015, Antalya, 550-561.
- [24] Arkeofili, Konya’da İlbiz Höyüğü’nün Üstüne Park Yapıldı, <http://arkeofili.com/konyada-ilbiz-hoyugun-ustune-park-yapildi/>, 5 Kasım 2018.
- [25] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Manisa Sardis Antik Kenti Çalınan Eserler, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-108331/manisa-sardis-antik-kenti-calinan-eserler.html>, 22 Mart 2019.
- [26] Arkeofili, Saraçhane Arkeoloji Parkı’ndaki Eserler Bank Olarak Kullanılıyor, <http://arkeofili.com/sarachane-arkeoloji-parkindaki-eserler-bank-olarak-kullaniliyor/>, 31 Ekim 2018.
- [27] Artillery History, “A Fortunate Shot”: The Venetian Destruction Of The Parthenon, 1687, <https://artilleryhistory.wordpress.com/2014/10/08/a-fortunate-shot-the-venetian-destruction-of-the-parthenon-1687/>, 31 Ekim 2018.
- [28] Arkeoloji Gazetesi, Suriye: Yağmalanacak Miras Listesi, <http://arkeolojigazetesi.com/?tag=suriye>, 31 Ekim 2018.

- [29] Arkeofili, Işid'in Palmira'ya Koyduğu Bombaların ve Patlamanın Görüntüleri, <http://arkeofili.com/isidin-palmyra-koydugu-bombalarin-ve-patlamanin-goruntuleri/>, 31 Ekim 2018.
- [30] SARAT ve Greaves, P., (2019). "Belize'de Sürülen Tarlaların Altında Yok Olan Maya Evleri", Arkeolojik Varlıkların Korunması Ve Kurtarılması Eğitim Programı, İstanbul.
- [31] Peru 21, Chiclayo: Coplejo Arqueologico Ventarron Sufre Incendio, <https://peru21.pe/peru/chiclayo-complejo-arqueologico-ventarron-sufre-incendio-384120>, 5 Kasım 2018.
- [32] BBC, BM: Nepal'de Deprem 8 Milyon Kişiyi Etkiledi, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150427_deprem_nepal, 5 Kasım 2018.
- [33] Türer, A., Aktaş, Y.D. ve Güçhan, N. Ş., (2012). "Reverse-Engineering Evaluation and Monitoring of Nemrut Monuments", International Journal of Architectural Heritage: Conservation, Analysis And Restoration, 6 (4):373-395.
- [34] TAY Projesi, Libya'nın Petrolün Ardında Unutulan Tarihi: Kirene, <http://www.tayproject.org/haberarsiv20113.html>, 7 Kasım 2018.
- [35] Zeren T., M. ve Cengiz, M., (2016). "Arkeolojik Alan Yönetimi: Neolitik Yerleşmelerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar", TAÇ Dergisi, (07): 82-89.
- [36] Aphrodisias Antik Kenti Alan Yönetimi Planı, 2011.
- [37] T.C. Resmi Gazete, Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (26006), 2005.
- [38] T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Dünya Miras Geçici Listesi, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>, 9 Kasım 2018.
- [39] Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004.
- [40] Yıldız, M., (2016), Arkeolojinin Gelişim Kronolojisi, <https://worldarkeoloji.blogspot.com/2017/05/arkeolojinin-gelisim-kronolojisi.html>, 12 Kasım 2018.
- [41] Arkeo Atlas, (2002). "Arkeoloji Raporu", 1: 28-30.
- [42] Erder, C., (2018). Tarihî Çevre Algısı, 1. Baskı, YEM Yayınları, İstanbul.
- [43] Kaderli, L., (2014). "Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi", TÜBA-KED, 12: 29-41.
- [44] UNESCO, (1956). "Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkeler Hakkında Tavsiye Kararı", 9. Genel Konferansı, 5 Aralık 1956, Yeni Delhi.
- [45] Güner, S. ve Öz, A., (2007). Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul.
- [46] COE, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi. (66), 06.05.1969.

- [47] COE, Antik Yapıların ve Tarihî Veya Sanatsal Sit Alanlarının Tesciline Yönelik Kriterler ve Yöntemlere İlişkin İlke Kararı. (66/19), 29.03.1966.
- [48] COE, Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi. (23780). 16.01.1992.
- [49] UNESCO, (1972). “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi”, 17. Genel Konferansı, 17 Ekim-21 Kasım 1972, Paris.
- [50] Eres, Z., (2016). Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar, 1. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [51] T.C. Resmi Gazete, Eski Eserler Kanunu. (14527), 06.05.1973.
- [52] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarihçe, <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR-89114/tarihce.html>, 30 Mayıs 2019.
- [53] T.C. Resmi Gazete, Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. 21.07.1983.
- [54] ICOMOS, (1972). “Çağdaş Mimarinin Eski Yapı Gruplarının İçine Sokulmasına İlişkin Sempozyum İlke Kararları”, 3. Genel Kurulu, 30 Haziran 1972, Budapeşte.
- [55] Güner, S. ve Öz, A., (2007). “Arkeoloji ve Planlama Toplantısı Sonuçları (COE, 1984)”, Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul: 447-451.
- [56] Güner, S. ve Öz, A., (2007). “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (COE, 1985)”, Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul: 363-372.
- [57] ICOMOS, (1987). “Washington Tüzüğü”, Ekim 1987, Washington.
- [58] ICOMOS, (1999). “Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü”, 12. Genel Kurulu, Ekim 1999, Meksika.
- [59] Güner, S. ve Öz, A., (2007). “Avrupa İyi Uygulama Kodu: “Arkeoloji ve Kent Projesi” (COE, 2000)”, Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul: 485-492.
- [60] ICOMOS, (2003). “Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler”, 14. Genel Kurulu, Zambiya.
- [61] Güner, S. ve Öz, A., (2007). “Miras Yapılarının Ve Alanlarının Muhafaza Edilmesi İle İlgili Xi'an Deklarasyonu (ICOMOS, 2005)”, Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, Cilt 2, 1.Baskı, KÜMİD Yayınları, İstanbul: 235-240.
- [62] ICOMOS, (2008). “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü”, 16. Genel Kurulu, 4 Ekim 2008, Quebec.
- [63] ICOMOS, (2011). “Tarihî Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri”, 17. Genel Kurulu, 28 Kasım 2011, Paris.
- [64] T.C. Resmi Gazete, Arkeolojik Kazılarda Ve Kazı Alanlarında Yapılacak Düzenleme, Restorasyon Ve Konservasyon Proje Ve Uygulamalarında Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge. (89406), 27.06.2005.
- [65] T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Ulusal Yönetim Planları, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>, 9 Kasım 2018.

- [66] ICOMOS, (2013), Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi.
- [67] El-Turki, A., (2017). "Villa Silin (Leptis Magna), Libya", Protective Shelters For Archaeological Sites Symposium, 23-27 Eylül 2013, İtalya, 183-187.
- [68] Sun Hua, C.X., (2015). "Design And Practice On Protective Structure For Chinese Stone Cave Temple", Sichuan Cultural Relics, (2): 73-86.
- [69] Grima, R., Stroud, K. vd., (2011). "The Protective Shelters At Hagar Qim And Mnajdra: Impacts, Dilemmas And Values", Civil Engineering Encounters: Challenges In Conservation Of Architectural Heritage, 3-4 Kasım 2011, Malta.
- [70] Ivanović-Šekularac, J., Tovarović, J. vd., (2017). "Protective Structures For The Preservation Of Medieval Buildings And Their Remains: Case Studies From Monastery Hilandar And Mount Athos", Conservation And Management Of Archaeological Sites, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13505033.2016.1290482?needaccess=True>, 17 Ekim 2018.
- [71] Doumas, C.G., (2013). "Managing The Archaeological Heritage: The Case Of Akrotiri, Thera (Santorini)", Conservation And Management Of Archaeological Sites, 15 (1): 109-120.
- [72] Heritage Daily, Santorini Eruption: New Theory Says 'Pyroclastic Flows' Caused Devastating Bronze Age Tsunamis, <https://www.heritedaily.com/2016/11/santorini-eruption-new-theory-says-pyroclastic-flows-caused-devastating-bronze-age-tsunamis/113177>, 5 Ocak 2019.
- [73] Petrovic, E.V. ve Petronijevic, A.M., (2015). "Shelters For Archaeological Sites In Serbia: A Research Aiming To Develop Guidelines For Future Design And Construction", Architecture And Civil Engineering, 13 (2): 113-121.
- [74] Amann Canovas Maruri Architect, Cubierta Para Restos Arqueológicos En "El Molinete"iii..Cartagena, http://amanncanovasmaruri.blogspot.com/search/label/PROYECTOS_projects, 10 Ocak 2019.
- [75] Arthitectural, Ahlbrecht Felix Scheidt Kasprusch | St Antony Hütte in Oberhausen, <https://www.arthitectural.com/ahlbrecht-felix-scheidt-kasprusch-st-antony-hutte-in-oberhausen/>, 10 Ocak 2019.
- [76] Baden Württemberg, Hüfingen Roman Bath Ruins, <https://www.badruine-huefingen.de/en/bath-ruins/>, 10 Ocak 2019.
- [77] Baden Württemberg, Hüfingen Roman Bath Ruins, <https://www.badruine-huefingen.de/en/home/>, 10 Ocak 2019.
- [78] Ertosun, A. I., (2012). Evaluation Of Protective Structures In Archaeological Sites For In Situ Conservation Of Architectural Remains And Artifacts, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [79] Schmidt, K., (2007). Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar, 1. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- [80] Uyar, O., (2008). Arkeolojik Alanlarda Koruma Çatıları ve Gezi Platformlarının Düzenlenmesi: Apollon Klarios Bilicilik Merkezi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- [81] Şimşek, C. (2016). “2014 Yılında Laodikeia'da Yapılan Kazı ve Restorasyonlar”, 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 481-508.
- [82] Polinet Limited Şirketi, Laodikeia Kilisesi, <http://polinetltd.com.tr/i/69-laodikeia-kilisesi>, 28 Ocak 2019.
- [83] Atölye Mimarlık, Çatalca, <http://atolyemimarlik.com/anasayfa/mimarlik/>, 28 Ocak 2019.
- [84] Atalay, S., Çamurcuoğlu, D., Hodder, I., Moser, S. Orbaşlı, A. Ve Pye, E., (2010). “Protecting And Exhibiting Çatalhöyük”, TÜBA-KED, 8:155-166.
- [85] Severson, K. (1999). “Archaeological Sites Protection in Turkey-Türkiye’de Arkeolojik Alanların Korunması”, Field Notes, Practical Guides for Archaeological Conservation And Site Preservation - Kazı Notları, Arkeolojik Konservasyon ve Antik Yerleşimlerin Korunması için Pratik Rehberler, (10): 1-4.
- [86] Atölye Mimarlık, Zeugma, <http://atolyemimarlik.com/anasayfa/mimarlik/>, 28 Ocak 2019.
- [87] Aslan, D., (2017). “Azize Euphemia Kalıntıları İçin Koruma Çatısı”, Toplumsal Tarih Dergisi, 284: 15-18.
- [88] Özgen, M., (2015). “Adramytteion (Ören) 2014 Kazı ve Onarım Çalışmaları”, 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, III. Cilt, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, 233-249.
- [89] Pesaresi, P. ve Stewart, J. (2013). “Shelter Evaluation, Monitoring And Maintenance In The Context Of Archaeological Site Management”, Protective Shelters For Archaeological Sites Symposium, 23-27 Eylül 2013, İtalya, 53-83.
- [90] Rizzi, G., (2013). “Considerations On Archaeological Shelters: A Practitioner’s Viewpoint”, Protective Shelters For Archaeological Sites Symposium, 23-27 Eylül 2013, İtalya, 51-58.
- [91] Aslan, Z., (2008). The Design Of Protective Structures For The Conservation And Preservation Of Archaeological Sites, Doktora Tezi, University College London, Londra.
- [92] Ekşi A., D., (2006). Tarihî Yapıların Onarımında Kullanılacak Harçların Seçimine Yönelik Bir Öneri, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

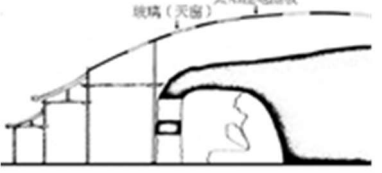
EK ÇİZELGE VE TABLOLAR

Çizelge A. 1 Tarihî yapılarda malzeme özelliklerinin belirlenmesi için hazırlanan genel çalışma planı [92]

Çalışma Grubu	Çalışma Adımları	Açıklaması	Kontrol Listesi		
			Evet	Hayır	Açıklama
I. EKİP	Yapı Kimliğinin Tespiti Süre: gün/ay	Adı / Orijinal Adı			
		Adresi			
		İşlevi; Orijinal işlevi / Günümüzdeki İşlevi			
		Mimar / Yaptıran Kişi veya Kuruluş			
		Yapım Yılı / Dönemi			
		Şu Andaki Durumu			
II. EKİP	Yapıya Ait Doküman Elde Edilmesi Süre: gün/ay	Yapının Geçmişi (onarım, yenileme, eklenti)			
		a) Literatür ve görsel bilgi edinilmesi			
		b) Plan, kesit, görünüş, fotoğraf elde edilmesi			
		c) İnceleme ve tespitler için gerekli kurum ve kuruluşlardan gerekli iznin alınması			
		d) Çalışma için ilgili(sorumlu) kişi ile ilişki kurulması			
		e) Rölöve projesi elde edilemez ise rölöve çıkarılması			
III. EKİP	Yapıda Tespit Çalışması Süre: gün/ay	f) Restitüsyon projesinin hazırlanması			
		a) II adımda elde edilen bilgiler ışığında yapının planında, kesitinde, görünüşünde elemanların adlandırılması, numaralandırılması			
		b) Elde edilen veya oluşturulan dokümanlar ile yapının yerinde karşılaştırılması bir önceki adımda yapılan çalışmanın yerinde denetlenmesi, karşılaştırılması			
		c) Elemanların son durumunun gözlem ve fotoğraf yolu ile incelenmesi var ise hasar tespiti			
		d) Hasarın zaman içinde ölçüm ve gözlem ile izlenmesi			
		e) Hasar mekanizmalarının belirlenmesi			
		f) Son durumun elde edilen bilgiler ile karşılaştırılması			
		g) III a çalışmasından yararlanılarak yapılacak gözlem, ölçüm ve deneyler için çalışma tablosu oluşturulması			
		h) Her bir elemanda kullanılan malzemelerin tespit edilmesi, görünen boyutları ölçülmesi, çatlak ve hasarların belirlenmesi, gerekli yerlerden detay fotoğrafları alınması			
		i) Yerinde tahribatsız ölçümler yapılması ve e adımımda hazırlanmış olan tablolara işlenmesi			
IV. EKİP	Laboratuvar Çalışması Süre: gün/ay	j) Gerekli olan ve izin alınabilen bölgelerden numune alınması			
		a) Yapıdan alınacak örnek ve numunelerin deneye hazırlanması			
		b) Fiziksel, Mekanik, Kimyasal deneyler			
		c) İç yapı incelemesi			
		d) Laboratuvar sonuçları ile yerinde yapılan ölçümler arasında istatistiksel ilişki araştırılması, bağıntı elde edilmesi			
		e) Elde edilen istatistiksel bağıntılar kullanılarak numune alınamayan ancak tahribatsız ölçüm yapılan elemanlara ait malzeme özelliklerinin hesaplanması / belirlenmesi			
V. EKİP	Malzeme Seçimi Süre: gün/ay	a) Onarım ve / veya güçlendirme için gerekli olan malzemelerin önerilmesi amacı ile deneysel çalışma yapılması, yapıya uygun olan malzemelerin seçilmesi			
		b) Yapıda uygulanan malzemelerin yapım aşamasında yerinden numune alınarak kontrol edilmesi, orijinale uygunluğu denetlenmesi			
VI. EKİP	Yapıda Koruma Onarım Güçlendirme Süre: gün/ay	a) Proje Hazırlanması: Restorasyon Projesi			
		b) İhale İşlemleri			
		c) Koruma Onarım ve Güçlendirme Uygulaması			
		d) Orijinal malzemeye, projesine uygunluğunun ve kalitesinin denetlenmesi			

Çizelge A. 2 Çalışmada yer alan koruyucu örtü örneklerinin yapı kimlikleri

	KONUM	ARKEOLOJİK ALANIN ADI	ALANIN ARKEOLOJİK ÖZELLİĞİ	MALZEME	STRÜKTÜR SİSTEMİ VE TASARIMI	YAPI ALANININ GENİŞLİĞİ	MİMARİ/ MİMARLIK OFİSİ	TASARIM/YAPIM TARİHİ	RESMİ
1	Libya/Trablusgarp	Leptis Magna Antik Kenti	MS.2 yy. Roma Dönemi antik villa kalıntısı	Fiberglas membran	Germe Tekstil	2600 m2	Studio Italia Costruzioni Limited	2017/-	
2	Çin/Datong	Yungang Taş Mağaraları	MS. 5.-6. yy. Budist Tapınağı	Çelik levha	Kabuk	Bilinmiyor	Bilinmiyor	2015/-	
3	Malta/Valetta	Hagar Qim Tapınağı	MÖ. 3600 yılı kutsal alanı	PTFE membran-çelik	Kiriş-germe	4820 m2	Walter Hunziker	2009	
4	Yunanistan/Athos Dağı	Hilandar Manastırı/White Residence	MS. 16.yy. manastırı	Çelik	Kolon-kiriş	Bilinmiyor	Nenad Sekularac	2004/-	
5	Yunanistan/Santorini	Akrotiri Antik Kenti	MÖ. 5. binyıl-2. binyıl yerleşimi	Çelik-Lamine Ahşap	Kolon-kiriş	1500 m3	Nikos Fintikakis	2004/2012	
6	Sırbistan/ Djerdap Gorge	Lepenski Vir Prehistorik yerleşimi	MÖ.6500-5500 Mezolitik ve Neolitik yerleşim	Çelik	Uzay kafes	3500 m2	Republic Institute for the Protection of Monuments of Cultural Heritage Belgrade	2011	
7	İspanya/Cartagena	Cartagena Arkeolojik Alanı	Roma Dönemi Kenti Kalıntıları	Çelik-Polikarbonat levha	Uzay kafes	Yaklaşık 1840 m2	Amann-Canovas-Mauri, Atxu Amann, Andrés Cánovas, Nicolás Maruri.	2011	
8	Almanya/Oberhausen	St.Antony Demir Fırını	18.-19.yy. endüstriyel arkeolojik alan	Galvanize Çelik	Kabuk	1007 m2	Ahlbrecht Felix Scheidt Kasprusch	2011	

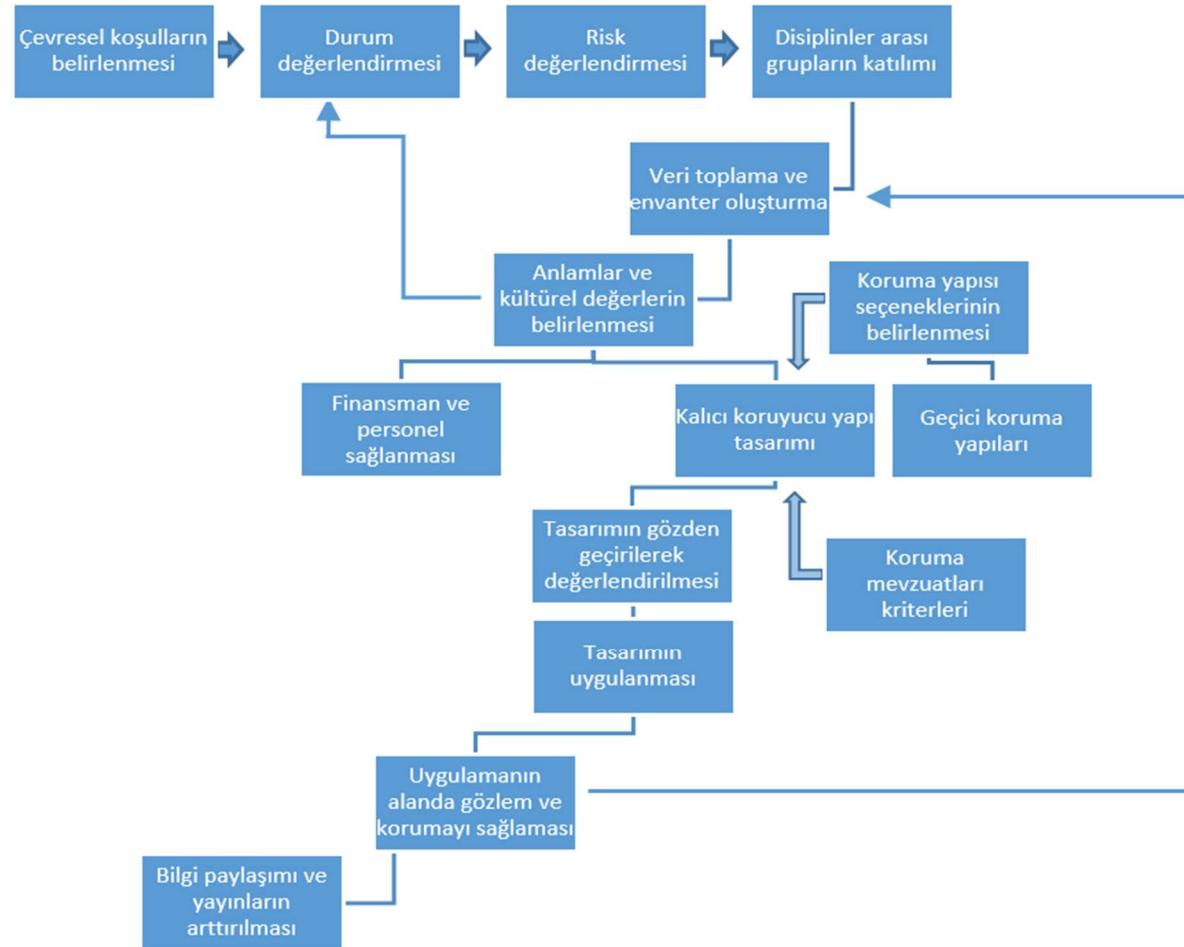
Çizelge A. 2 Çalışmada yer alan koruyucu örtü örneklerinin yapı kimlikleri (Devamı)

9	Almanya/Hüfingen	Badruine-Badenweiler	MS. 1.yy. Roma Dönemi hamamı	Taş-Ahşap	Yığma duvar-beşik çatı	600 m2	Bilinmiyor	1820	
10	Türkiye/Şanlıurfa	Göbeklitepe Arkeolojik Alanı	MÖ.10.000 yıl Neolitik Dönem kutsal alanı	Çelik-PTFE membran	Hiperbolik parabolit-germe	1350 m2	kleyer.koblitz. letzel.freivogel. architekten	2012/2014	
11	Türkiye/İzmir	Klaros Kehanet Merkezi	MÖ.4.-2.yy. Helenistik Dönem kutsal alanı	Çelik-polikarbonat levha	Uzay kafes-iskelet	663 m2	Oğuzhan Uyar	2008/-	
12	Türkiye/Denizli	Laodikeia Antik Kenti	MS. 4.yy. Erken Hristiyanlık Dönemi Kilisesi	Çelik-polikarbonat levha	Kolon-kiriş	2213 m2	Polinet	2014	
13	Türkiye/Konya	Çatalhöyük Arkeolojik Alanı	MÖ. 8. binyıl-6.binyıl Neolitik Dönem yerleşimi	Ahşap-polikarbonat levha	Uzay kafes	1300 m2	Atölye Mimarlık	2008	
14	Türkiye/Manisa	Sardis Antik Kenti	MS. 2. Yy. Roma Dönemi antik villa kalıntısı	Metal-plastik	Kolon-kiriş	Bilinmiyor	Troy D. Thompson- Philip Stinson	1997/1998	
16	Türkiye/Gaziantep	Zeugma Antik Kenti	MS.3. yy. Roma Dönemi antik villa kalıntıları	Çelik	Uzay kafes	2200 m2	Atölye Mimarlık	2009/2010	
17	Türkiye/İstanbul	Azize Euphemia Kilisesi	MS.7. yy. Bizans Dönemi Kilise kalıntıları	Metal	Kolon-kiriş	Bilinmiyor	DS Mimarlık	2018/2019	
18	Türkiye/Balıkesir	Adramytteion Antik Kenti	Roma Dönemi kalıntıları	Lamine ahşap	Kolon-kiriş	340 m2	Rıdvan Kutlutan	2018	

Şekil A. 1 2012 yılı koruyucu örtü bulunan arkeolojik alanların konumu [78]

Çizelge A. 3 Arkeolojik sit alanlarında koruyucu yapıların tasarımında kriterlerin belirlenmesine yönelik plan şeması [91]

KORUYUCU ÖRTÜLERDE TASARIM İLKELERİ

Çalışmada mevzuatın getirdiği maddelerden yapılan çıkarımlar sayesinde koruyucu örtülerin tasarımı ve uygulamasına yönelik bazı ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkelerin yer aldığı ve koruyucu örtü uygulamalarında yol gösterici bir el kitapçığı olabilecek nitelikte bir tasarım rehberi de hazırlanarak Çizelge B. 1’de sunulmuştur.

Çizelge B. 1 Koruyucu örtü uygulamalarına yönelik tasarım ilkeleri

Şekil	Boyut-Ölçek	İşlev
Arkeolojik sit alanlarında yapılacak koruyucu örtülerin asıl amacı alanı ve kalıntıları, arkeolojik sit alanında yaşanan sorunlardan korumaktır. Bu nedenle tasarımda tercih edilecek şekil ve tipografi öncelikle arkeolojik kalıntıların üslubuna aykırı olmamalıdır. Dolayısıyla bu alanlarda tercih edilen tasarımlar sade, abartısız ve gösterişten uzak olmalı, kendi başına anıtsal bir nitelik taşımamalıdır. Bu açıdan arkeolojik sit alanlarındaki tasarımlarda iddialı, çarpıcı veya tezat çözümlerden kaçınılmalı, tasarım arkeolojik alanın ve kalıntıların önüne geçmemelidir. Tercih edilecek tasarım, alan peyzajının manzara, perspektif, görünüş gibi görsel özelliklerinin algılanmasına olanak sağlamalıdır. Ancak tüm bunların yanı sıra koruyucu örtüde tercih edilen şekil kültürel açıdan bir değer de taşımalıdır.	Koruyucu örtü boyutları kalıntıların kütle ve boyutlarına uyumlu olmalıdır. Bu açıdan koruyucu örtü, tercih edildiği alanlardaki kalıntıların boyutlarından çok büyük veya çok küçük olmamalıdır. Tasarımlarda özellikle anıtsal boyutlar tercih edilmemelidir. Örtü ölçeğinde ise arkeolojik sit alan genişliğine uygun bir ölçek tercih edilmelidir. Tasarım öncelikle, korunması gereken öncelikli öneme sahip alanlara göre ölçeklenmelidir. Bu nedenle koruyucu örtü, korunacak alanla çelişkili bir ölçek veya yönlendirmede olmamalıdır.	Koruyucu örtülerde asıl işlev, arkeolojik alanlarda öncelikle dış etmenlerden kaynaklanan sorunları önlemek ve kalıntıları yerinde korumak olmakla birlikte, bu uygulamalara alanların ihtiyaçlarına göre başka işlevler de kazandırılabilir. Bu açıdan uygulamalar, dış etmenler arasından en beklenmedik sorunları yaratan, afet riskine karşı alanda önlem sağlayan bir işleve sahip olmalıdır. Koruyucu örtülerin bir diğer işlevi, arkeolojik sit alanını ziyaretçilere tanıtmada ve halkın arkeolojik çalışmalara yönelik farkındalığını arttırmada işlevsel bir rol oynamasıdır. Bu kapsamda koruyucu örtü uygulamaları, arkeolojik alanların korunması ve sunumunu bir arada yapmalıdır. Ancak bu süreç içerisinde koruyucu örtüler, alanın sürekli ve düzenli bakımına olanak sağlamalı, kalıntıların yerinde bakımı ve restorasyonuna izin vermelidir. Bu nedenle koruyucu örtüler, alandaki bilimsel çalışmaları engellemeyen bir tasarıma sahip olmalıdır. Bilimsel çalışma devam etmeyen alanlarda da izinsiz kazıları önleyebilecek bir işleve sahip olmalıdır. Koruyucu örtülere başka işlevler kazandırılırken dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da; uygulamanın, alanın kültürel özgünlüğünü ortaya çıkarmasıdır. Bu sayede uygulama, arkeolojik alanı canlandırmalı ve onun estetik yönden zenginleşmesine de katkıda bulunmalıdır.
Renk-Doku	Yakınlık	
Koruyucu örtü tasarımında tercih edilen renk ve doku, kalıntıların rengiyle ve dokusuyla çelişen, aykırı bir tarzda olmamalıdır. Ancak tasarımda tercih edilen renk ve doku, kalıntılarla aynı özelliklere de sahip olmamalı, farklılıklar ayırt edilebilmelidir.	Koruyucu örtü uygulamalarının arkeolojik sit alanı ile temasında oldukça dikkatli olunmalıdır. Bu nedenle tasarım yapılırken uygulamanın öncelikle arkeolojik sit alanının gözlemlenmesine olanak vererek mekânın bütüncül olarak algılanmasına izin verecek kadar boşluğa sahip olmasına dikkat edilmeli, ancak yapı içerisinde ziyaretçilerde anıtsal his bırakmamalıdır. Örtünün arkeolojik sit alanıyla mümkün olan en az teması kurması, uygulamalar sırasında alana en az müdahalenin edilmesi sağlanmalıdır. Bu nedenle örtünün ayakları mümkünse arkeolojik verilerin en az bulunduğu alana denk getirilmelidir. Örtünün alan zemini ile temasının olduğu noktalarda, örtüyü taşıyan ayaklar mümkünse çok derine inmemeli, bu sayede yapılan tasarım kaldırıldığında en az izi bırakmalıdır. Bunun yanı sıra örtünün strüktür tasarımında mümkünse ağır sistemler tercih edilmemelidir.	
Malzeme		
Koruyucu örtü tasarımında tercih edilen malzeme kalıntıların yapımında kullanılan orijinal malzemeden farklı, fark edilebilir olmalıdır. Ancak örtü ayaklarının özellikle arkeolojik alana temas edeceği noktalarda, alana ve kalıntılara zarar vermeyecek içeriklere sahip malzemelerin tercih edilmesi oldukça önemlidir.		

Çizelge B. 1 Koruyucu örtü uygulamalarına yönelik tasarım ilkeleri (Devamı)

Değer	Teknik
Koruyucu örtünün, arkeolojik alanın özelliklerini geride bırakmayan kültürel bir değeri olmalıdır. Ancak bu değer çevre halkın kanıksayabileceği bir tasarımla sağlanmalı, tasarım alanın sanatsal ve tarihî değerlerine saygılı bir çizgiye sahip olmalıdır. Bu nedenle tasarım ve uygulamalarda özellikle yerel halkla bütünleşik bir politika izlenmeli; tasarım, alanı kültürel bağlamından koparmamalıdır. Tasarım alanın tüm katmanlarına eşit şekilde saygılı olmalı, arkeolojik alanın değer bütünlüğünü bozmamalıdır.	Koruyucu örtü tasarımlarında ve uygulamalarda çağdaş çözümlerden yararlanılmalıdır. Bu kapsamda yapılacak tasarımların; modüler, değiştirilebilir, kaldırılabilir ve geri dönüştürülebilir olması, uygulamanın alanda devam edecek arkeolojik çalışmalara göre şekil alabilmesini ve alanın uzun süreli bakımına olanak vermesini sağlayacaktır. Bu özelliklerin yanı sıra örtüler kendi içinde mimari, strüktürel ve teknik açıdan çelişkisiz bir tasarıma sahip olmalıdır.
Çevre Koruyucu örtülerde çevre etkileşimi göz önünde bulundurulmalıdır. Koruyucu örtüler öncelikle arkeolojik alanın çevresine hiçbir şekilde zarar vermemelidir. Bu nedenle tasarımlar, arkeolojik alanın çevresiyle uyumlu ve bütünleşik bir şekilde yapılmalıdır. Tüm bu çevresel değerlendirmelerin bir standart çerçevesi ile yapılması için ise uygulamalar çevre düzenleme ve alan yönetimi projeleri kapsamında gerçekleştirilmelidir. Tasarım, gelişen ve değişen çevreye ayak uyduracak kadar çağdaş, ancak arkeolojik sitin ve kalıntıların, çevreyle fiziksel ve kültürel bağını koparmayacak kadar da saygılı olmalıdır.	Uygulamalarda tercih edilen teknik çözümler mümkün olabildiğince hafif olmalı, bu açıdan da alanla en az teması sağlamalıdır. Uygulamalar, alanı korumanın yanı sıra, doğaya saygılı, az enerji tüketen, az atık üreten bir tasarıma sahip olmalıdır.
	Konum Koruyucu örtü tasarımları, bilimsel arkeolojik araştırmalar ışığında uygulanmalıdır. Bu sayede ayakların denk getirileceği noktalarda arkeolojik veri potansiyeli bilinecek ve kalıntılara en az zarar verilecektir. Veri potansiyelinin bilinmesi, alandaki önemli arkeolojik verilerin ele geçtiği bölgelerin tespit edilerek, koruyucu örtünün konulacağı yerin de belirlenmesine yardımcı olacaktır. Ancak bu sırada, alan arazisi doğru bir şekilde kullanılmalı, koruyucu örtü alan bütünlüğünü bozmamalıdır. Bu nedenle örtü uygulamaları alan yönetimi planları dâhilinde yapılmalıdır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Birce KÖKSAL
Doğum Tarihi ve Yeri : 30.05.1994, İSTANBUL
Yabancı Dili : İngilizce (B2), Almanca (B1)
E-posta : koksaltirce@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Mimarlık	Yıldız Teknik Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Arkeoloji	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2016
Lise	Türkçe-Matematik	Çatalca Anadolu Lisesi	2012

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2019	TG-Expo Fuarçılık A.Ş.- Heritage İstanbul Fuarı	Proje Asistanı
2018	Depo Pergamon Restorasyon Atölyesi	Arkeolog
2015	Alman Arkeoloji Enstitüsü- Panormos Yüzey Araştırması	Stajyer Arkeolog
2015	Küçükyalı Arkeopark Projesi	Stajyer Arkeolog
2014	İstanbul Arkeoloji Müzeleri	Stajyer Arkeolog

YAYINLARI

Makale

1. Köksal, B., (2018). "Sultanahmet Meydanı'nın Tarihsel Gelişimi ve Azize Euphemia Kilisesi Kalıntıları", TAÇ Dergisi, 10: 50-59.

Bildiri

1. Köksal, B. ve Akbulut E., D., (2019). "Arkeolojik Sit Alanlarında Ek Yapılar ve Koruma Örtülerinin İrdelenmesi", 2. Uluslararası Akademik Öğrenci Çalışmaları Kongresi, 26-27 Nisan 2019, İstanbul, 200-214.